

irodalom

irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet t

11

IRODALMI, MŰVESZETI
T Á R S A D A L O M-
TUDOMÁNYI FOLYOIRAT
XXI. ÉVF. 11. SZÁM 1958.

N O V E M B E R

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ACS KÁROLY / MAJOR
NANDOR / SAFFER PÁL
/ VÉBEL LAJOS /
/ VUKOVICS GÉZA /
FELELŐS SZERKESZTŐ
MAJOR N Á N D O R

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK-
BAN RÉSZLETET KÖZ-
LÜNK BORISZ PASZTER-
NÁK, AZ IDEI NOBEL-
DÍJAS ÍRÓ DR. ZSIVÁGO
CÍMŰ REGÉNYÉBŐL.

E SZÁMUNKBAN ALEK-
SANDAR LUKOVICTÓL
KÖZLÜNK SZÖVEGZÁRÓ
RAJZOKAT.

Háború lesz... Nem lesz háború...

Sinkó Ervin

— Háború lesz.

— Nem lesz háború.

— Mért ne lenne háború?

— Még nem lesz, sőt talán egyáltalán nem lesz már.

— Mikor 1914-ben kitört a háború, Karl Kraus azt írta, igen helyesen, hogy voltaképpen az a béke tört ki, mely a háborút megelőz e. S vajon ez a mi mai békénk, inkább béke, mint volt az 1914 előtti? Ha lesz háború, miért ne lehetne már holnap?

— Hát a hidrogénbomba? Amiatt nem lehet. A militarizmus saját fejlődésének dialektikáján pusztul el. Ez utóbbit nem én, hanem — szóról szóra így — Friedrich Engels mondta.

— És tévedett. Mert impresszionálta, a kora, a német-francia háború, mint ahogy minket impresszionál a jelen. »Először is, a fegyverek annyira tökélesedtek, hogy újabb, valamennyire is forradalmasító hatású haladás már nem lehetséges... A fejlődés korszaka ebben az irányban lényegében be van fejezve.« Ezt írta az Anti-Dühringben.

— Szóval lesz háború vagy nem lesz?

Ezeket a mondatokat számtalan változatban hallottam (és mondtam magam is) a néha túlrövidnek, de gyakrabban nagyon hosszúnak látszó évtizedek alatt, amióta élek. Lesz háború, vagy nem lesz? — számtalan változatban mondták és hallották hasonló szorongással azok, akik akkor éltek, amikor én még nem voltam. Vajon mondani és hallani fogják-e mások újra és ugyanígy majd akkor is, mikor már mi mind, akik a földgolyó mai emberi garnitúráját alkotjuk, még csak emlék se leszünk? S vajon ők is úgy járnak-e majd, mint mi és azok, akik előttünk voltak, hogy egy ideig találgathatják, hogy lesz-e vagy nem, vitathatják, hogy mért nem lesz vagy lesz, míg a sok szónak Ő, a háború, véget nem vet azzal, hogy kitör?

Háború lesz. Nem lesz. Talán még se lesz. Talán mégis lesz. Mindig voltak valahol válságok, válságos helyzetek, konfliktusok, amik idő-

szerfűvé tették az ilyen szorongó találgatásokat. S mikor legutóbb megint egyszer volt egy ilyen »rendkívül kiélesedett helyzet« a Közel-Keleten, majd a Távol-Keleten, s hallottam a magam hangját, amint baráti beszélgetés közben az eddigi életemben már annyiszor hallott és ismételt módon próbáltam a jövő rémségeibe látni, ráeszméltem a jelen, a permanens jelen emberhez méltatlan, megalázó és buta szörnységekre. Háború lesz. Nem lesz. Talán mégis lesz. Talán még se lesz. Vajon nem úgy találgatjuk-e, mint az antik jósok a madarak röptéből vagy a leölt állatok beleiből, hogy mit tartogat, mit fog hozni a jövő? Nem a tehetetlenségnek ugyanazzal az érzésével? Mint a vak Teiresias, aki jövendőt mondott és csak kiálalni próbálhatta, hogy mi lesz, de nem befolyásolni, hogy mi legyen?

Hogy nem így van, s hogy az ilyen összehasonlításnak nincs alapja? Hogy ellentétben a régiekkel, mi maiak ismerjük a történelmi események törvényszerűségét és törvényeit? Hogy ellentétben a tudatlanság egykori babonáival, mi maiak tudjuk, hogy mi a gazdasági és társadalmi háttere az államok politikai és ideológiai ellentéteinek és összeütközéseinek, és ennek megfelelően, mi maiak, a különböző érdekek és motívumok reális ismeretére alapítjuk prognózisunkat? S hogy ellentétben a régiekkel, mi maiak tudjuk, tudományosan megalapozott meggyőződésünk, hogy a haladás erőinek győzelme végső fokon feltartóztatlan szükségyszerűség?

Ez igaz. Igaz, hogy mi maiak sokkal világosabban látjuk a történelem útjainak irányát, mint mindazok, akik előttünk éltek. Nemcsak világosságban, de világosan látunk bele a történelem mozgató erőinek tegnapi titkaiba. S általában a földön még nem élt ember, aki annyi mindent tudott volna, mint a mai ember. De épp ezért még lesújtóbb, még megalázóbb és még lázítóbb, hogy minden tudásunk ellenére és mindannak ellenére, amire képesek vagyunk tudományban és technikában, 1958-ban ugyanúgy találgatjuk, hogy lesz-e háború, nem lesz-e, mintha hinnénk az ördögben, aki minden szédületes tudásunkkal és vívmányunkkal együtt cökmókostul elvihet minket — függetlenül attól, hogy én és te és a többiek mit akarunk vagy mit szeretnénk. Mert hogy az ördögöt Lucifernek, Belzebubnak, Ahrimannak, Sátánnak, Mefisztónak vagy atomkorszakbeli háborúnak hívják-e, annak valóban nincs döntő fontossága, ha az esetleges atomkorszakbeli háborúról ugyanazzal az érzéssel találgatom, hogy kitör-e vagy nem tör ki, mint ahogy annakidején a fait accompli lesték szorongva, melyet az isten vagy az ördög megfellebbezhetetlen akaratát tartogat meglepetésül.

A szó nem hazug. Sőt, ha az ember hazug, a szavak, épp a szavak, épp a mód, ahogy a szavakat használja, a túlszép meg a túlhangos szavak elárulják a hazugot. A szó nemcsak hogy nem hazug, hanem azzal, amit hirtelen megvilágít, meg tudja lepni még azt is, aki kimondta. Háború lesz. Nem lesz. Hátha mégis lesz. Ezek a szavaink rengeteget árulnak el valóságos állapotunkról, többet, mint az elméleteink. Ilyen szavakat önkéntelenül se ejtene ki az ember, aki úgy érzi, hogy tőle függ vagy legalábbis, hogy tőle is függ, hogy mi lesz holnap a tetővel a feje felett és a tulajdon bőrével. Háború lesz. Nem lesz háború. Ehhez képest fölemelő volna, ha baráti körben arról folyna a vita, hogy melyikünknek van igaza, annak e, aki akarja, vagy annak, aki nem akarja, hogy háborúba menjünk! De ez az, ami nem vitás: egyikünk se akarja. Ebben egyek vagyunk. S nem arról van szó, hogy akarunk vagy nem akarunk háborúba menni, hanem arról, hogy ő, a háború kitör-e, vagy sem. Találgatnunk kell, mennyien, akik ebben a pillanatban ezen a glóbuson nyüzsgünk, el fog-hogy lesz-e. Nem elhatározzuk, hanem találgatjuk, hogy én és te és vala-juk-e követni holnap vagy holnapután az új világháborúnak nevezett

bestiálisan buta öngyilkosságot. Függetlenül attól, hogy legkevésbé sincs hajlamunk vagy kedvünk ezt a mi mindennek ellenére kedves és ártatlan planétánkat egyetlen nagy temetővé tenni, melyen mintha sose szerettek, sose énekeltek, és sose dolgoztak volna eszes és nemes szándékú emberi lények.

A legfölségesebb igazság is az életért, az élő emberekért lehet csak igazság, és nem az ember van az igazságért. Vén, megátalkodott eretrek, individualista és revizionista, azt gondolom, hogy nincs az az igazság, melynek a győzelméért ne volna túlnagy ár egy harmadik világháború. Túl nagy árnak tartanám még akkor is, ha nem tudnám, hogy minden igazság tárgytalanná válna ez után a harmadik világháború után.

Hogy egyáltalán nem fontos, hogy én mit gondolok? Ez nem ellenvetés, sőt. Éppen ez az, amiről beszélek. Nemcsak én, hanem ahogy szegény József Attila írta, »két milliárd párosult magány«, csupa »én« gondolt egyetmást — s ez ne volna fontos? Mi fontosabb? Kik fontosabbak? Ki van rajtunk kívül? Ők. A történelem. Az események. A feszültségek. A kiélesedett ellentétek. Magasabb érdekek védelme vagy követelése. Az isten. Az ördög. Vagy egyszerűen egy temperamentumos gorilla jólszabott katonái egyenruhában, aki a fejünk felett keringő hidrogénbombás repülőgépen megnyom egy végzetes gombot.

Mit változtat a tétten, hogy a gorillizmus vagy a megváltás nevében történik-e? Hegel azt állítja, hogy van egy világszellem és hogy »a világszellem joga felette áll minden egyéni jognak«. Cave canem! Minden emberevő fétis, minden egyházi és nemzeti bálvány, minden inkvizíciós intézmény mindenkor valamiféle külön legmagasabb és leaszentebb »világszellemre« hivatkozott. Napjaink újdonsága, hogy a különféle szent világszellemek különféle intimusai manapság valóban minden egyéni jogot és életet semmibevevő hidrogénbombákkal és távolbalcsovó rakétákkal játszadoznak...

A kérdés, s ez esetben valóban a lét vagy nemlét kérdése: nincs épp ma ideje, hogy a hegeli legmagasabb realitást, a pretenciós világszellem absztrakcióját a gyakorlatban a feuerbach-marxi legmagasabb realitással, a konkrét élő emberrel helyettesítsük, az emberrel, a két milliárd magánnyal, akinek a szükségletei és az élethez, munkához, szépséghez és örömhöz való joga mellett minden tábor és minden világszellem »joga« pusztán fantóm?

S hozzátartozik ehhez a kérdéshez: nem az történt-e, hogy hosszúra nyúlt az út, s közben elfelejtettük, hogy mi az, amiért elindultunk? A nemze közti munkásszövetségnek idestova száz év előtt kelt programjában írva áll a követelés, hogy »az erkölcsnek és igazságnak közönséges törvényei, melyek érvényesek az egyének egymásközi viszonyában, legfőbb törvények legyenek a népek egymásközi viszonyában is.«

Ez a követelés fantasztikusan együgyű. Nem is hasonlít ahhoz, amit realpolitikának neveznek. Realpolitikások szempontjából kompromittálja magát, aki előhozakodik vele. Egyszerűen nevetséges. És éppen ezért és különösen ma ez az egyetlen realisan emberi és egyetlen realisan forradalmi politika. Vajon az államok és a táborok superindividuais és superhumánus, veszedelmes fétisei ellenében volna-e, lehetne-e ma más mone-dók és más életmentő, mint az a szocializmus, mely erkölcsileg rehabilitálni tudná a politikát, s mely politikailag, a hétköznapi politikai gyakorlatban vakmerően rehabilitálná a szegény, nevetséges emberi értelmet, a szegény, komikusá vált emberi tisztességet és jóakaratot? Az embert. Azt a bizonyos lenini szakácsnét, aki tudja intézni az állam ügyeit, ha az állam nem fétis, hanem emberi intézmény.

A szomorú postás története

Miško Kranjec

Élt egyszer egy postás, akit egész közönségesen Jancsinak hívtak, úgy magyarosan: Jancsinak. S mivelhogy falubeli volt, nyilvánvaló, hogy nem mese ez a történet. Élemedett ember volt már Jancsi, de vidám és jószágos, mert nem lehet rossz az, akinek szívéből szakadatlanul derú sugárzik.

Mi, gyerekek szentül meg voltunk győződve, hogy a világon a legszebb dolog — postásnak lenni, mert örömet, boldogságot vihet az embereknek. Mert Jancsi azt vitt. A mi falunk népe abban az időben fedezte fel Amerikát, egyik férfi a másik után kelt át a tengeren, s írta a leveleket, és küldte a dollárokat. Márpedig abban az időben a dollárnál nagyobb boldogság nem volt széles e világon. Jó ember volt Jancsi, mondom, pedig a mi házukba sohasem lépett be levéllel és dollárokkal a kezében. Hogy apánk ott dolgozott valahol Bánátban vagy Szlavóniában, s ott is maradt kora tavasztól késő őszig — az más dolog volt. Bánát meg Szlavónia nem esett olyan messzire, s tavasztól őszig sem volt olyan hosszú az idő, hogy érdemes lett volna bélyegre költeni. Különben is, a grófi pusztákon még a kenyérrelvót sem kereste meg, nemhogy dollárokat küldhetett volna.

Mégis, egyre Jancsit vártuk, pedig senki sem volt távol a háztól, vártuk éppen úgy, ahogy az egész falu várta, az öregek és mi, gyerekek.

— Ugyan járt-e már ma erre a Jancsi postás? — firtatták az öregek, mintha még lett volna várnivalójuk. Pedig valójában talán nem is volt senki a falu határán túl, aki rájuk gondolt volna.

A turniscei postán sem igyekeztek valami nagyon a levelekkel. Egész héten át gyűjtögették őket mint ahogy a mo'nár takarékoskodik a vízzel hét napon át, hogy vasárnap délután örölhessen.

Szombaton délután került sor a mi falunkra. Jancsi egy nagy táskát vett a nyakába. A mellétől a terdéig lógott, s akkora volt, mintha egy nagy falusi kemence evik fe'et akasztotta volna a vállára. Ellenzős postássapkát tett a fejére, papírba göngyölte szemüvegét, úgy tette zsebre, előbb azonban mindig kikapogatta a zseb bélését, nem támadt-e rajta lyuk. Azután nekiindult az úmentí falvaknak, ment, mendegélt az úton, amely végül elhozta a mi falunkba is, az utolsóba. Így aztán csak estére kelve érkezett el hozzánk, amikor a nap már lebukóban volt, s addigra alaposan fel is öntött már a garatra.

Jókor jött. Ilyenkor már mi, gyerekek is otthon voltunk. ha-ahaitottuk volt a lege'őről a jószágot. Ott vártunk az úmentí árok szélén, vadul bukfencezve, a lánvok meg anyjukkal együtt az utcát sóprögették, hogy tiszta legyen vasárnapra.

Már messziről meghallottuk Jancsit. Énekelgetett magában, halkán, vonta-

tottan, mintha csak beszélgetne, önmagával társalogna. Már nem valami biztosan állt a lábán, pedig a mi falunkat még be sem járta. Elébe szaladtunk és kérdeztük, hozott-e nekünk valamit. Noha nem is ismert mindannyiunkat, sőt még csak ránk sem nézett, amint az első házhoz érkezett, más énekbe fogott, egyszerűen válaszolva mindnyájunknak:

— Nem hoztam én semmit nektek, máskor hozok mindent nektek!

Az öregek munkájuk végeztével kiálltak a kapuba, ha ugyan már előbb is ott nem lebzseltek, s ők is kérdezősködtek:

— Nekem nem hoztál valamit, Jancsi?

— Majd máskor — válaszolta Jancsi, és mindig hozzátette: Sose félj! E'jön majd az idő amikor te is kapsz levelet.

A nyomába sorakoztunk, úgy kísértük hiszen valakinek csak hozott levelet. Ő meg, hogy az emberek ne kérdezzék lépten-nyomon, s mégis tudomására adja a világnak, hogy örömhírrrel jár. abbahagyta a »Nem hoztam én semmit nektek. máskor hozok mindent nektek« nótát, és így énekel:

— Dollárt kapott Markoicákék Borcsája, azért megyek én el mostan hozója!

Jancsi mindig a leghosszabb utat választotta a különféle Borcsákhoz. Katákhoz, Mankákhoz, mindig utolsónak hagyta őket, s így az embereknek bőven volt idejük, hogy megvigyék az öröm hírét Borcsának. Borcsának maradt ideje, hogy fölkészüljön.

— Dollárt kap a Borcsa! — mondták az asszonvok, s már terítették is magukra a nagykendőt, megtörölték kezüket a kötöbe, s ezt azután megfordították, hogy a tiszta fele legyen kifelé. — Magam is elmegyek. Hátha kap levelet is, és szó lesz benne az én uramról is.

S ha az égvilágon senkiük sem volt Amerikában az asszonvok, emberek akkor is találak ürügyet, hogy ellátogassanak a boldogságban úszó Borcsához.

Borcsa meg, amint meghallotta az újságot az első, mindenki mást megelőző hírvirágfő, szinte belekábult bele-vörösödött az izgalomba, és csak nislogni tudott. Aztán, amikor magához tért, sebtől megfésülködött, és tiszta kötényt kötött maga elé. Bort főltött az üvegbe Jancsi számára, kifutott a konyhába, és három tojásból rántottát sütött.

Így hát Jancsinak, amikor betoppant az udvarba, majd Borcsa hívására a szobába, már nem is kellett szabadkoznia, hogy »Dehogy ülök le!« — az asz-

tal már meg volt terítve, félig letakorva az abrosszal. Nem mondhatta, hogy nem ér rá mert már minden levelet széthordott, ha egyáltalán volt más kézbesíteni valója. S ahogy az asztalhoz ült, mielőtt még egy szót is szólhatott volna a levélről meg a dollárokról, már ott volt előtte, az asztalon a teli tányér rántotta, a tányér mellett ott állt a villa, a kés, a kenyér, előtte a flaskó meg a pohár — mert hát csak nem iszik Jancsi üvegből most, amikor már nem dolgozik!

Mi, gyerekek, mint a búcsújárók, se-regestől kísértük Jancsit. Főlkapaszkodtunk az ablakokra, mintha lakodalmom volna a házban. Még a szobába is bemerészkedtünk, az emberekkel teli szobába, vagy pedig a folyosón nyüzsgöttünk pedig már ott is jócskán voltak felnőttek. Eljöttek a s-omszádok, el az utcabeliek, megérkeztek a rokonok is és mindenki, akinek volt valakije Amerikában. Ott tolongtak azok is akik mindenütt jelen vannak akár lakodalomról, akár temetésről van szó.

Jancsi ünnepélyesen lépett a szobába, amely úgy tele volt emberekkel, mint-ha újasszonyt várának. Mielőtt átadta volna Borcsának a levelet, megállt előtte mint a vőfély a násznép előtt. Az asszonvok sietve törölgették a szemüket, nehogy a könnyek elhomályosítsák, s elmulasszák a pillanatot, amikor Jancsi átadja Borcsának az utalványt. Szerencsére akadt a házban egy öreg toll, no meg egy csöpp tinta is. S mialatt Borcsa mindenféle ákombákomot kívárt az utalvány szelvényére, Jancsi egyre mondogatta neki mindenki fülhallatára, hogy igazán bo'dog lehet, s Borcsa ettől mégjobban pirult, és már azt sem tudta, hogy hívják.

És mialatt mi, gyerekek szinte elszédültünk, ha az asztalra pillantottunk, Jancsi mintha nem is látta volna a terített asztalt, sem a rántottát végtelen nyugalommal és szinte vallásos áhitattal, mintha áldoztatná Borcsát, számlálta eléje a dollárokat, suttogva mint a pap, amikor imádkozik.

Borcsa csak bámult a dollárookra. Egészen magánkívül volt. Egyre vörösödött, és ezre ágában sem volt a számolás, mindegyre csak kínálgatta Jancsit:

— Üljön le, Jancsi bácsi, no üljön már le... Majd aztán... majd aztán... Ugyan ne siessen... hát nem vagyonk mink... ugyan már hova siet... — noszogatta, mintha csak esküvő komája volna.

Jancsi aztán kezébe fogta a megszámlált bankjegyeket, és egyre nyújtotta!

Borcsa felé. Az asszony végülis elfogadta, és keblébe dugta — így esett éppen kezeügyébe. Keblébe dugta, de a dollárcsomó vége kikandikált ruhája kivágásából, mint a kiscigány a galambdúcából. S jó is volt így, mert hol az egyik, hol a másik vendég lett kíváncsi:

— Ugyan már, Borcsa, adjál egyet, hadd látom, milyen!

Mindenfelől mohó kezek nyúltak feléje, s Borcsa egymásután húzta ki kebléből a dollárokat, nem törődve azzal, kinek adja őket. De hiszen nem is kellett félnie, hogy valaki elvesz egyet is, pedig hát kézzől-kézre járt valamenyny, mintha egyik is másféle volna, mint a többi.

A levél után is többen nyúltak. Lehet, hogy Borcsa kezdetben meg akarta tartani a levelet csak magának, hogy majd akkor olvassa el, ha magára marad, mert hát — ki tudja — olyasfélé is írhat a férje, hogy szeretné bánatos keblére ölelni, meg más olyasmit, ami nem idegeneknek meg gyerekeknek való. Az emberek azonban még kíváncsiban vizsgálgatták a levelet, mint a dollárokat, amelyekben nem volt számukra semmiféle üzenet. Egyikük meg is szólt:

— Levelet is kaptál, Borcsa?

— Kaptam, bizony kaptam — bólogatott rá az asszony nagyboldogan.

— Ugyan olvasd már el — biztatták. Hadd halljuk, mit ír a József!

Szerelem boldogságában, nagy örömben beleegyezett:

— Jól van, olvassa el hát valaki hangosan.

Nagy kegy volt ez számunkra, nagy boldogság, hogy végighallgathattuk az egész levelet!

Abban az időben kevés írástudó ember volt közöttünk, legalábbis az írott betűt kevesen tudták elolvasni. Így hát az volt a legokosabb, akinek eszébe jutott Jancsi:

— Majd a Jancsi bácsi! Olvassa ő, neki szemüvege is van!

Valóban, Jancsinak volt szemüvege, méghozzá mindig a kezeügyében. Jó, hogy még a rántotta mellett ült, így hát gond nélkül olvashatott. Borcsa odaadta neki a levelet. Már előbb fölbontotta ugyan, de csak azért, hogy egy pillantást vessen a borítékba, nem símul-e benne még egy-két dollár.

Jancsi átvette a levelet, az orrára biggyesztette szemüvegét, majd megigazította, hogy lássa, jól szolgál-e.

A szobában siri csönd támadt. Miniket, gyerekeket, ha magunktól el nem

hallgattunk, elhallgattattak. Vagy oldalba böktek bennünket, vagy pedig a fülünket húzták meg, s ez minden esetben eredménnyel járt.

Jancsi lenyelte a falatot, leöblítette egy pohár borral, és nekifogott. Elolvasta az első mondatot, majd a másikat, és így végig. Lassan, minden szót hangsúlyozva, úgy ahogy a tanítók olvasnak föl a tanulóknak, ha azt akarják, hogy mindent jól megjegyezzenek a kis lurkók.

Mondom, síri csöndben olvasott. Szava tisztán csegett odakinn a folyosón, meg az udvaron is, amint a hegyekről és völgyekről, végtelen tengerekről, a boldogságos szent Szűzről, szent Józsefről, meg a gyermek Jézusról olvasott, és a levélíró József bánatos szívére! beszélt, amely már úgy, de úgy vágyik a falusi kis templom után, és „mindanyonyiatok után, kedveseim”. Csak ezután került sorra „... az én szeretett Borcsa feleségem és az én drága gyermekeim, elhagyott madárkám...” Minden benne volt, szépen sorjában, mint a gondosan becsomagolt holmi a kofferban. Reménykedik József Amerikában, hogy Borcsa otthon, Poljanán még nem felejtette el, és hűséges maradt hozzá, mint a gerle a párjához. „Hát az én aranyos gyerekecskéim — szót fogadnak-e?” „Mondd meg nekik — Vaneknek, Tineknek, Ancskának — legyenek engedelmes gyermekek...”

Ahogy valakinek a neve elhangzott — akár az asszonyé, akár a gyermeké — zavarba jött, pislogni kezdett, és még jobban fújta az orrát. Borcsa sóhajtozott:

— Már hogyan lennék hű hozzá? Hogyan lennék hűséges az én drágalátós galambomhoz? Istenem, istenem!...

A gyerekek is egyre bizonykodtak:

— Hogyan fogadnánk szót édesanyánknak? Hogyan engedelmeskednénk neki?

Mi meg tágranyílt szemmel bámészkodtunk, s tekintetünk mindig azon álapodott meg, akiről éppen szó esett a levélben. S amikor az Amerikában élő apa elkészült gyerekei szólogatásával, mi vettük őket sorra:

— Legyetek jók, legyetek jók! Látjátok, milyen sok dollárt keres az apátok!

Amikor a levélíró befejezte a házbéliek emlegetését, a szomszédok, a rokonok kerültek sorra — az egész falu. Mindenki türelmetlenül várta ezt a pillanatot, s amikor elhangzott az első név, amelynek viselője nem tartozott a családkhoz, mozgolódás támadt. Aki eddig

Sáfrány Imre illusztrációja

állt, leült, akinek meg nem jutott ülőhely, nyugtalanul topogott.

— Hogy van András szomszéd? — volt a levélben.

András a kemence mellett kuporgott, amikor azonban meghallotta nevét, fészkelődni kezdett, majd körülnézve, megszólalt:

— Itt vagyok, ha énrám gondolt a szomszéd... Olvassa csak, Jancsi bácsi, olvassa csak, hadd halljuk, mit ír a mi kedves jó szomszédunk — s azzal odafurakodott az asztalhoz, Jancsi háta mögé. Nyomában odasereglett az egész család, felesége meg a gyermekek is, aztán meg a többiek, akikről szó esett a levélben. Olyan boldogan mosolyogtak, mintha a mennyország kapuja tárult volna ki előttük, s velük együtt áhítatosan hallgatták, amint Jancsi olvasta, hogy József azt írja Barcsának, „tiszteltetem a szomszédokat... mert mindig jők voltak hozzád, és segítenek rajtad, ha magad nem győződ a munkát. Sose felejttem el nekik...”

— Már hogyné segítenék! Hát hogyné segítenék! — kiáltotta András szomszéd, s ezt visszhangozta a családja is olyan elégedetten, olyan boldogan, mintha csak dollárokat ígért volna nekik József, vagy éppen azt, hogy kiviteti őket Amerikába. — Segítünk mi egymáson! Írd csak meg neki, a Józsefnek, Borsca, hogy maradjon ott nyugodtan, ha megkereshet még néhány dollárt. Itt úgyszincs semmi, dehát ezt ő maga is jól tudja...

— Úgy van! — helyeselt mindenki a szobában, a folyosón, az udvaron. — Csak maradjon ott, ahol van, és keressen minél többet, hogy ne legyen olyan szegény, mint mi! — Aztán hozzátették:

— Neked, Bora, meg segítünk, ahányan csak vagyunk. Lekaszáljuk a búzát, behordjuk, kicsépeljük, s föl is szántunk helyetted, ha magad nem győződ...

Ennyi sok segítséget ígértek Borscának, pedig hát sok dollárt kapott. A bankók egymás után tértek vissza hozzá, s ő megint csak a keblébe dugta őket. Csak úgy sugárzott a boldogságtól.

Jancsi pedig olvasott tovább. Elsorolta a szomszédokat, a rokonokat, az ismerősöket, el mindenkit, akinek csak volt valakije Amerikában. Amint Jancsi kiejtette a nevüket, boldogan álltak föl ültőhelyükből, s jelentkeztek, mint az iskolában:

— Jelen! Itt vagyok!
Majd azután:

— Álljon meg egy percre, Jancsi bácsi! Az isten szerelmére, csináljatok már egy kis helyet — tolakodott a néven szólított az asztalhoz, pedig a levélben csak éppen annyi volt, hogy „tiszteltem”, aztán egy szó sem esett róla.

Az asztal körül sorakoztak mindazok, akikről József megemlékezett, a többiek meg egyre kérdezték:

— Jancsi, hát rólam semmit sem írt? Nézd már meg jobban!

— Hát az én uramról nem üzent?

— Nem — válaszoltak jobbról is balról is a türelmetlenkedőknek. — Hiszen Jancsi elolvashatná. Szemüvege van, jól lát vele...

— Nem hát — erősítette meg Jancsi is. — Szórol szóra. betűről betűre olvasom a levelet... Rólatok majd egy másik levélben lesz szó.

S már a végére is ért a levélnek, ahol még egyszer szó esett a házbelierről, az asszonyról. Ezeket a szavakat is éppen olyan komoly érdeklődéssel hallgattuk, mint maga Borcsa: „... s most hűséges párom, bánatos szívemre ölelek, és csókollak százszor, a boldogságos szűz Mária és szent József álljanak mellett, és vigyázzanak rád...” S ezután József „... forrón szeretett gyerekeit...” üdvözölte, akik után „éjjel-nappal bánkodik”...

Jancsi elolvasta a levelet, megette a rántottát, az utolsó pohár borral leöblítette torkát, papírba göngyölte a pápaszemét, zsebreavágta, és amikor elindult a házból, Borcsa utána futott, és hogy senki se lássa, bőséges borraival adott neki, egy bankót, a kebléből, úgyhogy Jancsi hebegve szabadkozott:

— Nem kell, Borcsa, dehogy kell! Elhozom én neked anélkül is, ha jön valami, csak adja isten, hogy máskor is jöjjön. Írd meg Józsefnek, hogy tiszteltem, és csak keressen ilyen szépen tovább.

Kokon Józsi éppen ekkor akaszkodott a kápolna harangkötelébe, és vecsernyére szólította a hívőket. Erről eszünkbe jutott a vacsora, amely otthon várt ránk, Jancsi rántottájának láttán nyálcsorgatókra. Hiába, boldog ember ez a Jancsi, olyan hivatala van, hogy két kézzel kapna utána bárki.

Jancsi meg csak ment, cipelte a nagy, félkemencényi táskát. De most másképpen vitte, most a hátán lógott, egészen a térde hajlásáig. És elmenőben más-ként szólt az éneke is:... Szerelmes kedvesem... aztán meg így: ... Madár vígan dalol a lombos ágon...

A legboldogabb ember ballagott át a réten, s a nagy, most már üres táská minden lépésnél a combjához ütődött: „pe-ka, pe-ka, pe-ka, pe-ka”. Jancsi meg lépéseinek ütemére dalolt „szerelmes kedveséről.”

Így, ilyen boldogan folyt volna életünk végestelen végig, ha közben ki nem tör a háború. Mi, gyerekek fölcseperedtünk volna, s jártunk volna a kenyér után, ki Bánátba, ki Szlavóniába, ki meg Amerikába. Írtuk volna a levelet haza, az asszonyoknak, akik egész nap csak a dollárokat várták volna. Jancsi meg cipelte volna táskáját végig a falun, és egyre csak hajtogatta volna: „Nem hoztam én semmit nektek, máskor hozok mindent nektek! Manka Hozjanka, az kapott, dollárt kapott!”

Én nem küldtem volna dollárokat, mert sohasem lett volna annyi pénzem, hogy Amerikába utazzak. Szezőnmunkába jártam volna, mint édesapám. Onnan meg úgysem érdemes írni. Még is... a gyerekeim minden este lesték volna, jön-e már a Jancsi. S Jancsi, mellettük elmenőben, nem sajnálta volna tőlük a szót: „Nem hoztam én semmit nektek, máskor hozok mindent nektek”.

Váratlanul kitört azonban a háború, amelyről később megállapították, hogy világháború, még később pedig azt, hogy első világháború. Ha Szarajevóban nem ölték volna meg Ferdinánd trónörökösét, akkor is kitört volna, csak csendesebben és — legalábbis a kezdetben — sokkal ártatlanabb lett volna. Így azonban a mi falunk népe is ilyenformán beszélt: „Egy-kettőre elbánunk a szerbekkel, s új országot hódítunk, hogy még nagyobbak legyünk!”

Jancsinak több volt a dolga, mint azelőtt. Poljana férfiai kaszárnyába gyülekeztek, s innen mentek a szerb front-ra, Galiciába, a Kárpátokba.

Az öreg Pallér tanító jól megtanította írni az embereket, most havonta legalább egy levelezőlapot küldték haza, s így az otthonvalók tudták, hogy emberük még él. A boldogságos szűz Mária kísérte őket útjukon, és szent József őrködött fölöttük.

Kezdetben nem volt baj, sőt a leg-többen jókedvűen írtak haza: „A szerbek, de az oroszok is szaladnak előlünk. Ha az isten megsegít bennünket, s továbbra is így megy — írták — otthon aratjuk a hajdinát...”

— Miért sírtok, ugyan miért sírtok? — vigasztalta Jancsi az asszonyokat,

amikor kezükbe nyomta a levelet, most azonban senki sem invitálta be a házba, hiszen nem dollárokat hozott! „Őszre otthon aratjuk a hajdinát!” Sehogy sem ment ki a fejkükből a hajdina.

Nem ők aratták le. Mire a hajdina kivirágzott, már az elsők elestek, igaz, hogy még nem a mi falunkbeliek voltak. Így hát Jancsi még mindig jókedvűen dalolt, igaz, hogy másképpen és nem is a dollárokról, hanem ilyenformán:

— Zsalig, Hozján, Horvát, Krampacs! — és elsorolta mindenkinek a nevét a faluban. — Írt a férje! Él, egészséges. A királyt szolgálja, a hazát védi, őt meg a boldogság szent szűz Mária védelmezi. Kitüntetik, meglátjátok, kitüntetik. Ha megkapja a nagyaranyat, soha életében nem kell többé dolgoznia!

Így bátorította Jancsi az embereket, amint a falut járta, most már hetenként háromszor is. Mi, gyermekek meg a nyomában. Teli volt a táskája, most sohasem himbálózott a farán úgy, mint hajdan. Előfordult, hogy behívták egy-egy házba, a házigazda azonban úgy intézte a dolgot, hogy a borosüveg későn kerüljön az asztalra, a háziasszony meg megfélemezte a rántottáról. Mi, gyerekek azonban változatlan kíváncsisággal csüngtünk az ablakpárkányon, mint a rajzó méhek az ágon, és füleltünk, mit kérdeznek a házbeliek Jancsitol, hogyan beszélnek a frontról. Hallgattuk, ha Jancsi fölolvasta az Ivánok, Marcik, Józsefek, Stéfánok, Nácik leveleit, akik — ím — élnek, jól vannak, tiszteltetik családjukat, a szomszédokat, az egész falut, és mindegyre csak azt kérik, hogy imádkozzanak értük, hogy legalább életben maradjanak, ha már az egészségük el is vész.

Kivirágzott a hajdina, el is virágzott, meg is érett, és eljött az aratás ideje, Ekkor történt: megérkezett a faluba az első feketeszegélyes levél. Valami Iván esett el. Jancsi tökrészeg volt, mire a falunkba ért. Már Tursiscsen berúgott, nyomban azután, hogy a postán öt ilyen levelet dugtak a táskájába. Egyik kocsmából a másikba ment. S annyit beszélt ezekről a levelekről, meg a címzettekről, hogy a hír jóval előtte járt, s minden házban fájdalmas visszhangot keltve, egyre terjedt.

Jancsi hallgatagon, szinte ijedten osont be a faluba. Most nem dollárok voltak a táskájában, nem járt hát a szája. Nemrégén még éltek az Ivánok, meg a Marcik, ki tudja mind elsorolni őket, most már halottak.

Az emberek aggódva kérdezték:

— Jancsi, él még a fiam?

Jancsi szava most másképpen hangzott.

— Már hogyste élne! Él az, de még mennyire! És verekszik mint maga az ördög. És a szűz Mária, ne félj, vigyáz reá! — Azután hozzátette, hogy a hír előtte járja be a falut: — De Iván... Hozján Iván... az elesett. A királyért, a hazáért és a hitért esett el. Szép halála volt! Ezen nem lehet változtatni. Van akinek el kell esnie, mert azok az átkozott oroszok és szerbek nem akarják megadni magukat, hogy már egyszer vége legyen ennek az öldöklésnek. Mi nem adhatjuk meg magunkat, hiszen az igazság a mi oldalunkon van!

Amerre csak járt, erről az Ivánról beszélt, meg arról, hogy elesett, s így a hír jóval megelőzte őt is, meg a levelet is. Mi is gyorsabban jártunk, mint Jancsi, s előbb értünk Ivánék házához, ahol keservesen sírt-rítt mindenki, mintha csak a házban lenne a halott.

A ház előtt, az utcán megálltunk, és vártuk Jancsit meg a levelet. Jancsi meg, mintha most már csak bennünket szeretne, megállt előttünk. Benyúlt a táskába, és a levél helyett a pipáját vette elő. Megtömte, töprengett, hol ránk nézett, hol meg a bánattal, boldogtalansággal teli házra, s mi utánoztuk: néztük a házat, néztük őt, éppen, hogy csak pipára nem gyűjtöttünk.

Jancsi szeme megakadt a hozzá legközelebb álló gyereken, Jósán, és megszólította:

— Te! Gyere ide! Ez a „te” mindannyiunknak szólhatott, így hát egymásra tekintettünk, mintha csak keresnénk, ki az áldozat.

— Na gyere már! — szólalt meg Jancsi most már hangosabban, keményebben, mint aki nem akarja tovább szaporítani a szót. És rá is mutatott a boldogtalan gyerekekre, hogy ne lehessen kétség afelől, kinek szól. Jozsek elsápadt, mintha maga a halál tette volna rá a kezét. De mielőtt magához térhetett volna, Jancsi már a kezébe nyomta a levelet.

— Vidd be Hozjánékhoz, mondd meg nekik, hogy ez az... ő Ivánjuktól van. Ő ír nekik, szegény. Én sietek, másutt van dolgom. Annyi az istenverte levél, hogy azt sem tudom, hogy hordom szét, pedig hát az emberek alig várják...

És egy pillantásra sem méltatva a megrémült kisfiút, meg a kezében ragadt levelet, sarkonfordult, letért az út-

ról és toronyiránt, a gyalogösvényen át vágott neki a szomszédos utcának. Ott maradtunk a baljóslatú levéllel az út közepén.

Csak álltunk és néztünk egymásra. Bámultuk a gyászszegélyes levelet, szótlanul, míg egyikünk föl nem sóhajtott: — De mit jelent az, hogy fekete a levél széle?

— Mit? — kiáltoztak a többiek. — A halál van benne.

A halál valóság volt számunkra, élő, nagy, csontos, fehér lepedőbe burkolt valóság, kaszával a kezében. És noha valóságos, csontos volt, nagy volt, mégis be tudott surranni minden házba a kulcslyukon keresztül Nem csoda hát, hogy a levélbe is belefért. S hogy mindenki tudja, hogy halál van a levélben, feketével szégték körül.

Több se kellett a levelet tartó, rémült gyerekek. Kétségbeesetten rimánkodott:

— Gyerekek, az isten nevére, szabaddíjatok meg. Vegyétek el tőlem ezt a levelet! Vigyétek el Hozjánékhoz. Én belehalok, ebben a szempillantásban belehalok!

Kiáltozása megrázott, és még jobban megrémített bennünket. A világ minden kincséért sem merésztük volna megérinteni a levelet. Készen álltunk, hogy minden pillanatban szerteszét fussunk, s rábízzuk sorsára a levelet tartó szerencsétlen flótást.

Eppen akkor jött arra Hozjánék szomszédja, egy süket öregasszony. A rétről igyekezett hazafelé, és még semmit sem tudott a szomszédjait ért gyászról. Összenéztünk, majd a levelet tartó boldogtalanra pillantottunk, aki egyre nyugtogatta felénk a feketeszélű borítékot. Annyi ereje azonban mégis volt, hogy nyöszörögve bár, de megszólította az anyókát, és most neki kínálhatta a levelet:

— Nagyanyó, ugyan vigye el ezt a levelet Hozjánékhoz!

— Mit mondsz? — kérdezte a süket öregasszony.

— Hozjánék levelet kaptak! — kiáltotta nagy hangon a fiú, s ekkor már mi is magyarázatni kezdtük: Itt a levél, Hozjánék meg amott vannak, a két dolog együvé tartozik, vigye el hát neki a levelet.

Az anyóka nézegette a levelet, a feketé gyászkeretet, amelyről semmit sem tudhatott, és közben egyre mondogatta:

— Ej, ej! Nohát add ide azt a levelet. Elviszem én! Miért ne vinném? Leg-

alább megtudom, mit ír a gyerek, él-e hal-e. Régen nem írt már...

Úgy néztünk az öregasszony után, mintha féltünk volna, hogy valami bajt csinál. Nem történt azonban semmi. Ment, ballagott, szépen lassan Hozjánék háza felé, egyre mondogatott valamit, és csóválta a fejét. Láttuk, amikor belépett a kapun. S hallottuk is, a házban elcsöndesedett a sírás. Tudtuk, most bontják föl a levelet, most kezdik olvasni. Nem is lehetett másként, s hogy így volt, nem férhetett kétség hozzá, mert a csönd után szinte megrázkódott a ház is a keserves zokogástól.

Erre aztán ahányan voltunk, annyit felé szaladtunk. Haza mentünk.

Este volt, mire Jancsi elindult a falunkból. Az üres táska egyenletes lépteinek ütemére mondogatta a magáét: pe-ka, pe-ka, pe-ka... Jancsi lekókkadt fejfelé bandukolt. Most nem dalolt a „szerelemes kedvesemről”, sem pedig arról, hogy „Madár vígan dalol a lombos ágon”. Új nótája volt, azelőtt sosem hallottuk:

*Ősz van, elmúlt a nyár
Susog az erdő lombja,
Szomorú szívemet
A bánat nyugja.*

Igen, ősz volt, hullott a falevél, a hajdinát learatták, és a háború egyre tartott, a szívek megteltek ismeretlen, vigasztalan bánattal. Senkit sem került el, senkit sem kímélt meg ez a szomorúság, s végülis hatalmába kerítette a mi hajdan oly vidám Jancsi postásunkat is.

Ősz volt, hullott a fák lombja, felhők takarták az eget, s bezárkóztunk az alacsony gerendaházakba. A szél süvöltve nyargalászott a házak körül, belekapaszkodott a tetőkre, s lehullott a hó.

Többé nem vártuk már Jancsit úgy, mint valamikor, még mi, gyerekek sem. Féltünk tőle, mintha a halál járna a nyomában.

Pedig most már nem jöttek feketeszegélyes levelek. Egyszerű, közönséges levelek érkeztek. S csak amikor fölbonították, mondták el a sorok: „Bajtársunk halott”...

Jancsi sem volt már a régi, nem ám! Már kintről, a ház elől kiáltozott, s olyan volt a hangja, mint a segélykiáltás:

— Hé, van itthon valaki? Levelet kaptatok!

Nagy sokára valaki elszánta magát a házbéliek közül és kilépett az udvarra. A pillantása összeakadt Jancsi tekintetével.

— Mi van a fiammal? — kérdezte ilyenkor rettegve a házigazda, s úgy nyúlt a levél után, mint aki nem akar utána nyúlni.

Jancsi igyekezett kikerülni a kérdő, aggódó tekintetet, vállat vont, s már ment is:

— Nem tudom... A szentséges szűz Mária talán még vigyáz rá...

Gyorsan szedte a lábát, hogy messze kerüljön, mielőtt fölbontották a levelet. Félt, hogy visszahívják. És így sietett, sietett végig az egész falun, hogy minél előbb lerázza magáról a levelek szörnyű terhét.

Csak néha történt meg, hogy a házbeliék sebtében elolvasták a levelet, s látva, hogy katonájuk él még, Jancsi után szaladtak:

— Jancsi, gyere be egy pohár borra! Jancsi megállt, mintha tétovázna. Tovább kellett hívogatni:

— Él... kórházban van. Azt írja, hogy talán hazakerül. Megsebesült, de járhatott volna rosszabbul is. Na gyere már, tudod, jó borunk van!

Nem ment. Az ember szívesen inna akár ecetet is, csakhá már rendben mennének a dolgok.

— Még mindig nincs vége ennek a gyilkolásnak, Jancsi? — foggatták. — Mire való ez az öldöklés? Kinek van haszna belőle?

— Nem, nem lehet még vége! — tartotta magát Jancsi, de már ő sem volt biztos a dolgában. — Amíg az ellenség meg nem adja magát, nem lehet vége. És ne is legyen vége! Miféle igazság volna ez?

Az emberek most már nem helyeselték neki, már ő maga sem hitt abban a mesében, amit még egyre védett.

Megjött a tavasz, és az emberek pusztultak tovább. Egyre érkeztek a levelek mind szaporábban jöttek. Új katonák mentek a frontra, fiatalok, öregek, egyre fiatalabbak, egyre öregebbek. És mindannyian írtak haza, Poljanára.

Jancsi már nem járt házról házra. Nem győzte volna a munkát. És túlságosan is sok volt a szomorúság.

— Mintha én lennék az oka, ha valaki elesik a harctéren — mondogatta. — Így akarja a király és az isten! Mit tehet ez ellen szegény Jancsi postás? Ha a királynak, meg az istennek abban tellik kedve, hogy az emberek mind egy szálig elessenek értük, hát essenek el.

Nyilvánvaló volt, hogy a király is, meg az isten is ilyesvalamit akartak.

Jancsi napról napra részegebben érkezett a faluba, énekszó nélkül, egyre csendesebben.

Mi, gyerekek a legelőn vártuk be, nem messze a házunktól. A kerítések mellett élősvény húzódott, s az élősvényben léccel körükerített kereszt állt, rajta Krisztus. »Emeltette Kelenc Mátyás és Matyasec Iván« — hirdették a kőbe vésett betűk. Az út túlsó oldalán sást nevelő pocsolya volt, az út szélén pedig dúsan nőtt a kutyatej. A sárgával pöttyözött pázsiton nagyokat bukfenceztünk és jókat birkóztunk. Távolabb, az útkanyarban egy kocsmá állt, amely ebben az időben mindig hangos volt, mert ott gyülekeztek a frontra indulók.

Jancsi nagy késéssel érkezett, de mégis korán, a rossz hírt sohasem elég késő megtudni. Szerencsét viszont nem hozott többé. Megállt a feszület alatt, és maga is olyan volt már, mintha Krisztus szállt volna le a keresztről, és szólítja mindazokat a poljanaiakat, akiket valahol, messze idegenben halálra ítéltek. Olvasta sorjában a neveket, s úgy éreztük, hogy csak egy nevet mond szüntelenül, ugyanazt a nevet, egy-ugyanazon emberről beszél, aki élve, halva ir...

— Hát az enyém, Jancsi? — kérdezték az asszonyok.

— Nem tudom, Klára — válaszolta Jancsi, rá sem tekintve a kérdezőre. — Ma nem írt. Lehet, hogy majd máskor...

— De él-e még? — kérdezték a Klárák meg a Trézák.

— Már hogyné élne? — kiáltott Jancsi. — Ha meghal, akkor biztosan ír.

Valóban — a halottak írtak!

— Hát az én apám? — kérdezősködtem édesapám után. Ő is valahol megszűnt járni, idegenben. És amikor azt válaszolta, hogy nem írt, tovább kérdezősködtem: — A Radcssev anyó is kérdezteti, hogy írt-e az ő fia...

— Mondd meg az anyónak, hogy majd ő is kap egyszer levelet... Mindenki kap, édes gyermekeim. Mindannyiunkról megemlékeznek az apák, a testvérek, és ha majd ti is kimentek a frontra, nektek is esetekbe jutunk...

— Már két éve, hogy nem ír... — szólalt meg valaki.

— Na és? És ha száz éve nem írt volna, akkor sincs baj — erőlködött még mindig Jancsi hangja. — Egyszer csak itt lesz az a levél is.

Két éve... Hol van már az az első ősz, amikor így beszéltek az emberek: »Mire a hajdina beérik, hazajövünk, hogy learassuk!«! Azóta már kétszer érett meg a hajdina, most érik harmadszor is, és szüntelenül érik majd a jövőben is, és minden évben learatjuk.

Sáfrány Imre illusztrációja

— Hát nekünk, Jancsi, nem írt?

— Üres már a táskám — felelte Jancsi, és rámutatott a jókora tarisznyára. Azután még láttuk, amint betér a kocsmába, hogy borba fojtsa bánatát. S amikor már kicsit sikerült belefojtania, kifelé haladva a faluból, dúdolgatott:

*Ősz van, elmúlt a nyár
Susog az erdő lombja,*

Mint a vándorútra induló fecskék, gyülekeztek az emberek a kocsmában. Kint a cifraszerszámos, fölvirágzott kocsi, bent az ivóban daloltak az emberek, ölelték, csókozták egymást, csókolózott a falunk népe.

S amikor kocsira ültek, s elindult velük a szekér messzi utakra, mindig ugyanazt énekeltek:

*Itt hagylak én, Poljana,
Kicsi falum temploma...*

Pedig nem is volt templomunk. Csak kápo'nánk, amelyben Kokon Józsi húzta a harangot, szólított bennünket istenhez, míg el nem vitték azt a kis harangot is, mert jobban kellett ágyúnak. Leszedtük a kukoricát, learattuk a hajd'nát, fölszedtük a krump'it, leszűreteltük a szőlőt. El is vetettünk, és a falu fölé borult a végeérnetlen esős, zord ősz. Legeltettük a teheneket, fo-

gócskáztunk, tüzet raktunk és krump'it sütöttünk. Esténként a jószág nyomában hazaba'lagtunk, és vártuk a postást, pedig tudtuk, hogy a válasz most sem lesz más:

— Nincs semmi... Talán máskor... Mindenki kap levelet...

Az ősz fölvaltotta a tél. A hó betakarta a falusi házakat, estefelé úgy szállt belőlük a füst fölfelé, mintha a kéményen át szivároogna a házbellek bánata. Az esték mintha két tenyerük közé rejtették volna a házakat: seholsem pislogott egyetlen egy gyertya világa sem. Nem volt miért. A gyertva-fény csak megnyújtotta volna a napokat, mi meg azt szeretttük volna, hogy az évek is összezugorodjanak.

És ebbe a fehér végtelenségbe és időtlenségbe egyre új bánat ömlött, s mindegyre új sirások fakadtak belőle. Az emberek pusztultak, szüntelenül hullottak, mintha elúnták volna az életet.

Jancsi csak ült a kocsmában. A levelet úgy osztotta szét, mintha csak szertedobá'ná őket: hús-harminc levél kézbesítéséhez annyi időre sem volt szüksége, mint hajdan egyhez. Nem beszélgetett senkivel sem, szava-

járása: »Majd máskor...« is kifakult, elszintelenedett, mint ő maga, mint az ős mint a tél, mint ahogy minden kifakul e világon. Űt a kocsmában, megivott fél liter bort, elszívott két pipányi kapadohányt, és egész nap, egész éven át részeg volt. S távoztában nem nézett se jobbra, se balra. Magára maradt, amint mi is magunkra maradtunk. Csak amikor kiért a faluból, a szántóföldek közé, hallhattuk — ha éppen arra jártunk, hogy néha rázendít arra a régi, szomorú nótára, amit isten tudja, hol szedett föl, s amelyik olyan nagyon illett ezekhez az évekhez, a mi falunkhoz:

*Ősz van, elmúlt a nyár,
Susog az erdő lombja,
Szomorú szívemet
A bánat nyomja.*

Estéről-estére ugyanaz a dal ugyanaz a bánat, ugyanaz a szomorúság szorítja össze a szíveket, és mintha szakadatlanul, mindig hullanának a falevelek... tavasszal is, nyáron is, ősszel is... mindig, szakadatlanul...

Három éve már, hogy susog az erdő lombja, hogy hullik a falevél, és a bánat nem költözött ki a szívekből.

Mire kitavaszkodott, Jancsi nem volt többé. Mi, gyerekek kiálltunk a falu szélére, hogy várjuk az új postást. Amikor Jancsi felől kérdezősködtünk, csak ennyit válaszolt:

- Meghalt.
- Miért?
- Miért? — nézett ránk csodálkozva. — Azért, mert meg kell halni. Kül-

lünben is mindegy... a levelek azért megérkeznek...

A levelek tovább is érkeztek, az új postás azonban nem mesélte el, hogy Jancsi saját magának is kézbesített katonaleveleket, és hogy egy napon önmagának is meghozta az utolsó levelet, amelyben — mint ő szokta mondani — halott fia írt: Elesett a Doberdónál. Most már értettük, miért énekelt egyszer egy új nótát:

Elmegyek a doberdói harctérre...

Nem sokat tudtunk erről a harctérről. Pedig Jancsi ott vesztette el a fiát, és ezen a téren elveszett ő maga is. Vele együtt meghaltak a nótái is: »... Szerelmesem kedvesem,« »Madár vígan dalol a lombos ágon«, meg az, hogy: »Ősz van, elmúlt a nyár, susog az erdő lombja«. és az is, amelyik a doberdói harctérről szólt. Elhallgatott táskájának örökön egyhangú daa is; »pe-ka, pe-ka, pe-ka, pe-ka... «

S elhallgatott ő maga is, a hajdan mindig vidám, később meg mindig bánatos postása életünknek, az az ember, akitől régen annyira irigyeltük a rántottát, meg a többi ajándékot, s aki végülis borzadva adta át a címzettnek a leveleket, mindaddig, míg önmagának is nem kézbesítette a legszörnyűbb levelet. És amikor kézbesítette, már nem volt érdemes élni.

Nem is élt tovább. Sem ő, sem a dalai. Csak a bánat, a vigasztalan szomorúság áradt el életünkön, s rajt is maradt. A bánat, amelyből az alig látható szépség és nagyság egy piciny része sarjad.

Bodrits István fordítása

A levelek vigasza

Stevan Raičković

*Érzem: mélyedben ódon szépség susog, mint az arany,
És hogy ennyi árnya és titka még csak a szemnek van,
Mely ki kell hogy tárulkozzék és szeressen örökké.
És... mint a kút, a távoli, a gyantás, hol csak sejted a vizet,
S mit egy mozgó, csillogó, vékony vonal szel át,
Olyan a lelked, ősz, elrejtett és néma. Akár a kő.
Allok, magasan, mint mindig, remegő árnyékodban.
Tenyerem magányos és nyugtalan, mint az utazók.
Hadd, hogy kinyújtsam feléd a kezem, hol a legjobban remegsz,
És fölhozzam vigaszul a vörös levelek pazarló pompáját.*

Szerelem után

Stevan Raičković

*Természetes vagyok és tudom, ha valaki fölösleges.
Szavamban van valami a madarak erőfeszítéséből,
Melyek jelzik az utat a levegőben, és a csodát,
Ha még valami vibrál körülöttünk, alig hallhatóan és látatlanul:
Szavak, miket az előbb mondottunk, míg egymás szemébe néztünk —
Belőlük csak ennyi maradt: a csend éneke, a kissé félelmetes...
Keresd meg rajtam kívül, a hóhullásban a csendet.
Nézni akarom kicsit a fehér eget, mely oly magasra szállt fel,
És az újra megtalált kezekre támaszkodva
Dúdolni valaminek a halk értelmét.*

Altató egy elfelejtett tájképért

Stevan Raičković

Hát aludjon most
A korhadt, alacsony sövény,
Ha megvan még elmosódott háromszöge
A két nyárfa között;
Az egyik
Alacsonyabb volt
És hiábavalóan göndör. A sínek
Mellett volt ez, amelyek — látod —
Sehova se vittek. (Itt van ni, nézzed,
Amikor zsebetett kézzel állok nekidőlve a falnak,
Rákönyökölve a nedves foltra, a szürke habarcsra,
Mely hullik, mint ujjak
Közül a homok.) A napraforgók elkorhadtak a hótól
És a széltől,
És kevésnyit a madaraktól is. Az agyagos vizű, zavaros pocsolya
Kótyagos pilléként fölszállt a Napba. A mulatságos béka
Elrepült a kéményen
Kelepelő
Gólya tolla alá. A palánkot ellopta
Alkonyatkor
Sok meggörnyedt vállú. A sínek
Mellett volt az, amelyek — látod —
Nem vittek sehova. (Itt van ni, nézzed,
Amikor zsebetett kézzel állok nekidőlve az élet falának,
Mely hullik, mint ujjak
Közül a homok.)

Dér Zoltán fordításai

Törvény

Zákány Antal

A környadó szegfűbokrok mindig megcsördültek a fuvallatban, valahányszor északról mozdult meg a természet.

Nagy, vertfalú, mogorva házuk van.

Annak a tóra eső végében virul a szegfű.

Hűsz éves már. A szegfű a gyöngéd gondolatainak legérthetlenebb és egyben a legvallani-igyekvőbb jele, ákombákomja volt.

Amiből egész gyáron át a lányhoz menet, mindig magához vett egy szálat.

Gond volt a számára, hogy hova tegye a szál virágot...

A száránál fogva a füle mögé szúrta. Zöld, kesernyés, csomós szár és lán-goló szirmok...

Néha a fogai között szorongatva, úgy érzi, mintha csörgedező szívében fürdetné meg a virágot...

Valahogy ünnepélyes ez a virág...

Szentölt is az emberi vértől.

A minden jó és minden rossz örök folyamától...

A szegfűbokor meg-megcsörren a nyirokgyűjtő, hűvös éjszakában, amikor hazatér a lánytól...

Jó a fülének, és a szívének is jó ez...

Az értelme megmagyarázatlan marad.

Olyan, mint a csillag megmozdulása, mint a macska szeretete, ami a takarója alá bújik éjjelente...

Ma ismét nem vihette moziba a lányt...

Pedig olyan nagyon hitte, hogy hozzájut ahhoz a pár dinárhoz, amelyen egy éjszakára, vagy talán egy egész hétre való boldogító érzést kaphat!...

Nincsen az ég alatt szív, nincsen könyörület!

A tó mellett elhaladva, meg-megállva, immár századszor határozza el: — Mától kezdve nem fogok szívni! Elke-seredve kiveszi a megmaradt cigarettát: egy, kettő, négy, hét... kár érte...

Leül a partra és a vízbe bámul...

Kezébe a cigaretta...

Halványan, nagyon vigasztalanul és nagyon messziről fénylik a hold.

Körötte föl-fölröppenek a játékos pontyok, kerepelnek a levegőben, cset-tennek a vízen, azután csend lesz...

A rezgő, növekvő vízkarikák futnak, egyre tágulnak s végül bejárják a csendet, be a betegarcú holdat is, amely egykedvű, bárgyú, minden emberi fájdalommal szemben.

A tóba dobja a cigarettát.

Fölkel. Szeretne sírni, de nem fáj eléggé megindítón benne az a valami, ami szinte már kiforrott belőle, elömlik a kihalt tájon és talán folytatódik, addig, ahol az a forrás van, amelyből a szomorúság fakad...

Megvárja, amíg elhalad mellette egy ismeretlen, összefogódzó pár...

Sokáig néz utánuk...

A messzeségből időnként visszavillan, talán csak visszasejlik a nő arca, egy lány, megríkató folt az éj bizonytalan kormában, mely egyidőben dalolásra is késztet...

— Ez a nő nem szereti igazán ezt a pofát — gondolja. — Pusztán kalandra éhes...

Már csak egyetlen, egysíkú árnyéknak látja a távozókat, amely a fehérre festett padok egyikére terül.

Ráborul, akár a felhő a holdra...

Megindul, egy szürkülő, fiatal platán törzsénél megáll, ráhajítja gyöngéden alacsony, széles, erős homlokát a fára, kigombolkozik, és sír... zokogni nem bír, pedig nagyon szeretne...

*

A kutya szabadon van, ott várja a kapuban.

Amint benyúl a kapu fölött, hogy a závárt elmozdítsa, puhán és melegen kézenyalintja a kuvasz. A kedvenc, a kedves barát.

Ma nem szólítja a nevén, mert minden lénynek és minden tárgynak, az égnek is, a földnek is, egy neve, egyetlen egy fájdalomszülő neve van: Teréz!...

A kuvasz fölugrik rá, összelelkezik, a szemük összecsilllog, és így mennek a ház elé, ahol a papadicsom és a paprika levelein már szporkázik a harmat...

Atmegy a hátsó udvarba.

Magá sem tudja, hogy miért...

Rálep valami síkos keménységre, fölveszi, megtapogatja és megérzi rajta a kuvasz fogainak a nyomát: szappan... eldobja, nesze, zabáld meg...

A kutya gyöngéden a szájába veszi a szappant, még elidőz vele kisse a földön, csak annyira, hogy a fiúra villantsa két szemének a fehérségét, azután félkör alakban megmozdul, mintha a tarka negyere akarná tenni a szappant — elindul a szalmakazal felé olyan puhán, mintha szellem volna...

Az istállóból tompa dobbanás hallatszik: a pejko kelt fel...

Alacsony léckerítéssel van átcsatolva az istálló eleje, gangja.

A léceken különféle tárgyak. Az oszlop mellett be van szúrva a fattyazó kés, régi kaszának a hegyéből van csinálva.

Kezébe veszi és visszaemlékszik rá, hogy ezzel a késsel akart először meg-

borotválkozni, titokban, mert az apja még koránlotta a borotválkozást...

Ritka szakállá volt, de szakáll volt mégis, és a kaszahegy nagyon megcsupálta.

Kereste a pincekulcsot. Itt tartották a sonkát, az egyetlen, amit kukoricatőrésre őrzött az anyja. Elhatározta, hogy megkezdi a sonkát, nagyon megkívánta.

*

— Ifjú! A hasadra süt a nap! Fölkelni! Aló mars — dörmögte az apja.

Kétszer-háromszor megpöndörült az ágyban, aztán kiugrott.

Alacsony, erős, tömör teste minden öröknek vélt tárgyat megszágyenített a kis szobában, ahol jelen volt.

Az álomból jött, a varázstóból, csodamód meggyarapodván erőben, pedig a szemein látszott, hogy egy-két órát aludt csak...

Szinte recsegett a levegő minden megmozdulására...

A pokrócot rádobta az alvó macskára, kiment az udvarra és belenézett a napba.

Az ég, a föld, a kukoricás, mindenminden azt akarta, hogy ő boldog legyen ma...

Az előszobában, az asztalon kenyér és szalonna várta. Ő sonkát szeretett volna enni!

Leült és kényszeredetten evett...

Az apja meg-megállt és nézte. Szótlanul nézegettek egymást. Az öreg végül mosolyra fakadt:

— Annyit zabálsz, mint egy kétéves csödör.

A fiú visszavigyorgott:

— Nem baj. Neked zabálok, nem magamnak. Kell az eröm, hogy elirtsalak vénségedre.

Örült, hogy viccelődő kedvében van az apja. Remélte, hogy könnyebben megfózi egy százas erejéig. De nem tudott szólni.

Nem találta eléggé érettnek a pillanatot.

Az öreg tovább csipkedte:

— Akkor eszek én, hogyha a te tenyered termi meg a kenyeret, de nem a föld, amit neked kellene munkálnod.

— Lehet, hogy még akkor sem — morogta a gyerek.

— Szép kis támaszom lesz, mondhatom... jobban tetted volna, hogyha emberül nekifeksző a latinnak és nem vágódsz el a pótvizsgán! No, de esküszöm, hogy ezután nem így lesz!...

A gyerek abbahagyja az evést és megkeményedett arccal, a bicska hegyé-

vel végigkarcol a kapargálással és síkiáással halottsínűvé kinzott, öreg asztalon, amely olyan rücskös és árkos, mint egy lecsapolt érterület. . .

A nap hosszában a fél arcára világit, félszáján csillog a zsír. Az asztal legmélyebb hasadékába szúrja a bicskát, lehajlíja, ameddig az él engedi, aztán elengedi, a bicska jólesően brummog egy ideig, azután elcsendesül. Ezt megismétli többször, amíg rá nem mordul az apja. . . fölkel és kétértelműen megjegyzi:

— Én is azt mondom, hogy másként lesz ezután. Nem fogok tanulni többé. Megfosztalak attól az örömtől, hogy doktorurat csinálj belőlem!

Az öreget előnti a düh:

— Fogd be a pofád és kuss! Menj hátra és végezd a munkád, hogy megszolgálj a déli zabálnivalódat!

A gyerek fölkel, az arca lángvörös lesz. Szorít egyet a nadrág szíján és zavartan, titokzatosan mosolyog. Kibillig a napba.

Sarjadó, szókés, puha szakálla nagyon széppé és tiszteletre méltóvá teszi. Az öreg nézi és érzi ezt.

Sokszor azon kapja magát, hogy fél a fiától.

Pont olyan, amilyen ő volt ebben a korban. . .

Hányszor úgy van, hogy szeretné megszorogatni, egy meghitt legyintéssel tarkón csapni, szeretete jeléül. . . de nem lehet, nem képes erre. A gyerek és közte megszakadt valami: talán a szükséges, talán a túlságos szigor miatt, amit mutatnia kellett előtte, s ami, mire húsz éves lett a gyerek, annyira megkövült benne, hogy akarva sem tudta meglágyítani, eltaszítani arról a forrásról, amelyből a szeretet buggyan föl, ez mindkettőjüknek fáj sokszor.

Ő tudja, hogy a fiú nem fél tőle többé, ő maga sem hiszi, hogy meg merné ütni, csak iégergeti neki. Így minden kérdést ordítózással és marakodással intéz el vele. És ez szörnyű.

Olyan rájuk nehezülő átok ez, hogy meg nem tudnak szabadulni tőle.

A gyerek előgurítja a tragacsot és betolja az istállóba.

Fehér vászoning csorog a válláról, le egészen a csípőig: olyan az istálló felhőmályában, mint a porzó vizesés az alkonnyatban. Nevén szólítja a lovat, az nyílt szemét feleje fordítja.

Mindkettőjüknek barna a szeme, szomorú világú. . .

Bekullog az öreg az istállóba. Bő, zsiros nadrágja köldöke alatt kapaszkod-

dik meg. Szól és rekedt, érdes hangja sérti a fiút, de az nem tiltakozik. Szólanul aljaz. Az öreg utat hagy a rakott tragacsnak, maga is kilép a fia után, ott megtámasztja az egyik faoszlopot. Valami forr benne, bántja.

— Megállj — mondja. — Úgy rémlik, hogy az éjjel járt valaki az udvarban. . .

— Meglehet — mondja a gyerek. Fél-lábbal föllép a tragacs karjára, nézi az apját. Érzi, hogy valami kínos dolgon jár az esze.

— Mikor jöttél haza az éjjel?

— Hajnalnál korábban, éjfélnél később.

Elfordult, hogy az öregtől elrejtse a mosolyát.

— Ne viccelődj, bikfic! Tudnom kell a pontos időt. Mikor jöttél?

— A boszorkányok ideje után.

Megvakarózik az öreg, szeretne szigorú ábrázatot vágni, de nagyon tetszik neki a kölyök szellemessége. . .

— Persze, annál a kis boszorkánynál mulattál, ugye?

— Ott voltam, ez lesz a menyed. Csakhogy az nem fogja neked az istállót vakargatni, esetleg egy kancsó vizet kaphatsz tőle. . .

— Úgy a tetves?

— Én nem engedem dolgozni!

— Ja persze, az tanítónőnaccságának készül. . . Pedig én ismerem az apját, éppolyan ganétúró, mint én meg te. . .

— Túrni túrja az még most is, de az már húsz éves korában többet tudott a szívről, mint te a ganéru, amit napról napra szagulsz és a kezekben morzsolgatsz.

Az öreg hümmögött, csóválta a fejét.

A gyerek a tragacs szárvai közé lépett, hirtelen mozdulattal fölkapta a terhet és egy lendülettel fölzaladt vele a ganédombra. Kifordította a terhet és a kukoricáson át abba az irányba lesett, amelyben a lány tanyája piroslott. Addig állt ott, amíg az öreg le nem szólította:

— Azt hittem már, hogy elkukorékolod magad, úgy megdermedtél azon a trágyadombon!

— Azt még nem, de valamit kérhetek tőled!

— Kívánsága csak annak lehet, aki teljesíti az apja kívánságát.

A gyerek fürgén az apja mellé ugrott:

— Minden kívánságodat teljesítem, fater, csak egy új nadrágot vegyél ne-

kem, mert ebben már szégyellek az utcára menni!

— Szó se lehet, a múlt hónapban bolonddád tettél!

— Apám!

— Fiam!

— Csak egy nadrág!

— Egy tüzes ménkű se!

— Csak egy kétezerpárszázás nadrág!

— Végezd a dolgod!

— Csak egy nadrág!

— Vesz az ördög!

— Akkor egy tarka inget!

— Még egy szalagot sem!

— Akkor egy pár zoknit!

— Nyár van, mezítláb is mehetsz!

— Akkor csak két mozijegy árát!

— Tovább innét!

— Csak száz dinárt!

— Nincs! Elvesztettem a bukszám!

— Ott van a farzsebedben!

— A dolgodra, ha mondom!

— Ott dúzzad a farzsebedben!

— Semmi közöd hozzá!

— Nem adsz?!

— Megmondtam!

— Szóval nem adsz?!

— Nem!

— Elfogom tőled venni!

— Nyakonváglok, hogy fölbuksz!

— Elfogom venni!

Az öreg egy rövid lécdarab után nyúl, de már késő: a gyerek oldalba kapja és a földre zúdítja.

Földet érve összenéznek, összeacsarkodnak: elszánt szilajság, csodálkozással és rémülettel kevert indulat vilámlik föl bennük.

Kimerült állatként lihegnek, de egyikük sem tágit. Szó nélkül viaskodnak.

Lassan, szinte végtelenné tűnő pillanatok alatt, fej a fejhez, arc az archoz kerül. Érzik egymás vérének zsi-bongását, de mégsem... úgy tűnik, hogy minden a szív szava szerint történik, de a hideg ész elront mindent...

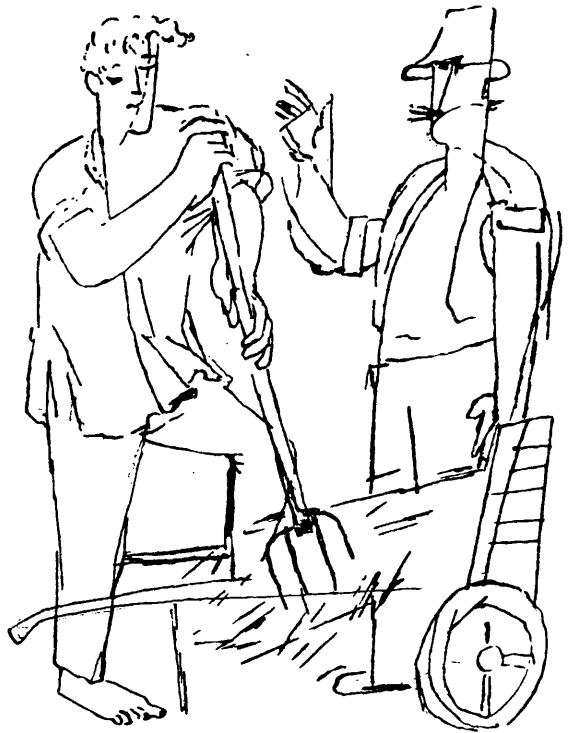
Düh sistereg ki az őszes, lompos bajusz sűrűségéből, egy mindent elsöprő „Eressz föl!” után egy robbanásszerű rángás, de hiábavaló a fiú nyers erejével szemben. A kuvasz csaholva körülugrálja őket. Most szoborszerűen kővává, mozdulatlanok, mint Pompej kihülő hamuja alatt a halálbaölelkezők.

A jó arany nap betakarja őket.

Ismét közelebb kerül fej a fejhez, arc az archoz...

Az öreg tizenhat évre visszaérez; igen, akkor négyéves volt, meleg, talán még tejszagú is...

Nagyon megindul benne valami, ismeretlen, de mégis mindig rejtve-jelenvaló érzés. Becsukja a két szemét,

Acs József illusztrációja

gátat vet annak a lángszerű valaminek, mert egyre a szeméin keresztül akar kitörni. Elfordítja fejét és nagyon csöndesen, maga előtt is ismeretlen zengéssel fölnyög:

— Eressz föl!...

A fiú sápadt, mintha a halottaiból kelt volna föl, mintha nem hallotta volna, de azután mégis megmozdul, lehengeredik az öregről. Az fölkel és elfordul rögtön és szinte sűgva mondja:

— Pucold le rólam a port...

A gyerek szó nélkül csinálja, igen lassan, hogy minél tovább tartson; most érez szégyent először életében az apja előtt... nem tudna most a szemé közé nézni.

— Ott a bukszám a zsebben, vedd ki, mindent kivehetsz belőle, a tied...

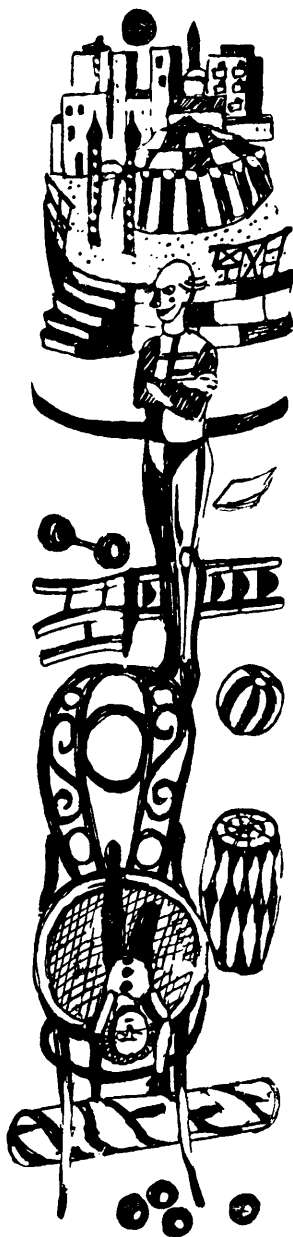
A gyerek álomszerűen kutat a zsebben, kivesszi a bukszát, amely tömve van ezer- és százdinárosokkal. Homályosodó ésszel és szemekkel nézi, babrál a pénzzel, amely most egy újszerű sugallat folytán közönséges papirosnak tűnik előtte, nem egyébnek.

Érintetlenül visszateszi a bukszát az öreg farzsebébe... kínzó józansággal nézi az öreg tarkóját, amely ezüstösen, aranyosan és nagyon melegen csillog, majdhogy lobot nem vet... elfordul és az istálló felé kullog... az öreg utána néz, de nem szólítja vissza... a vakító ing vízesése alatt egyre erősödő rángásokat észlel... tudja, hogy mit visz be

a gyerek az istállóba... ő ugyanazt a terhet érzi...

Egy helyben topog egy kicsit, de nagyon forrónak találja a földet meztelen lábai alatt. Azán a kutya felé suhint:

– Mars innét! Mit vakaródzol itten? Ronda dögje!...

Megtört szívvel

Egyik változat

Tomán László

A noeát már a kápolna előtt rázta a zokogás. Pedig igen kevés köze volt a halotthoz, aki még nekem sem volt egészen nagynéném. A kápolnában ott feküdt a halott, néhány koszorú. Megráztam a halott fiainak és menyének a kezét, néném megkérdezte, láttam-e a nagynénit, borzasztóan néz ki. *Láttam*, mondtam, bár nem néztem meg, hanem oda álltam bátyám mellé, a gyászoló család padja közelébe, gondoltam, *hadd lássák, hogy valamennyire én is ide tartozom*, gondoltam, *fekete nyakkendőm talán nem bizonyítja eléggé gyászomat*. Nagyon régen voltam a temetőkápolnában, utoljára gyerekfejjel, azt hiszem. Az eső lerágta a festéket a falakról, néhol a vakolatot is, a ravatal előtt egy kis edényben víz állott, s valami ágacskát vettek kezükbe az emberek, avval hintettek vizet a koporsóra utolsó istenhozzád, már egész nedves volt a takaró, hátul, az oltár felett valami szentkép, nem láttam egészen jól, *ismeretlen remekművet kellene felfedezni benne*. A koporsó másik oldalán, szemben a gyászoló családdal, két apáca ül a padban, egy öreg és egy fiatal. A fiatal szemüveges, *vajon mi vitte közéjük*, gondolom, *olyan szép az arca*. Csak néz maga elé, a ravatalra, átnéz a ravatalon, a gyászoló családra, át a falon, a temetőbe. Mosolyog. *Ez a fagyos mosoly*, gondolom, és megint, *miért lett belőle apáca*. Szép, szelíd, fehér az arca, keskeny az ajka. Messze jár. Nem tudom megérteni, ő csak néz. *Mögöttem öregasszonyok ülnek és énekelnek, ezek a sirató-asszonyok*, jut eszembe, már útközben arra gondoltam, *kijön-e a Cecilia, a nagynéni talán a tagja volt, illene valami szépet énekelniök*. Mindjárt fél négy, akkorra hirdették a temetést, a pap még nincs itt, a bejáratnál a halott egy ismerőse sir, *mit sirat ez*, gondolom, *miért öltözött feketébe*, már őszül a haja, fiatalasszony. Megint a szép apácát nézem, még mindig nem

értem, még mindig mosolyog, előtte a ravatal, ő meg átlát rajta. Még egy rokon jön, ő is megszórja szenteltvízzel a ravatalt, nekünk kondolál, bátyámnak, nővéremnek és nekem, a szűkebb családhoz oda sem megy. *Talán nem is látja őket, hisz ő süket egy kicsit, s nekem mégcsak nem is egészen nagy-néném a halott, már mondani is akarom neki, nézze, ott a család, de akkor eszembe jut, hogy előző nap születésnapja volt, nagyot hall, és nem volt otthon.*

Miatyánk ki vagy a mennyekben, ezt most már másodszer hallom, mert a pap még mindig nem érkezett meg, az öregasszonyoknak pedig úgyis kell valamit mondaniok, hát legalább imádkozzanak, *szenteltessék meg a te neved.* Két öregasszony keservesen sír,

ez így szokott lenni, gondolom ilyenkor, temetésen, mindig az jut az ember eszébe, most én vagyok soron. Nem a halottat síratjuk, hanem magunkat, mert holnap talán mi fekszünk itt, koszorúk, gyászoló család, partecetli, drága koporsó, drapériák, fekete emberek. Ezeket egyszer már megírtam, húszéves koromban verset írtam róluk, a fekete emberekről, tengernagyi ruhában. A volt háziasszonyom, aki most a halott fiának az anyósa, egyáltalán nem sír. Tudtam én előre, hogy ő nem fog sírni, egyedül ő ítélte meg helyesen a helyzetet, amikor már két évvel ezelőtt azt mondta,

istenem, nem szép, de minék él már. Két éve feküdt, s egy év óta nem volt nála orvos, enni sem akart. Egymást gyilkolták: a halott — aki akkor még nem volt halott, de nem is nagyon élt — önmagát és családját, a család meg őt.

Most már jöhetne a pap, gondolom, nézem az órám, öt perccel múltott fél négy, fél ötre ott kell lennem. Jön a kövér bolond, néha az utcán látom, s mindig sejtettem, hogy szeret temetésre járni, mint egy fontos személy. Behinti a halottat, nézi a koszorúkat, a szalagokon a felírást, csupa hálálkodás és bánat, olyan nehezen mozog, lomhán és kancsal, hogy azt hiszem, *mindjárt kitör a nevetés, nem is lett volna csoda, általában csak bolondok járnak minden temetésre.* Aztán belekapcsolódik az öregasszonyok sipító énekébe, basszus hangja van, de szerencsére itt a pap, különben elröhögtem volna magam. Ő egész méltóságteljesen viselkedik fehér vászonkabátjában. A pap először megnézi a fakeresztet, hogy hívják a halottat és hány éves, *még ezt sem tudja, gondolom, azt sem tudja, kit temet, a halott halott és egyre megy, mégis csak szégyen,* aztán, mint számtalanszor eddig és ezentúl, unva és untatón kezdi,

Pater noster és magyarul folytatja, hogy valamit az élve maradt hívők is értsenek, ne csak a másvilág lakói, ott ugyanis a latin az általánosan elfogadott és hivatalos anyanyelv, s nekem eszembe jut, hogy nem vetettem keresztet.

Én? Lássák legalább, hogy egy atheista van közöttük, pedig nem énrám néznek, nem én vagyok a halott. Még az is eszembe jut, hogy nem néztem meg a halottat, nézzem, ne nézzem, nézzem, ne, talán majd álmodok róla, de én nem szeretek halottal álmodni, csak Timhával, s őt sohasem álmodom. A múltkor is állandóan valami Marica járt az álmomban, fogalmam sem volt, ki az, később mondja Timha,

hát nem tudja, abból a novellából, amit együtt olvastunk.

Most már tudom,

na látja, és mentünk fel tovább a lépcsőkön, az első emeletre.

Miatyánk ki vagy a mennyekben, megfogom magam, hogy magamban együtt mondom az öregasszonyokkal. *Mi ez, tömeghipnózis, jöjjön el a te országod,*

micsoda számárság, hát ilyen gyöngye vagyok,

*miképpen mennyben,
nem tudok parancsolni az akaratomnak?* Mikor vége a Dominus vobiscum-nak, az öregasszonyok arról tárgyalnak, mit nem énekeltek még, mire a kántor azt feleli a papnak,

kyrie eleison, christe eleison, de ezt olyan furcsán mondja, hogy mindjárt rájövök.

fogalma sincs a görögről, latinról, sőt, valószínűleg sváb. Hát a pap is kiment. Amíg leszedik a fekete emberek a koszorúkat a ravatalról, látom a halott arcát. Nem ismerem rá. Erőltetem magam, hogy nézzem, hisz utójára látom. Ez a megerőltetés fizikai fájdalmat okoz, mintha izmaimat, csak úgy általában véve, görcs fogná. Most jön a nagy pillanat: betakarják az arcát, menye rettenetesen sír, a két fiú némán néz, az egyik imát mond a halott lelkiüdvéért, a másik maga elé bámul. Aztán hozzák a koporsó fedelét, kalapácsot és szögeket vesznek elő, tapp, tapp, beverik,

hát ez az! híres, megrázó pillanatok, ez a szegelés az a rettenetes dolog, nem veszem észre magamon, érdekes. S ha majd felettem? A kalapács csapkodása az élet utolsó üdvözlete. Kiviszik, s mi utánuk. Vigyázok, hogy a gyászoló család körében maradjak, ott állok meg valahogy a kápolna szűk ajtajában, nagy a tolongás, most már igazán láthatják az emberek, hogy én is megtört szívvel állok itt és fekete nyakkendővel. Mindjárt négy, gondolom, fél ötre ott kell lennem. Kár, hogy a közönség soraiban nincs ismerősöm, azt gondolnák,

hát ő is? Vajon kije volt a halott? Oldalt egy ismerős nőt pillantok meg, úgy hiszem vénlány, de az apácák nincsenek sehol. Anoea örülten zokog, pedig kevés köze van a halotthoz, még a menye sem sir ennyire. Most azt gondolom,

mért nem vezetik haza. A pap elmondja a híres circumdederuntot, az nagyon érdekes, gondolom, annyiszor emlegetik, s van benne valami komolyság. De a kántor énekelni kezd, rájövök végre, igazán sváb, egy valcert énekel, vallásos szöveggel, egészen nevetséges, megakad, kifogy a levegője, fulladozik, kellemetlen pillanatok. Nem tudtak ide egy rendes kántort küldeni, tiltakozom illetéktelen bátyámnál az újabb igazságtalanság miatt, azt mondja,

már kántorok sincsenek,

persze. A pap most, ennyit még értek latinul, feloldozza a halottat, és a szögeket már senki sem húzhatja ki a koporsóból, s mire harmadszor imádkozza a miatyánkot, én már egészen akadálytalanul gondolok másra, összeszorítom a fogam, vajon néznek-e rám, látják-e, hogy én nem mondom, ez most nagyon fontos, hogy az ember ne mondja, s különben is, hogy az ember ne mondja, amit mások mondanak, ne suttogja, ne imádkozza, ne énekelje, ne üvöltse, amit a többiek. Szidjanak, bánom is én, jóleső érzés fog el, hogy én már megszabadultam a paternosterek babonájától, könnyűnek érzem magam, míg ezek itt roskadoznak a gyásztól, bűnbánattól. Szenteltvíz. Én meg sem hintettem. A pap velem szemben áll, de kövér. A kántor is majdnem. Ő itt igen számottevő személy, már a kápolnából is ő fordult ki elsőnek, mint aki jól végezte a dolgát, pedig dehogyis. Hamisan éneklie a kyriét. A jobblator egészen csinos kis faragvány, itt is illene felfedezni valami ősi műemléket, primitívizmust, hagyományt. Elindul a menet, nagyon érdekes ez így, menni a koporsó mögött, a gyászoló család soraiban, élénken tiltakozom magamban, hogy egy idegen elem került. Lóbálom a kezem, remek idő, fél ötkor ott kell lennem, kellemes sétány a temetőút, úgy mondják, az ember utolsó útja. Megint a kántor, gondolom, indult el elsőnek, közönséges kommerciális alak. A sirt már kiásták. Hogy találtak ilyen gyorsan helyet? kérdezem magamtól, nincs kiutalás? Kérvények, sírhivatal,

végzés, fellebbezés? Megint valami litánia, ki lehet tenni az embert a sírjából? A bátyámtól meg milyen valcert énekelt az a kántor?

Ezt játszott a zenekar, amikor a Titanic süllyedt, válaszolja, zsoltár, pedig én valcert hallottam. Igen, sváb.

Ki vagy a mennyekben,

milyen szépen mondta a rövid é-t a pap, gondolom, mivelénk ezt ritkán hallani, biztos csak temetéseken, a pap ilyen alkalmakra tartogatja rövid é-jét. Anoea még mindig sír, borzasztóan sír, megint azt gondolom, miért nem vezetik haza, hiszti. Menjen férjhez. A síron túlról egy feketehajú lány jön. Nagy, sűrű a haja. Megáll a sír mögött, a haja a szemébe hull, visszaigazítja. Kissé kövér, vélem, de csinos. Haja megint előre esik, visszadobja, de útközben ismét lehull, megfogja, úgy tartja. Kövér, de csinos, szép a haja, gondolom, s csak nézem, messze van, nem látom, néz-e ő engem. De a haja nem nyugszik, ez azért van, mert én nézem, talán minden temetésre eljár, vannak ilyenek, készülnek a halálra, edzik magukat, de megint előre hull fekete haja, ez csak azért van, mert én nézem, gondolom, a tekintetemtől. Vagy a temetőbe jár sétálni, hogy ismeretlen emberek megszólítsák, s akkor mondja a barátnőinek,

jaj, képzeld, egy ismeretlen férfi megtámadott a temetőben, azaz ő keresett portéka a halpiacon, gondolom,

hogy tudnék vele megismerkedni. Jön a legrettenetesebb. Úgyes fogásokkal leeresztik a koporsót a gödörbe. Még valamit szentelnek rajta, a pap egy lapáttal néhány görgöngyöt dob a sírba, aztán, megint a kántor kezdi, elsietnek. Racsab, a halott fiatalabb fia a ministránsoknak borraivalót ad, gondolom, baj van iskolájukban a társadalmi-erkölcsi neveléssel. Két ember bedobálja a földet a gödörbe, most már Anoea sem sír annyira, a többiek se, még azt mondja neki Cinna,

nincs többé nagymama,

minek izgatod a lányt, majd mindjárt megint rájön, már haza kellett volna vezetni, gondolom, de nem mondom, nehogy megsértődjön a gyászoló család. Szóval ezek az emberek, gondolom, akikről azt mondják, hogy más halálából élnek, roppant ügyesen csinálják azt a sírhalmot. Beleszúrják a keresztet, ráteszik a sírhalomra a koszorúkat és elmennek. Negyed öt, még egy kicsit várok, aztán rohanok.

Ich weiss nicht ihre Name, hallom mögöttem,

szóval te is olyan temetésjáró vagy, gondolom, elmész temetésre luxusból, élvezed a helyzetet, megfogtalak. Általában mindenkit megfogtam ezen a temetésen. A gyerekek körüljárják a sírt, nézegetik. Azt mondja a néném, hát gyerekek.

Tudom, mindig ezt szokták mondani, ezt már annyiszor hallottam, átkozott szokások, elégeleg, nehogymégegyszerkimondja, gyerekekésmivanakkorhagyerekek. Dódi is gyerek, még akkor remek pofa. Álldogálunk most, csoportokban, a néném a süket rokonnal beszélget, mondja neki, hogy voltunk nála születésnapján, de nem találtuk otthon, idáig hallom, hogy kiabál neki, dogodine, dogodine, mondja a rokon, ő is kiabál, azt hiszi, más is süket. Na most mindjárt mennem kell. A halott idősebb fia kezel az emberekkel, megy a vonatom,

pedig még egy órája van az indulásig, szóval, gondolom, menekül. Majd én is. El akarok búcsúzni az apóstól, kérdezem az anyóást, hol az após, elment, mindjárt indul a vonatja,

ahá, téged is megfogtalak, gondolom, neked is indul a vonatod. Mindenkinek indul a vonatja, inkább mint a halottaskocsi. Nem tudom, sürgönyöztek-e a halott harmadik fiának, aki ciberenagykereskedő Sziámban, s megkérdem bátyámtól,

*úgysem kap ilyen gyorsan útlevelet, azt mondja,
még jó, gondolom, különben neki is indulna a vonatja. Végre elhatá-
rozom magam, búcsúzom, még hallom, amint Cinna az anyósa utolsó perceit
meséli, én ezt egyáltalán nem akarom hallani, rémes,*

ő csak teát és kekszet kért, mondja.

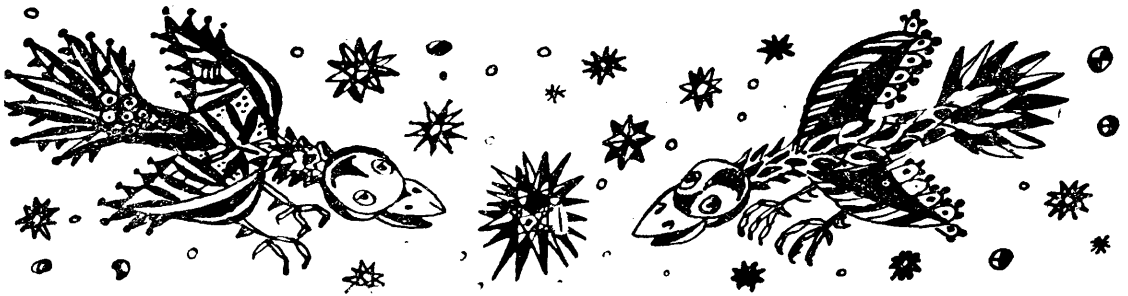
Mész, kérdezi a néném,

*várj, mondom, leveszem a kravatlímat, nagyon melegem van, vidd
haza, de tudom, ez csak a színe miatt van, s már húzom is ki, lerántom a
fekete nyakkendőt, kezébe nyomom, pedig nem is látom, hol áll, megfordu-
lok és rohanok. Nem, nem rohanok, dehogy, egészen lassan megyek, csak
szeretnék rohanni, olyan könnyű lettem, hogy levettem, a kravatlít, s még
ki is gomboltam az ingem,*

*tedd be a gallérodát, szól utánam a néném, én még köszönök a körül-
állóknak, aztán ki a temetőből, mintha a vonatom indulna, micsoda vonat,
itt egy villamos, a sarki kocsmában pálinkáznak és egy gyönyörű, piros-
szoknyás lány. Most már rohanok, szívom a tudómba a pompás tavaszi
levegőt, milyen napfény! Rohanok, a fiaimra kemény futballmérkőzés vár.*

A többiek alighanem hazamentek.

(1956)

Kikötőben

Burány Nándor

*Kikötő
vidám tengerészek barna bőre
hej az én hajóm
lehorgonyzott
örök időkre*

*Szikár árbocok
lassú távozása
forróra szikkad
a szám utána*

*a sorsom a sorsom
ti vittétek
s én vagyok foglya
az örök-menésnek*

*az örök-menésnek
örök rabja
odaláncolva
a kikötőpartra*

*lehet-e lehet-e
ittmaradni
lehet-e a sorsom
mindig csak
akarni*

*lehet-e mindig
minden kikötőben
hajók indulását várni
lehet-e élni
így élve
nem utálni*

utálni szabad-e
szabad-e

véred tudatod álmod
és szeretheted
mi minden induláskor
minden hajóról visszarántott

minden indulás minden hajó
mindig válaszút is
lehet-e sosem érni el
a hajókig

lehet-e öröm szerelem
lehet-e vidámság álom
vidám tengerészek közt
ülve érzem
örökké kellene járnom

keserű maradni
keserű menni
szomorú szívvel
vidámnak lenni
azt szeretni
amit utálni

amit keresni
sohasem találni
örökké keszletben lenni
induló hajók fütytyét sosem feledni
válaszúton a legrosszabbra lépni
s tudni hogy nem fog
a legégőbb vágy
nem fog teljesülni

Vegyes felvágott

Bogdánfi Sándor

Éjféli látogató

Akár hiszik, akár nem, a minap, pont éjféلكor, egy titokzatos, ismeretlen nő lépett a szobámba.

Már hosszú ideje forgolódtam az ágyamban és nyitott szemmel álmatlanul meredtem a sötétbe, közben pedig világrengető kérdésekről, nevezetesen az emberiség sorsáról és a téli beszerzésről töprengtem, amikor hirtelen világosság gyúlt az agyamban és fénnel árasztotta el a szobát.

Abban a pillanatban nesztelenül nyílt az ajtó és belépett a nő.

Csinos, feketehajú, feketeszemű nő volt, lenge nyári ruhában, kedvesen nézett rám és egészen az ágyamig közeledett, mintha akarna valamit.

— Jó estét — mondta sejtelmesen és forrón, úgyhogy nyomban melegem lett.

— Jó estét — dadogtam ijedten. — Kicsoda maga?

— Téma vagyok — mondta a nő bársonyos, behízelt hangon, majd nyomatékosan hozzátette: — A maga Témája!

— Psszt! — szisszentem fel. — Halkabban beszéljen, még felébreszti a feleségemet!...

Bevallom, tetszett nekem a nő. Ki akartam ugrani az ágyból, bemutatkozni, ahogy illik, de gyorsan letettem szándékomról, mert eszembe jutott, hogy nincs rajtam pizsamanadrág.

Atkozott helyzet!

Közben a nő egyre csábítóan nézett a szemembe, én meg felültem az ágyban és végtelen zavaromban a nyakkendőmet akartam megigazítani, de nem volt a nyakamon, mivel rossz szokásból már csecsemőkorom óta nyakkendő nélkül alszom.

— Magácska mit akar tőlem tulajdonképpen? — kérdeztem ostobán, csak hogy megtörjem a csendet.

*Szemelvények az író sajtó alatt lévő kötetéből.

— A maga nagy Témája vagyok, nem érti?... Azt akarom, hogy megírjon.

Ezt mondta a nő, szinte parancsoló hangon, és én láttam, hogy fénylő lángok lobognak a szemében és hipnotikus erővel hatnak rám.

— Figyeljen ide, — kezdte a nő. — Tizenhatéves koromban megszőktem Lajossal, aki gyönyörűen tudott énekelni. Halálosan beleszerettem, de barátja, a Géza, hegedülni is tudott, tehát hozzá mentem feleségül, és csak később vettem észre, hogy tulajdonképpen Pistát szeretem halálosan. Gyorsan elváltam, férjhez mentem előbb Pistához, aztán Kálmánhoz, összesen három gyermeket szültem, de kiadtam őket falura, a mamához, közben megismerkedtem Jenővel, akibe halálosan beleszerettem, mert sem hegedülni, sem énekelni nem tudott, ám azonban találkoztam Karcival...

— Akibe szintén beleszeretett halálosan — vágtam közbe türelmetlenül.

— Hogy találta ki? — kérdezte a nő csodálkozva.

— Na hallja!... Író vagyok, vagy mi a szösz! — mondtam szerénytelenül, de némi büszkeséggel.

— Akkor hát... megírja, úgye? — kérdezte a nő felvillanyozva.

Jobban szemügyre vettem és végtelen szomorúság öntötte el a szívemet. Agyam és látásom kitisztult, s észrevettem, hogy az igézőnek hitt szemei fakultak, a lobogó lángnak vélt fények pislákoló mécses fényei csupán, s mély, sötét karikák és apró ráncok húzódnak meg alatta. A csillogónak látszó ruha is gyűrött és kopott már...

— Nem, kedvesem, nem írom meg... — mondtam halk keserőséggel.

— De miért nem?! — támadt rám a nő haragosan.

Mit magyarázzak neki? Ez a kis buta nő úgysem érti, milyen fájdalmas, kiábrándító érzéseket keltett bennem talmi értékeivel.

Legjobb, ha bevált közhelyekkel rázom le nyakamról:

— Nézze, Témácska, — kezdtem a mondókámat — ez a maga története régi, nagyon régi, ezerszer megírták már... és nincs benne eszmeiség, nincs benne mondanivaló... Anélkül pedig nem lehet... Értse meg, kedvesem...

— Hülyeség, amit mond! — sziszegte dühösen a nő. — Hogyan merészel engem elutasítani!... Engem!... Maga író? Ne-em! Maga egy ostoba fajankó!

E határtalan szemtelenség láttán elöntött a méreg. Dühödt vadállatként ugrottam ki az ágyból és az ajtóra mutatva dörögtem:

— Takarodj, bestia!

A nő eltűnt. A szoba hirtelen elsötétedett.

Alltam egyedül, a sötét szoba közepén, előre mutató ujjal, borzas hajjal, egyetlen szál rövidke pizsamakabátban.

Aztán fázósan visszabújtam az ágyba, behúnytam a szemem és elaludtam azzal a jóleső érzéssel, hogy lám, nem hagytam magam megfogni egy olcsó témától.

Kánikula

A nadrágom elindult a szobában, le-fel járkált egy kicsit, aztán leült a karosszékre.

Az ingem felröppent a levegőbe, nagyot nyújtózott, kacsintott egyet a csillárra, aztán fáradtan elterült a heverőn

A cipőm nagyott ugrott, mintha darázs csípte volna, aztán csosszanva végigfutott a szobán és lihegve kikötött az ágy alatt.

A harisnyám kecsesen kiegyenesedett, megrázkódott, mint egy nemes mén, majd csuszkálva elindult az ágy felé és a cipő mellé hullott, lötyyenten mint egy beteg kígyó.

Legyek.

Legyek gyülekeznek, rajzanak, csipkelődnek és szellemesen beszélgetnek, mint az irodalomtanárok.

Eddig soha nem értettem a legyeket, de most hallom, amint az egyik légy mondja a másiknak:

— Petőfit nem szeretem. Inkább József Attilát...

Ezt mondta a szellemes légy, aztán az asztalon heverő Petőfi-kötetről átrepült a könyvespolcon lévő Ady-kötetre, mert, úgy látszik, mégsem ismerte az irodalmat kellőképpen.

A legyek szemtelenek, mint a legyek.

Utálok őket, mert pont olyanok, mint a legyek és főleg azért utálok, mert ők szeretik a kánikulát, én meg nem szeretem.

Kánikula.

Segítség!

Világ jégsekrényei egyesüljete! Szabadítsátok fel az emberiséget a kegyetlen gyarmati hőség járma alól!

Kánikula... Pokoli hőség.

Tévedés ne essék nyájas olvasó — nem vagyok sem bolond, sem modernista irányzatú író.

Egyszerűen melegem van.

A nadrágomat a karosszékre hajítottam, az ingemet a heverőre dobtam, a cipőmet az ágy alá vágтам, a harisnyámat szintén — és most itt ülök egyetlen szál alsóneműben és hűsölök. Úgy hűsölök, hogy csak úgy patakzik rólam a verejték. Elcsigázva, révetegen, lázasan és ijedten lihegek, mintha bánya mélyén dolgoznék.

— Mi legyen ebédre? — kérdi a feleségem és én érzem, hogy az ő hangja is forró, szinte sűt.

— Zúzmarafőzelék kirántott jégcsapszeletekkel, — válaszolom rögtön.

— A hőség az agyadra ment — mondja a feleségem és úgy néz rám, mintha a hőség az agyára ment volna.

Emberek! Ezt nem lehet kibírni!... Bírálni kell ezt a kánikulát! Meg kell támadni, mint az árdragító kofákat és a sikkasztókat!

Irni kell ellene!

Elvégre meddig játszik türelmünkkel ez a kánikula?! Meddig akar ártani az emberiségnek és a vetésnek?! Az illetékes hatóságok sem figyelhetik ölbetett kezekkel ezt a kártékony jelenséget!

Irni kell ellene!

Ime, én megírtam a magamét!

Egy család bukása

A bdullah egy orrban lakott.

Többmillió társával együtt kapott beutalást az orr nyálkahártyás lakosztályaiba, kényelmesen elhelyezkedett a lázvörös, puha párnákon, és csak akkor riadt fel álmos pihenéséből, amikor az orr időnként földrengésszerűen megrázkódott a hatalmas tüszentésektől.

Vírus volt Abdullah, a náthaláz kórokozója, ami azt jelenti, hogy kór-

okozásból tengette nyomorult életét. Fizetést nem kapott, ennél fogva gyermekpótlék sem járt neki, holott ráfert volna szegényre, mert szerelmes természete miatt naponta vagy kétmillió utódott hozott létre. Az utódoknak persze nem jutott már hely a szűk társbérletben, így hát a torok kényelmetlen, sikos lankásain helyezkedtek el, szinte a szabad ég alatt, vagy pedig a tüdő rejtett zugaiban húzódtak meg fülledten, zsúfoltan és tikkadtan, úgyhogy pusztító tűzvészek, gyulladások áldozatául estek.

A többi vírus nem nagyon szívelte Abdullahot. Színe mintha sötétebb lett volna a szokottnál, viselkedése is elütött a többiekétől, virgoncabb, elevenebb volt és okosabb náluk, érthető tehát, hogy nem szerették, kerültek társaságát, lenézték és gyakran összesúgtak a háta mögött.

Abdullah nehezen viselte el a kiközösítettek szomorú sorsát, és keserű magányában nem tehetett mást, mint szaporodott, szaporodott, hihetetlen mértékben és elképesztő gyorsasággal.

Egy szép napon azonban érdekes hír járta be a vírusok világát. Arról kezdtek beszélni, hogy Abdullah nem idevalósi, valahonnan Ázsiából érkezett, ahol hírneves, gazdag rokonai élnek nagy számban.

Abdullah tekintélye egy csapásra megnövekedett.

A hízelgő vírusok tömegei kezdtek csúszni, mászni körülötte, dicsérték szépségét, magasztalták bölcsességét, tömiénezték kiválóságát, s tették ezt abban a reményben, hogy esetleg külföldi csomaghoz jutnak, vagy valami távoli országban ingyen vendéglátásban részesülnek Abdullah révén.

Abdullah jóleső örömmel élvezte a népszerűséget, szívesen fogadta az apró ajándékokat és a hízelgő bókákat. Gyermekének elhelyezése nem okozott gondot többé. A vírusok mindeütt megkülönböztetett tisztelettel adtak nekik helyet és közben áhitattal suttozták.

Ezek ázsiaiak!

Végül már az ember érdeklődését is magára vonta Abdullah. Orvosok, tudósok fülébe is eljutott a hír, hogy valami idegen vírus-nemzetség lopakodott be a határon túlról, meghozzá útlevél és vízum nélkül.

Nosza, nagy riadalom támadt a hatósági körökben. Újságok cikkeztek, tudósok nyilatkoztak, üléseztek és határozatokat hoztak.

A vége az lett, hogy Abdullahot és néhány családtagját letartóztatták és górcső alá helyezték.

A vírusok felháborodva vették tudomásul, hogy a hazai hatóságok ilyen erőszakosan és durván bánnak egy előkelő idegennel, aki talán a kínai császár orrlyukáig tudja visszavezetni ősi családfáját! Mi ez?... Meddig tűrjük még a beavatkozást belügyeinkbe?!

Az izgalom elérte tetőpontját. A vírusok lázadása olyan méreteket öltött, hogy a lázmérőkben negyven foknál is magasabbra szökött a higany, és a kórházak megteltek náthalázás betegekkel.

Közben Abdullah igen kényelmetlenül érezte magát a mikroszkóp hideg üveglapján. Didergő sóvárgással gondolt vissza párnázott, meleg ágyára és a kedves barátokra, akikkel oly kellemesen elbeszélgetett az orr puha mélyedéseiben. Most, sivár magányában, borzongva érezte, hogy figyelik...

Csakugyan figyelték. Hosszan, alaposan, szakszerűen.

— Hiszen ez közönséges B-vírus! — hangzott az ítélet egy szemüveges, fehérköpenyes tudós szájából. — Kissé szokatlan, kissé torz a formája, de mégis hazai vírus ez — tette hozzá a szemüveges határozottan.

Úgy vágta ki Abdullahot a górcsőből, mint a huszonegyet.

A hír persze eljutott a vírusok világába is, és nagy ribilliót okozott.

— Becsapott bennünket!

— Nem A-vírus, tehát nem is Abdullah. Hamis nevet használt a gyalázatos! Közönséges B-vírus, tehát Bandi lehet a neve! Valahonnan Temerinből jöhetett ide!

— Közönséges család!

Abdullah némán tűrte a szitkokat. A felháborodás azonban oly fenyegető volt, hogy magához intette néhánymillió gyermekét és egy tüsszentés viharát kihasználva új orrok felé vette útját.

A kifürkészhetetlen sors úgy akarta, hogy épp a szemüveges tudós orra volt az első, ahová Abdullah bejutott, és elkeseredésében azonnal szaporodni kezdett.

A tudós ágyának esett.

Amikor orvosbarátja alaposan megvizsgálta a negyvenfokos lázban égő szemüveges tudóst, csak ennyit mondott:

— Nem kell aggódni, Semmiség az egész... Közönséges hazai náthahaláz...

Megszáll az ihlet

Ülök az íróasztalnál, vastag tudományos könyvekkel körülbástyázva, papír előttem, toll a kezemben, a negyedik cigaretta a számban, a tizedik csésze fekete a gyomromban és nagy üresség a fejemben.

Várom az ihletet.

Hosszan vizsgálom a tudományos ábrákat a vastag könyvben, huszad-szor olvasom az egyik képaláírást: »Fajtisza szimentáli jószág«, azután a másikat: »Fajtisza magyar marha« és sóhajtva állapítom meg, hogy világosan is minden tehén egyforma.

Várom az ihletet.

Időnként egy-egy ötletet firkantok a papirosra, közben szavakat keresek, izlelek, és félhangosan illesztgetem őket; tehén, tehén, de vén, de vén, trágya, trágya, ágya, ágya gyagya...

— Azt mondtad gyagya? — kérdi a feleségem ijedten.

— Azt.

Rémült arccal mered rám, szemében a kétségbeesés fénye gyullad.

— Neked valami bajod van az idegeiddel, fiam. Úgy viselkedsz, mintha meghibbantál volna.

— Dehogy, anyukám — mondom szeliden.

— Nekem ne beszélj! A Kunacseknénál is így kezdődött... Különben is, aki azt mondja gyagya, az gyüge.

— Nem vagyok gyüge, anyukám. Rímet keresek.

— Mit keresel?

— Rímet. Adva van egy szó, például »műtrágya«, ehhez keresek illő rímet.

Amint ezt kimondtam, megszállt az ihlet.

Erzem minden porcikámban, hogy most vagy soha. Homlokomra csapok és ujjongva kiáltom:

— Megvan!... »Hozamot növel a műtrágya, földemnek csak ez a vágya«. Remek, mi?

Jóleső örömmel írom le a sikerült sorokat, miközben nóm megkövülten hallgat, figyel, aztán kitör:

— Mit csinálsz te tulajdonképpen?!

— Költök. Bököt költök. Ötöt.

— Ohöm — mondja ő és újra kérdez: — Micsoda az?

— Bök az bök — magyarázom nemes egyszerűséggel. — Rövid verssorokba szedett, aktuális eseményhez kötött költői aforizma. Az ars poetica minimális erudíciója.

Látom rajta, hogy most sem érti. Szótlanul áll előttem, mint egy kérdőjel.

Hirtelen eszembe jut az iskolareform, a modern szemléltető oktatás, az új pedagógiai módszer, amiről annyi szó esik mindenütt, kivéve az iskolában, és kezdek szavalni:

*Költő, fátylád, ha felléköd,
A markodat jól megpököd,
Csengő rimmel ugarit töröd,
Megléted majd az örömöd:
Örökkön él a te bököd!*

Hallgatja az asszony, azt hiszi, ugratom.

— Nem értem — mondja óvatosan.

Lelkiismeretfurdalást érzek. A feleségem nyilván az elmaradottság posványába ragadt. Úgy látszik több időt kell rászánnom és esténként átvenni vele a napi újságot.

— Figyelj ide, anyukám — kezdem a felvilágosítást. — Az új bökövers pályázatot hirdetett. Az a feltétel, hogy a bökövers a mezőgazdasági hozamnövelő versenyt serkentse, és az agrotechnikai rendszabályok alkalmazásának előnyeit népszerűsítse. Erted?

— Egyáltalán nem értem ezt a bikfanyelvet! Olyan zavarosan magyarázod és annyi ismeretlen fogalmat emlegetsz, hogy képtelen vagyok megérteni. Nem tudom, mi az a hozamnövelő, de főleg nem tudom, mi a bökö!

— A bökö az, amit én költök, anyukám. Beküldöm az újságnak, kinyomtatják és megnyerem az első díjat, azaz tizenötezer dinárt.

— Tizenötezer dinárt? — csodálkozik kerekedő szemekkel.

— Pontosan tizenöt ropogós ezrest, anyukám — erősítem újra. — És a nyereményből megveszem neked azt a szép ruhaanyagot, amit a múltkor gusztáltál a kirakatban.

— Megveszed?

— Igen.

Csupa mosoly, csupa derű most az asszony. Homlokán kisimultak a töprengésokozta redők, szemei nevető örömmel fénylenek, arca kipirul. Mondhatnám, teljesen visszatért medrébe.

— Végre!... Végre tudom, hogy mi az a bökö! — mondja cinkos kuncogással és siet a konyhába újabb feketét főzni.

Nevetve mind a vérpadig

Végre itt vagyok a tiszaparti írotáborban. Végre megszabadultam az idegtépő nagyvárosi zajtól, a lótás-futástól, a telefoncsengéstől, a szomszédos kerti vendéglő zenekarától, a rengeteg cigarettától, feketekávétól és a feleségem szemrehányásaitól. Végre kipihenem magam.

Végre itt, nyugalomban és csendben, megírom a nagy humoros regényt, amivel pénzt, hírnevet és dicsőséget szerzek magamnak, az emberiséget pedig megajándékozom egy igazi nagy művel. Szívfájdító, szomorú történetet dolgozok fel, de úgy, hogy az olvasó megszakadjon a nevetéstől és a mentőket kelljen kihívni hozzá. Lesz abban minden, akárcsak

a szakácskönyvben. Beszóm egy kis szocialista realizmussal, megabálom némi klasszicizmussal, behintem egy kevés humorizmussal és megspékelem modernizmussal. Aztán az egészet beteszem a sütőbe és végül méregdrága fehér papíron tálalom az olvasónak. Remélem, nem hal bele.

Egyet tudok: pontosan úgy kell csinálni, mint Shakespeare, csak egészen másképpen. En is megpróbálom itt az írotáborban, de mindenképp előt úgy nataroztam, hogy a nagy írok mintájára naplót vezetek.

Ime a napló:

Hétfő. — Megkezdtem a pihenést az írotáborban. Előbb ugyan 150 kilométert gépkocsiztam, méghozzá rázós úton, dehát azt mondják, az a jó, ha az írot használat előtt ielrázzák. Utközben Topolyán megpihentünk egy keveset és a festótábor lakóival művészi eszmecserét folytattunk a topolyai pálinka minőségéről. Nem baj, fő, hogy itt vagyok az írotáborban, és két hét alatt megírhatom a nagy művet. Kicsomagoltam bőröndömet, és kiderült, hogy a fogkefét otthon felejtettem. Most azon a kínzó irodalmi problémán gyöttrödöm: lehet-e nagy regényt írni fogkefe nélkül? Jókai Mór bizonyára nem került soha ilyen kényes helyzetbe. Sebj! Ha kell, vérrel írom meg azt a regényt. Ma pontosan beosztottam a munkatervet: naponta tíz oldalt kell írnom.

Kedd. — Megrörödtem a csodafürdőben, szinte sajnálom, hogy nincs reumám, sem valami női bajom. Most könnyen kigyógyíthatnám. Így meg kell elégednem azzal, hogy fürdés után enyhe náthát kaptam. A náthát pálinkával gyógyítgatom a Vigadóban és közben hallgatom a kellemes zenét: Kint cigányok húzzák teljes erővel, bent a rádió szól rendületlenül. Most megkezdhetném a regényírást, de eszembe jut, hogy nem hoztam vattát a fülembé. Így hát ma még pihenek, de holnap okvetlenül kipótolom. Naponta 15 oldalt írok majd. A csodafürdőt, ha meglátom, nyomban tüszentek.

Szombat. — Három napja nem vezettem naplót, mert nem futotta az időmből. A Vigadóban megismerkedtem a szőke csodával, aki legalább olyan látványosság Kanizsán, mint az Eiffeltorony Párizsban. A szőke csoda egyébként könnyen felismerhető arról, hogy teljesen szőke, szereti a likórt és akkora fülbevalót visel, hogy akár hatszemélyes evőeszközt is lehetne belőle készíteni. Ennyi szőkeséget és szépséget okvetlenül államosítani kellene, mint a Szezei-csatornát. Reggel négy óráig csodáltam a szőke csodát, aztán siettem haza pihenni. Mert az írotáborban fő a pihenés. Nagy regényem munkatervét olyképp módosítottam, hogy majd csak holnap kezdem: naponta 20 oldalt kell írnom.

Hétfő. — Ennek az írotábornak az a legfőbb fogyatéka, hogy sok benne az író, szőke csoda viszont csak egy van. A sok író egytől egyig korszakalkotó, hatalmas kötet megírásáról álmodozik, s végül nyúlfarknyi újságcikkeket ír. En vagyok az egyetlen, aki komolyan dolgozom. Ma is másfél órán át készítettem nagy világröhögtető regényem új munkatervét: naponta 40 oldalt kell írnom. Holnap kezdem.

Kedd. — Érdekes élményben volt részem ma. Egy kanizsai borbélynál töltöttem a délelőttöt. A munkaszervezés csodája ez az ember. Az üzlet egyik sarkában áll a szék, amelyen a borotválandó delikvens ül, a másik sarokban a kályhán nyugszik a vödör, a harmadik sarokban a kályhán pihen a víztartály, a negyedikben pedig a fenőszíj. Kiszámítottam, hogy az idős borbélymester naponta legalább 15 kilométert gyalogol üzletének egyik sarkától a másikig, és — csodák csodája — mégis sikerül neki legalább négy embert megborotválnia! En persze egészen más mukamódszerrel dolgozom a világsiklandozó regényemen. Ma megtöltöttem a töltőtollam, megszámoztam 200 üres oldalt, megittam nyolc feketekávé, de a Vigadóban nem bírtam dolgozni a bömbölő rádiótól, szobámban pedig olyan idegtépő, nyomasztó csönd nehezedett rám, hogy visszamentem a Viga-

dóba megnyugodni. Utközben megláttam a csodafürdőt és megint elkezdtem tüsszögni. Rohantam a szobámba zsebkendőért, aztán vissza a Vigadóba, majd ismét a szobámba, mert a töltőtollat ott felejtettem. Később kiderült, hogy mindössze húsz oldal papírost hoztam — ami nem elég a mai tervteljesítéshez — tehát ismét vissza kellett menni a szobámba. De addigra már beesteledett. A regényt azért mégis megírom! Naponta 60 oldalt körmölök holnaptól kezdve.

Péntek. — Végre címet adtam világrengető humoros regényemnek: Nevetve mind a vérpadig... Sajnos, a regény megírásához már mindössze két napom maradt. Ember tervez, író tábor végez... De ha még nekifekszem, talán sikerül megírnom két nap alatt. Száz oldal naponta! Megpróbálok. Csak előbb elbúcsúzom Kanizsától.

Szombat. — Mi tűrés-tagadás, egy kicsit sokáig tartott a búcsú, egészen másnapig. Elbúcsúztam a kanizsai Nylonvendéglőtől, a Vigadótól, a gyönyörű park ősi fáitól, virágaitól és énekes madaraitól, búcsút vettem a tiszaparti vén füzesektől, a futó felhőktől, fejkendős gyári lányoktól, néhány kedves kanizsai elvtárstól, sőt a szőke csodától is — csak éppen a csodafürdőtől nem köszöntem el, nehogy tüsszenteni kelljen megint.

Öszinte sajnálattal vallom be, hogy a világmegváltó nagy humoros regényt nem sikerült megírnom. De rendületlenül hiszem, hogy mégis megírom egyszer, talán jövőre — az író táborban.

Júlia

Vigh Rudolf

A kertben láttalak,
bársonyos illatfelhőn ültél
s piciny lábaid belelógattad
a virágok kelyhébe.
Kebledre öltötted mind,
ami szép, jó és édes,
aztán az emberek arcába
szórtattad a széllel.
Szememre két diáklevelet tettél,
szívemet illatszálakkal szőtted be.
Fejemet öledbe hajtottam.
Már alkonyodott.
Elindultunk.

A kert másik felében
száraz kórók ütődtek hozzánk
és nagyot roppanva törtek szét
lépteink alatt.

A méla csendet
egy távoli darázs zaja
keretezte tompán.

Így álltál mellettem,
miden éket eldobva magadról
de tudtam, hogy szívedben
csodaszép virágok nyílnak,
melyeknek mézét
nem lopják előlem a méhek.
Ajkamon egy lepke bontott szárnyat
s egy szírom selymes nesztét
szárnyaira zárta.
Kórók konvultak körülöttem
s mégis oly szép voltál,
életem Júliája.

Emlék, álom poros prózában és egy kis történelem

Herceg János

Passauban már esett az eső, s az-
án végigkísért bennünket hat na-
pon át egész bécsi tartózkodásunkon.
Mikor elhagytuk a német határt, s vo-
natunk Ausztriába ért, azt mondtam a
kislányomnak, nem árt, ha egy kis tör-
ténelmi visszapillantással megnézzük,
mi volt Ausztria és mivé lett az idők
folyamán. Az expressz ablakain széles
csatornában folyt le az eső, nem le-
hetett gyönyörködni a tájban, amely itt
különböztetően is szelídebb és egyúttal sí-
várabb, mint Villachtól Salzburgig volt.
Ha az Alpokban Gastein és Hellb-
runn vidéke még megőrzött valamit a
monarchia arisztokratikus levegőjéből,
ez itt már a kűszködő, dolgozó Ausztria,
az ország ipari medencéje, ahonnan a
szocialista hangoltságú Béccsel a hala-
dó mozgalmak elindultak, ahol az
Anschluss után legtovább tartott a bel-
ső ellenállás.

S mégis mikor 1918-ban, a veszített há-
ború után Budapesten kitört az ősziró-
zsás forradalom és Tisza István ravata-
lánál kakastollas csendőrök áltak néma
gyászörseget, mintegy jelképesen a
Habsburg császárság közrendjét is ko-
porsóba téve, amikor Magyarországon
heteken át ünnepelték a független ma-
gyar köztársaságot, Bécsben nem a
függetlenség útját keresték.

Adler Viktor, az ausztromarxizmus
vezére jól tudta: Bécs abból élt szá-
zadokon át, hogy egy szövetségi állam-
nak volt a fővárosa, s egész Ausztria
alig jelentett többet, mint a császárvá-
rosnak kiterjedt perifériáját. »Ausz-
tria vagy szabad szövetségre lép a
szomszédos nemzetekkel, vagy ha nem,
kényszerben lesz a német birodalomhoz
csatlakozni, mert a német-osztrák ál-
lam egymagában nem életképes.« De
Adler szavait bizonyára nemcsak nem-
zetgazdasági szempontok, nemcsak a
jövőtől való félelem érzései váltották
ki, hanem az a körülmény is, hogy Né-
metországban ugyancsak elkergették a
császárt és megalakult Ebert és Schei-
demann szocialista köztársasága. Ezért
hangzott természetesen Ottó Bauer ki-
jelentése is: »Követeljük azt a jogunkat,
hogy ott keressük az Anschluszt, ahol
megtaláljuk, ahova természetünknel fog
va tartozunk és ahonnan néhány év-
századdal ezelőtt mesterségesen eltép-
tek bennünket, — követeljük az Ansch-
luszt a német birodalomhoz.«

Hogy miként alakult volna Ausztria
és vele együtt Németország sorsa, ha
a szocialisták vágya húsz évvel előbb
valósul meg, hogy akkor is
egy zseniális tábornoktól függött volna
a döntés: Thälmann vagy Hitler kerül-

e hatalomra, azt senki se tudná megmondani. A szocialista érzésű Bécsben a német kommunisták vezérének éppúgy meglettek volna a hívei, mint Stájerban és Tirolban a nemzetiszocialistáknak.

Dehát a csatlakozásra hűsz évvel később került sor, miután az osztrák szociáldemokrata párt elvesztette minden hatalmát, s Ausztria Béccsel. „ezzel a vízfejű gyerekekkel”, elszigetelten élt és képtelen volt nemcsak szövetségi kapcsolatok kiépítésére a külön úton haladó kisántant államaival, de még belső politikai egyensúlyát se tudta megteremteni.

1938 március 12-én egy reszkető hangú férfi szólalt meg a bécsi rádióban „Osztrák férfiak és nők! A mai nap nehéz és döntő helyzet elé állított bennünket...”

Schuschnigg kancellár búcsúzott az osztrák néptől, s attól az Ausztriától, amelynek sorsa négy évvel azelőtt, 1934 februárjában pecsételődött meg, amikor véres harcokban buktatták el a bécsi szociáldemokraták már csak viszonylagos hatalmát s egy keresztény kurzusnak adtak szabad kezet a demokratikus eszmények végső felszámolására Ausztriában. Dolfus kancellár, — akit alacsony termete miatt Milli-Metternichnek nevezett el a kedélyes Bécs, — tulajdonképpen akkor nyitotta ki a kaput Hitler előtt, akinek világhatalmi törekvéseiben Ausztria az első próbák szerepét játszotta.

És bár Schuschnigg csaknem mindenben hűséges követője volt elődjének, a törpe diktátornak a beszéde órámai volt, az utcán megálltak az emberek, levették fejükről a kalapot, megtörlték könnyező szemüket. Elsőnek a Stefans-dóm harangjai zúgtak fel panaszosan, mintha gyászmisére hívták volna a bécsi polgárokat, aztán a harangok kongása közepette elindultak az ország keleti határai felé a menekülők ezrei, kommunisták és baloldali érzelmű polgárok, zsidók és demokraták — mindenki, aki el akarta kerülni a haláltáborokat. „Isten óvja Ausztriát!” — ezek voltak Schuschnigg utolsó szavai, aztán csend lett, majd nemsokára felhangzott — először a bécsi rádióban — a Horst-Wessel dal, a nemzeti szocialisták harci indulója, mert akkor már a német csapatok átlépték a határokat.

Alig egy évvel később a Wehrmacht egyenruhájában masírozott a második világháború felé az Ostmarkként beolvasztott Ausztria ifjúsága, hogy egy hat évig tartó háborúban és tízévi

megszállásban vezekeljen gyengeségért és azért, mert hazája nem tudta úgy felszámolni a nagyhatalmi háztartást, hogy a saját erejéből, szegényen és szerényen éljen ezután, a hozzá hasonló szomszédok közösségében.

Mindezt azonban mi már a közelmúlt történelméből tudjuk, miután a Habsburgok hatalma sokszázéves uralkodás után véget ért, s egykori birodalmuk központja, Bécs, a Burggal és Schönbrunnal vasárnapi turisták kirándulóhelye lett, ahol két schilling ötvenért megnézhetik Ferenc Józsa vaságyát a súlyos és unalmas barokk termékekben, melyek a brüsszeli csipke, a sèvresai porcelán, a japán falfestés és az intarziás padló ellenére is izléstelenül és nyomasztóan hatnak. Az ember nem akarja elhinni, hogy ami itt most múlt, amely még ahhoz is gyenge, hogy a császári szellemet láthatatlan kísértetjárással idézze vissza a három nyelven magyarázó cicerone szavai nyomán, s így az ember csak áll egy ideig tanácstalanul, unottan a paliszander bútorok, a bordó brokát falak komor hangulatában és, mondom, nem akarja elhinni, hogy mindez egykor fény volt és irigylésre méltó pompa volt, s inkább a viccre gondol, a két szegény zsidóra, aki ott áll a császári palota közelében, amikor kihajtott az aranyozott batár és feltűnt az Apostoli Felség szakállas arca a pompás kocsis veleneci üvegtáblái mögött, s az egyik zsidó így kiáltott fel: „Schau, wie herrlich der Kaiser ist!” s a másik kis időre leejtette az állát, aztán csak legyintett: „Ja, ja, aber er ist doch á goj!”

Igen, idegen volt ez a császár alattvalói előtt, „bűdös nimöt” volt és „goj” volt Budapeستől Lembergig, Prágától Szarajevóig a zsarnokot látták benne, az idegen elnyomót, levett forradalmakban átkozták a nevét, vesztett háborúkban égették el a fényképét, miközben ő, állítólag, rendíthetetlen lelkinyugalommal térdelt le minden reggel a vaságy és a rózsákkal, valamint röpködő angyalokkal díszített porcelán lavórjai között az ugyancsak bordó brokátal bevont imázsámpolyra, hogy alattvalói boldogságáért fohászkozzék a „mindenhatóhoz.”

Bécs azonban nem volt idegen, sőt, hatalma árnyéka is vonzóbb és melegebb és verőfényesebb volt, mint a schönbrunni filagória a maga római oszlopaival, a mesterségesen nevelt pacsirtákkal és csalóányokkal teli lombos fák között. Mert a szilbak már szerb volt, vagy cseh, vagy magyar és inkább

a szakácsnék kedvéért feszített forgós csákójában a rengeteg kapu valamelyike előtt a Burgban és komázni lehetett vele, mert maga is éppúgy utálta ezt az egész embertelenül merev hatalmi gőgöt, akárcsak a civil. „Nem lehetek én rózsza, Elhervaszt Ferenc Jóska...” — énekelte a magyar baka talán Bécs utcáin is, s a kedves, kedélyes, szerelme könnyen hajló osztrák nők éppolyan mezéértéssel és rajongással néztek rája, akárcsak a fezes, bugyogós bosnyák ezred katonáira vasárnap délután a Práterben ögyelegve.

Ismertem egy sztapári szerb parasztot, aki holtanapjáig büszke volt rá, hogy a Burgban szolgált. Nem a császár miatt — Bécs miatt. És apám meséire emlékszem fiatal legénykorából, amikor két évig a Mariahilferstrassén dolgozott, s úgy maradt meg a tudatomban, némi „viáneris” akcentussal beleésetve, hogy az volt az igazi, szép, nyugalmas és boldog békeidő, csaknem függetlenül az erőszakkal fenntartott „békés” koról, a konszolidációtól, a császártól, a monarchiától, kizárólag a bájós Bécs varázslata folytán.

Persze, azért lelkesen szavaltuk Petőfi verseit és október hatodikán ott vonultunk fel az iskola piros-fehér-zöld lobogója alatt és kórusban énekeltük: „Ne sírj, ne sírj Kossuth Lajos...” S amíg most a Michaeler-platz forgatagában álltunk és arra vártunk, hogy a forgalmi rendőr mégis átenged végre a másik oldalra, azt mondtam a kislánynomnak: „Most látom, mennyire megöregedtem! Egy egész viharos eseményekkel telt emberöltő suhant el mellettünk szinte észrevétlenül, és megmaradt bennem a régi korhangulat, s a régi Bécs, ahogy mesékből és legendákból, magatartásból és nevelésből — anélkül, hogy észrevette volna az ember, anélkül, hogy akarta volna, szinte tudatos ellenkezése dacára —, láthatatlanul és mégis letagadhatatlanul kialakult. Sokszor elég egy-egy mozdulat, a szavaknak valami ismerős hangsúlya, hogy az ember otthonosan érezze magát idegenben is...”

Természetesen a felülről jövő kultúra hatása is megtette a magáét. Bécsből ez a kultúrhatás kicsit vizenyősen öntötte el az osztrák-magyar birodalom provinciáit: onnan kaptuk az operettet, Strauss és Lehár és Kálmán Imre fülbemászó muzsikáját — mert Mahler már más utakon és a modernizmus nagy kerülőjével jutott el hozzánk; onnan jött a könnyű irodalom és könnyed vi-

lágézet — Grillparzernek és Georg Traklnak már kevés köze volt Bécshez; onnan szakadt a magyar és szláv es cseh piktúrára Waldmüller édeskés naturalizmusa és Hans Makart drapériás, erőltetetten pompóz és élettelen festészete, olyan tehetségeket is megejtve és eltemetve, mint amilyen Munkácsy volt — Kokoschkának és a fiatal Egon Schillének viszont Európát kellett előbb meghódítani, amíg felfigyeltünk rájuk; Bécsből érkezett készen a pesti és zágrébi architektúra, a k.u.k. térképzés és urbanizmus stílustalan változataival, szóval az egész szellemi konfekció azal az jelszóval: „Für die Pester Juden und Landpomeranzen ist dass gut genuch!”

De mondjam-e, hogy mindennek ellenére, a forradalmi példák is onnan jöttek, negyvennyolcban és tizennyolcban, hogy a munkásmozgalom fejlődésével és erősödésével évtizedeken át a bécsi szociáldemokraták jártak elől az egykori monarchia területén, s bukásuk és vereségük nem a párt osztrák jellegéből, nem bécsielen könnyed szelleméből, hanem a szociáldemokrácia általános gyengeségéből eredt?...

És úgy érzem, Bécs nem változott; régi fényét nem ismertem, de képe és hangulata így volt eltéve bennem, ahogyan most találkoztunk vele. „Ez egy nagyobb Budapest és még nagyobb Zágreb!” — kiáltott fel a kislányom otthonias lelkendezéssel, azon is jókat derülve, hogy itt az embernek még a német szóban se kell nagyon vigyáznia, hiszen a tréfnak tűnő bécsi zsargonot oly könnyű megtanulni. „Picsé, tá heá Rutos hot szokt...” — mondta a szállodaportás egy üzenetet hozva, s ő este, ha lefeküdtünk, ezeket a szavakat ismételte nevetve, hogy milyen kedvesen komikusak ezek a bécsiek.

S amikor megértette, hogy Bécsben az osztrák a legkevesebb, annál több a cseh, a horvát, a magyar, a zsidó és a jó ég tudja még milyen nácio, hogy az egész kétmillió város különféle népek amalgámja, hogy legalább öt-hat jugoszláv és másfél tucat magyar kávéház és étterem hirdeti benne a csevapsicsa és csirkepaprikás hamisítatlan hazai ízeit tamburás- és cigányzenekar muzsikájával aláfestve, akkor azt hiszem örökre szívébe zárta ezt a várost. Persze, a Kärtner-strasse kirakatai is megtették a magukét, nemcsak a Belvedere, a Práter és Hietzing csábítása a „Heurige”-vel és egész Gustav Fröliches és Röck Marikás hangulatával, s így

a tervezett három nap helyett, egy hé-
tig maradtunk. De ehhez már meg kel-
lett hosszabítani tartózkodási engedé-
lyünket, s az a fél óra, amit a rendőrség
idegenellenőrző osztályán töltöttünk,
megmutatta azt is, ami gond és teher-
ként húzódik e vidámnak tűnő nagy-
város csillámló felszíne alatt.

A szociáldemokrata belügyminisztéri-
um alá tartozó rendőrségen nyoma sincs
könnyedségnek és kedélynek, az ügyes-
bajos dolgukat intéző emberek — leg-
többjük emigráns! — ijedtek és aláza-
tosak, s ez a magát szociálistának ne-
vező rendőr apparátus, úgy látszik, még
a keménykezű császárság intézménye.
Egy zágzebi fiú elkeseredetten pana-
szolta: „Útlevéllel jöttem, munkát kap-
tam, szeretnék még itt maradni. Nem,
azt mondják ezek a rendőrök, ha kije-
lented, hogy nem kívánsz hazádban élni,
mert nem egyezel politikai berendezé-
sével, ha menedékjogot kérsz, akkor
maradhatsz. Különben átdobunk a ha-
táron. Nema veze, molim vas, én nem
tagadom meg a hazámat, mért akarnak
belőlem erőnek erejével hontalant és
politikai mártírt csinálni?...”

S bizonyára nem az osztrák nép tü-
relmetlenségével magyarázhatók a ki-
sebbségi jogok folytonos megnyirbálásai
sem Karinthiában, hanem a rideg és
bürokrata szellem még ma is meg-
nyilvánuló túlkapásaival. Az osztrák
szociáldemokráciában vagy általában a
szocdem-rendszerek ellentmondásaiban
kell választ keresnünk az ilyen kérdésre?
Nem tudom.

Az viszont kétségtelen, hogy a jelen-
tős gazdasági felélénkülés ellenére a
megszállás megszűnése után, amikor a
traktorok és egyéb mezőgazdasági gé-
pek száma Ausztria területén ötszörösé-
re emelkedett, amikor a lovakat, állí-
tólag, már csupán a tormásvirslis ked-
veért tartják, a munkanélküliség ko-
moly gondot okoz a kormánynak. A
linzi nehézipar ütőere még mindig lan-
kadtan lüktet és bizonyára sosem ve-
heti fel a versenyt a német, de még ta-
lán a csehszlovák iparral sem. Ausztria
nem bírja a konkurrenciát a piacon, s
meg kell elégednie, ha belső szükségle-
teit elláthatja.

Itt azonban már megint felvetődik
a kérdés: megtalálta-e helyét a világban
az a független Ausztria, amely a béke-
szerződésben ünnepélyesen kötelezte
magát arra, hogy önálló marad? Vajon
Viktor Adler és Ottó Bauer állításai
csak egy erős szociálista közösségre vo-
natkoztak, csak azért jóslták életkép-

tellenek a független osztrák köztársá-
ságot, mert az akkori Németországgal
egyesülve a szocializmus diadalát vélték
megünnepelni? S mi választja el a mai
Ausztriát keleti szomszédaitól, ha nem
a szociáldemokrácia ellentmondásaiban
rejlő következetesség.

*Von beiden Welten eine musst du
[wählen,
Hast du gewählt, dann ist kein
[Rücktritt mehr.*

Grillparzer az eltűnt szerelemre, az
elszállt ifjúság tündöklő napjaira gon-
dolt, a régi fényre, amikor választút
elő állította hősét, s ez a választút az
egykori fényt felélt Ausztria esetében
is még mindig nyitva áll... Vagy vég-
legesnek tekinthető a koalíciós kormány
pillanatnyi igazodása a kapitalizmus út-
vesztőiben?

Menjünk inkább megint egy kicsit
vissza a múltba. Nem a császárváros-
nak, hanem a köztársasági Bécsnek im-
már lassan huszonötödik évfordulójához
közeledő tragikus napjaiba, amikor az
osztrák munkásság utoljára mutatta
meg harci készségét, elszántságát s ezzel
hosszú időre beírta nevét a munkás-
mozgalom történetébe, a bukott forra-
dalmak végtelen sorába.

Menjünk ki Heiligenstadtba, nézzük
meg a Karl Marx-Hof hatalmas épü-
letét, a harcos szociáldemokrácia utol-
ső fellegvárát, ahol munkásasszonyok,
családnyák hordták a municiót elbari-
kádozott férjüknek, ahol pesti, prágai
és zágzebi diákok küzdöttek együtt nem
is az osztrák szocializmus ügyéért, hi-
szén az elveszett már, hanem a mun-
kásmozgalom becsületéért Bécsben.

Az ötezer lakásból álló épülettöm-
böt, melyben 32 ezer ember kapott mo-
dern, összkomfortos lakást viszonylag
olcsó bérért, ahol napközi otthonok vol-
tak, gyermekjátékszóterek, kultúrtermek
és tornahelyiségek, Karl Seitz polgár-
mestere alatt építette a szocialista
városvezetőség. Annak a Karl Seitznek
az uralma alatt, akit a levett forrada-
lom után börtönbe zártak, de akit kisza-
badulása után levett kalappal köszön-
tött mindenki, pártállásra való tekin-
tet nélkül: »Gutmorgen, herr Bürger-
meister!«

A Karl Marx-Hof a népjóléti intéz-
mények legszebb példáját mutatta a
harmincas évek elején, nem egy or-
szágból jártak csodájára a hivatalos
küldötségek, s fejezték ki elismerésü-
ket a bécsi szociáldemokraták terem-
tőkésége előtt, s csak itt-ott hallat-
sottak a kételkedés hangjai: »A mun-

kás küzdjön a proletáriátus hatalmáért, mert a jólétet és biztonságot csak abban találja meg!», és ilyenek: »Aki dolgozni tud, az nálunk a szabadversenyben jobban érvényesül és kényelmesebb lakást mondhat otthonának!« Két ellentétes világ jelszavai találkoztak a napfényes, modern építmény magas falai fölött, és a bécsi proletár egyikre se hallgatott. A természetbarátok egyesülete szombathédon délután összeszedte a hatalmas épülettömb lakóit és kivitte őket a hegyekre, az Alpokba, s a gyerekek csilingelő hangon köszöntötték vidáman a felnőtteket: „Freundschaft, Genosse!”

Pedig akkor már csakugyan gondolni kellett volna a proletáriátus hatalmára, s munkásdalok éneklése helyett, kirándulások helyett komolyabban szervezkedni, s felkészülni a harcra. A szomszédos Németországban Hitler került hatalomra, s Ausztriában mind erősebb lett a fasisztákkal rokonszenvezők mozgalma. „Véget vetünk ennek a vörös idillnek!” — hangzott a fenyegetés a vidéki sörházakban és Starhembergnek már fegyveres csapatai voltak. Aztán hamarosan bekövetkezett a leszámolás órája.

1934 február 12-én reggel a linzi „Aranyhajó” szállóban, ahol a marxista párhelyiség volt, megjelent egy Heimwehr-osztag, hogy házkutatást tartson. A szocialisták beengedték, aztán foglyoknak nyilvánították őket. Itt keletkezett az első összecsapás. Órák múlva megmozdultak Stájer ipari vidékei, kitört a sztrájk Karinthiában, Alsóausztriában, Tirol nagyobb városaiban, a szocialista Schutzbund mindenütt felvette a harcot a provokációs kormány csapataival. Tizenharmadikán egész Bécs hadszíntérre vált, estére Fey alkancellár kiadta hirhedt napiparancsát: „Mindен anyagi kárra való tekintet nélkül a legkíméletlenebbül eljárni.” A Hoche Warteról tűzérési ágyúk okádták egész éjszaka a tüzet a Marx Károly emlékéit és szellemét hirdető hatalmas munkásházra. És hiába jelentek meg másnap hajnalban már itt is ott is törülközők és lepedők a lakások ablakaiban és táblák ilyen felirattal: „Ha van istenetek, ide ne lőjjetek, gyermekeink vannak!”

— Reggelre húsz pár kis tornacipő maradt gazdátlanul a Karl Marx-Hof iskolájában és kilenc órákor nem maradt élő lélek a 32 ezer lakót számláló épületben. Aki nem esett el a harcokban, aki nem vonult ki síró családjával minden nélkül a főzőkanalakra kötött fe-

hér zsebkendők alatt, azt felkoncolták. Jó ideig lakatlan maradt a Karl Marx-Hof kitéve a fosztogatásnak, úgyhogy mire a lakók visszatérhettek, alig volt valamijük.

Csendes eső szemerkél most Heiligenstadtban, az egy kilométer hosszú, sokemeletes épület főbejáratánál az esőtől fényesen állnak a leláncolt ifjúmunkások, a gyereket tartó anya, a könyvet olvasó leány színes szobrai, a parkból avarszag árad, a virágokat már kiszedték a földből, a hatalmas rondellából, s a rossz idő miatt alig látni embert az utcán, alig lép ki valaki az esőbe a 92 lépcsőház valamelyikéből.

Az épület egyik részében becsengetünk a házmasterlakásba. „Vannak-e itt még a régi lakók közül?” A természetes házmasterné bizalmatlanul végigmér bennünket, sokáig nem felel, a fejét töri, mit mondjon. Igyekszünk elhárítani minden aggodalmát, idegenek vagyunk, csak a régi emlékek után járunk, nem akarunk semmi mást.

— Ja, die Frau Bauer az ötödik emeleten balra. De ne mondják meg, hogy én árultam el. Egyedül él, gyerekeit elvesztette a háborúban, az ura Dachauban halt meg. Mondják, hogy véletlenül kopogtak be éppen hozzá...

Az ötödik emelet 22-es számú lakás ajtaján át kanárimadár füttye hallatszik ki. Már csengettünk és elég régen várunk, amíg végre kinyílik résnyre az ajtó és egy galambösz, reszketőfejű öregasszony néz ki ránk. Kicsit zavarosan és kicsit meghatódva mondjuk el, hogy mi járban vagyunk, s az öregasszony elmosolyodik, aztán becuklja előttünk csendesesen az ajtót. Nem akar beszélni a régi időről, nem akar emlékezni, nem tartozik ez idegenekre, visszatipeg csendesesen a lakásba, ahol tovább füttyül a gondtalan kanári, Frau Bauer egyetlen barátja...

Hanem aztán a 79 éves nyugalmazott kőművessegéd bevezet bennünket és kérdés nélkül mesél. Felesége hamarosan talál egy kis édességet, kedvesen kínálgat bennünket és minduntalan kijavítja az urát, mert hát mi tagadás, az öreg proletár elméje már nem működik kifogástalanul. Belefog valamibe, azt háromszor is elismétli, aztán elveszti a fonalat és mosolyogva megáll, elröved. Muszáj megint az asszonynak átvenni a szót:

— Kihajtottak bennünket, hat hétig voltunk bezárva. Azzal védekeztünk, hogy mi csak a Természetbarátokhoz jártunk, dehogyan voltunk mink szocia-

listák. A szakszervezetben muszáj volt bent lenni, ha már munkás az ember és nem püspök, nem igaz?

— Innen löttek be — folytatta Johann Eidler —, a vasúti kocsi között elbarrikádozták magukat, két helyen szakította át az ágyúgolyó a konyhát. Én megsebesültem, pedig nem is löttem, most már megmondanám. Az én feleségem — „meine Alte” — cseh asszony, ez sohase szerette a puskát. Innen löttek be, két helyen átszakították a plafont, mikor kiszabadultunk a táborból, volt mit javítanom, pedig én nem is löttem. Na és aztán jöttek az oroszok, azt mondták: „Tu piszt á pursuj!”

— Ná, tasz intreszirt toh ti nersartn net — szól rá újra a felesége, de azért megmagyarázza a félreértés okát, melyet a szép, fürdőszobás, ebédlőbenyíló, előszobás, egy nappali és egy hálószobás lakás váltott ki. — Laktunk eleget Módlingben és Guntramsdorffban, az isten háta mögött, amíg ide kerültünk. — És még most is boldogan dicsekszik, hogy milyen remek lakás ez, mindenre gondoltak, akik építették, a villamos berendezésre, a falak szigetelésére, hogy ne hallatszon át minden szó, mint a régi bércszakárnyákban, és odalenn minden lakásreszletnek megvan a központi mosodája, ahol egy-két óra alatt kimossa a gép az egyhavi szennyest, a „sleider” mindjárt megszáritja, a vasalóban kivasalják, és el se múlt a délután, az ember elkészült a munkájával. És mindez benne van a havi 124 schillinges házbérbelen.

— Hát a nyugdíjam, amit a szakszervezettől kapok a szociális segéllyel, nagyobb is lehetne — sóhajtja Johann Eidler —, ezer schilling, kicsoda az ekkora drágaság mellett. Ha nem lenne lányunk, nemigen tudnánk megélni. De mandom, itt löttek be, aztán jöttek az oroszok...

— Dehogy az oroszok jöttek — korholja szelíden a felesége —, előbb a Heimwehr jött, puskatussal vertek össze, nem emlékszel? Aztán Hitler jött, akkor vették le a szobrokat és az ótágú csillagban végződő zászlótartókat, és megint azt kellett mondanunk, hogy mink csak a Természetbarátokhoz jártunk és a szakszervezetben voltál, mert

munkás vagy, nem mehetél az urak közé, nem igaz?

— Vannak itt még sokan a régiek közül?

— Ó, dehogy! Hát már huszonöt éve, hogy a harcok voltak. Sokan meghaltak, sokan vissza se jöttek. Ki tudja, mi lett azokkal, akik nem tudták ilyen egyszerűen tisztázni magukat. Az embernek muszáj volt hazudni, mert nem gyerekjáték az élet. Ez az én öregem meg egyre az oroszokat hajtogatja, mondom: mit akarsz, nem volt velük semmi bajunk. Én még beszélgetni is tudtam velük: Mondom, „pocem, pán”, mit akartok, tik most a szabadságot hozzátok minden munkásnak ebben az országban, meg a szeretetet, a megbecsülést, nem igaz? Csak néztek rám, fiatal gyerekek voltak és hógogtak aztán. Nem bántottak bennünket. Hogy burzsujoknak néztek, meg kell azt is érteni, nem igaz?

Csendesen és megilletődve búcsúztunk. Ennyi maradt az öregemberek emlékezetében az osztrák szociáldemokrácia hősi napjaiból. És egy központi mosoda, meg egy ebédlőbenyíló, meg az Arbeiter Zeitung az asztalon Oskar Helmer belügyminiszter cikkével az októberi magyar forradalom második évfordulójára...

Kilépünk az utcára, a bejárat előtt egy szederjesarcú, nagyhajú öreg csavargó húzza a harmonikáját és jódlizik hozzá keservesen, miközben félszemével az ablakra pislant, hogy ledobnak-e valahonnan papírbá csomagolva pár garast... Az eső még mindig esik és rohannak az autók a stadionra, mert valami nagy mérkőzés lehet ma, s visszaneztünk a roppant épületre, a színes szobrokra, s úgy tűnik most, hogy nem is vasravezert ifjúmunkást ábrázol az a szép kerámia, hanem talán inkább a leláncolt Prometheus, a megbénított erőt ebben a komor, felhős és baljóslatúan barátságtalan időben, míg benn a központban, az Európa-kávéház télikertjében pálmák és filodendronok között Pestről elszármazott tőzsdések és nyájasan mosolygó kávé-nénik diskurálnak a habos „einspinner” és a mazsolás kuglóf fölött, mintha igazán semmi se változott volna...

Őszi ködökből feltűnő emberarcok

Saffer Pál

◆ AJANLÁS A JÓBARÁTNAK ES ELOZETES MAGYARAZAT AR-
RÓL. HOGY MIT HOZ AZ UTAZÁS ES MIÉRT MEGY AZ EMBER
ŰTRA.

*Autótulajdonos barátommal ketten indul-
tunk úrra. Csábítottak a szlovén hegyek, az
emberek. Találkozókról álmodtunk és nem
tudtuk, hogy önmagunkkal fogunk talál-
kozni. Nem volt rossz, hogy találkoztunk
önmagunkkal is.*

*Hogy mikor történt ez, pontosan nem tu-
dom. Lehet, hogy az éjszakai utakon, ami-
kor a feneketlen sötétből ködkarokkal nyúlt
felénk az éj, amikor ketten meredtünk előre
abban a balga reményben, hogy megkétsze-
rezzük szemünk kutató erejét és amikor jó*

*volt, hogy ködölt a másik lélegzete. De le-
het, hogy a várt és megélt találkozók után,
amikor a motorzúgáson át kiejtett egyetlen
szó vagy suta mozdulat elmondta azt, ami-
ről ketten gondolkoztunk.*

*Most, hogy e térben és időben messzi ta-
lálkozók arcképei elővillannak az őszi kö-
dökből, ki másnak ajánlhatnám őket, mint
neki, aki névtelenül is ott van minden mon-
datomban, hogy hitelüket és szerény igaz-
ságukat tanúsítsa.*

Novisád, 1958. október végén.

STYRIÁBAN...

◆ Zsálec, Cefje mellett...

Itt minden olyan sima, fényes, fésült,
lakkozott. Még a fákon az alma is
olyan, mintha valami giccses bőkebeli
olajnyomatról másolták volna le; piros
és hamvas és annyi van belőle az idén,
hogy néhol alig látszik tőle a zöld
levél. A falu virágágyasokkal övezett
aszfaltos főutcájáról, a takaros, tiszta
ódon és új házakról es az emberekről
is a megfontolt törekvő jólét sugárzik
— fizet a komló.

A komlótermelők lapjában — mert
az is van nekik — egy térkép mutatja
be a világot. A térképen Zsálec a világ
központja és innen futnak a szálak
mind az öt világrészbe, ahova eljut a
drága kincs, az utolérhetetlen minő-
ségű zsáleci komló, a »Styria golding«.

Szívesen, de hivatalosan fogadtak
bennünket a népbizottságban. Elmond-
ták, hogy mennyi komlót termelnek
errefelé, hány falucskából áll ez a ha-
talmas község, hány olvasótermük van
a falvakban, olyan olvasótermük ahova
télidőben a falu apraja nagyja rend-
szeresen jár olvasni; elmondták hány

iskola és daloskör működik a községben és végül eldicsekedtek azzal is, hogy ezt az egész gyönyörűségecs völgyet, harminc kilométeres hosszúságban, mind a kilenc falut egységes vízvezetékrendszerrel kötötték össze, s most folyóvíz van majd minden házában.

Hallgattunk, bólogtunk, néha meg-hökkentünk, jegyeztünk és vártuk, hogy mikor találkozunk végre, legalább közvetve az emberrel, aki mindezt teremtetten.

Csak jóval később talákoztunk vele.

Kövács vagyok — mondta a pártszervezet titkára, szikár élénk arckifejezésű magas fiatalember, és a bemutatkozás után nem hagyott időt arra, hogy magyaros nevének eredete után tudakozódjunk. Nagy halom fényképet rakott elének:

— A zsáleci tábor — mondta — kár, hogy nem akkor jártak itt.

Aztán mesélni kezdett.

Előbb arról, hogy kilencven esztendővel ezelőtt itt tartották meg a táboroknak, a szlovén nemzeti öntudatra ébredés nagygyűléseinek egyikét.

Szinte furcsán hatott abban a modernbútorzatú, napfényes dolgozószobában, szemünk tükrében még a vidék gazdagságának imént látott képével, hogy ez a sovány, csupa ideg, csupa értelem fiatalember Levsztikről mesél és az akkori követelésekről, amelyeknek lényege az volt, hogy engedtesék meg a szlovéneknek, hogy szlovének maradjanak.

Cankári hangulatok sodródnak be a szobába, amikor a titkár a zsáleci tábor még egyetlen élő tanújáról, egy majd százesztendőcs bácsikáról mesél, de talán e nélkül nem is lenne teljes a kép ezekről az emberekről, akik itt komlótermelő szakiskolát alapítottak és tizenötemeletes, felhőkarcoló komlóraktár építését tervezik. Ezekről az emberekről, akik 1876-ban elopták a württembergi származású Bilger Józseftől a féltve őrzött komlópalántákat, hogy azután a világpiac állása szerint hol komlóval tüzeljenek, hol pedig hetykén, ezresbankóval gyűjtsanak szivarra. Ezeket az embereket a komló hamar megtanította arra, hogy tartós jólétet csak közösen lehet teremteni, és a század elején megalakították a komlótermelők első közösségét, és egyik képviselőjük azzal lepte meg a találomra épp az ő házába betoppanó külföldi delegációt, hogy kívánságra angolul, franciául, németül vagy lengyelül beszélgetett velük.

De minek soroljuk tovább.

— Különös emberek ezek a mieink — mondja a titkár — a komló megtanította őket gazdálkodni és számolni. Nálunk nem lehet általánosságban beszélni. Itt a politikát is úgy értik meg legjobban, ha az ember krétával a kezében számjegyekkel magyarázza.

— De azért ne higgyék, hogy csak számolni tudunk — mondja mosolyogva búcsúzáskor. — Látják ezeket a környező dombokat és hegyeket? A háború alatt ott állandóan lángolt a harc. Talán maguk felé is eljutott a szavinyai osztagnak és Szlávko Slander legendás brigádjának híre. Nos, azok mi voltunk, bányászok, munkások és komlótermelők a Szavinya völgyéből, Stá-jerszkóból, vagy ahogyan a komlópecsét mondja: Styriából...

Kétszer semmisültek meg erre felé majdnem teljesen a komlóültetvények, két világégés vitte el ebből a paradicsomkertből a munkáskezet, és ma ismét komlókarók erdeje borítja a völgyet sűrűbben, mint valaha.

A főutcán a régi, hegyestetejű szlovén házakkal csupaüveg modern emeletes paloták keverednek. Celje felé síma betonúton rohan velünk a kocsis, és miközben a kezelébasban, vagy kék kötényben dolgozó inkább gyárimunkásra hasonlító földműveseket nézem az út mentén, szeretném megfejteni a titkukat, hogy hazavigyem a petróleumlámpás, boros, dagaszos tanyavilágba és elmondjam, hogy született ez a csoda Styriában...«

ÉLŐ ÉS HALOTT KOVÁCSOK DALA

Négytől egyig
Négytől egyig
Sárgák a hajnalok
Zöldek a rétek
Négytől egyig
hajt a víz kerekét, fúj a víz fújtatót
Négytől egyig
Férfiak, gyerekek, lányok meg asszonyok
szenvetünk eleget, álljuk a meleget...

O. Zsupancsics

◆ *Kropa, Krány mellett...*

Köd lopakodott már fölfelé az ijesztő, sötét, szűk kis utcácskába, az ódon emeletes házak közé, amelyekben csak itt-ott égett mécs világa — mert ebben a környezetben a villanyfény is mécsvi-

lágnak tűnik — és az ember borzongva várta, mikor lépnek ki láncinges alabárdosok valamelyik tátongó kapuboltzat alól, vasravert latrot vagy eretneket lökdösve maguk előtt a főtéri máglya felé, ahonnan már idehallik a moraj és e hangulattól megigézve csak nehezen ébredsz tudatára, hogy valójában az egykor lapátkereket hajtó patlak vize morajlik, nem a véres látványra éhes kíváncsi tömeg.

Csoda-e, ha így érez a világos, belátható síkokról érkező idegen és meghökkenve áll meg a hátracsapott, fekete szárnyaival falhoz simuló, kovácsolt lámpát tartó vasdenevér előtt. Hiszen ez az egész falu egyetlen nagy múzeum.

Csak Lázár professzor, akihez Milenko utasított; bennünket Ljubljanából, térített vissza mosolygós arcával mába.

— Én mindenekelőtt nem vagyok professzor, — mondta nevetve, — ha várnak egy pillanatig, átöltözöm és megmutatom maguknak a falut.

Feltűnően biztos léptekkel megy az ajtóig, hogy ott hirtelen megtapogassa az ajtófélfát, mielőtt kimegy.

Lázár professzor vak.

— Tizennyolc éve vagyok vak — mondja az alkonyati utcán mintha magyarázattal tartozna ki nem mondott csodálkozásunkra, hogy tévovázás nélkül eltalált a keresett házhoz, ahol egy öreg kovács lakik.

— Amikor a faluba vezető utat építettük, felrobbant egy akna...

S míg mi az öreg kovácsot néztük, amint a parányi gáttal bajlódik, hogy elindítsa a fújtatót hajtó lapátkereket, ő nyugodtan áll a kísértetiesen sötét ódon műhely közepén. Világtalan két szemében még valamikor régen beivódtak ezek a kormos, sivár deszkafalak, az üllők, a formák és kalapácsok, és az is, hogy egy-egy szegfajta elkészítéséhez hány kalapácsütés kell. Most, hogy az öreg kalapálni kezdi az első tüzes vasdarabot, Lázár magabiztosan megszólal:

— Így csinálták valamikor a hegymászó-cipőkbe való szeget.

Atán áradni kezd a mese. Nyomában eltűnnek az estéből a máglyák és az alabárdosok és ami helyükbe lép, az valami évszázados, büszke nyomorúság.

Alig harminc esztendeje, hogy az utolsó műhely is elnémult. Nem bírták a versenyt a gyáriparral. Azelőtt ezekben a kovácsműhelyekben dolgozott a falu apraja nagyja, reggel négytől egység és háromtól este nyolcig. Férfiak, asszonyok és tízéves gyerekek. Az üllők tüze

ebédmelegítésre is jó, és különben sem valami sokból állt az ebéd, csak abból, ami a gazda boltjából jutott. Mert nemcsak szeget kalapáltak a kropai kovácsok, hanem pléh-érmeket is a gazdának. Azzal fizette őket, mert azt csak az ő raktárában lehetett krumplira és zsírra beváltani.

Romantikának nem sok keresnivalója volt itt.

— Ez patkószeg lesz a bosnyák hegyi lovaknak — szól bele a mesébe az öreg kovács, és szava nyomán a történelem szele suhint meg. Azon törve a fejem, hogy mikor kezdtek a kropai kovácsok bosnyák lovacskáknak patkószegét kalapálni, a múlt ködéből egy rosszírú szó bukkant elő — Annexió...

— Errefelé ez a mondás járja, — folytatta nevetve a professzor, — hogy a kropai gyerek kalapáccsal a kezében születik. Csaknem hatszáz éve olvasztják és kovácsolják itt a vasat.

Elmereng.

— Amikor az utat építettük és én a szememvilágát elvesztettem, egy ósrégi vaskohó romjaira bukkantunk. Az is megvan, restauráltuk.

Az öreg befejezte a kalapálást, miután a szemünk láttára vagy hatféle szeget vert ki elképesztő gyorsasággal, becsukta a műhelyt, megállította a lapátkereket és emlékül sajátkezüleg készített patkószögekkel töltötte meg a markunkat.

— Kemény legények voltak mindig a kropai kovácsok — mondja Lázár és vasvégű botja hetykén kopog a kövezeten, míg lefelé vezet bennünket a Kroparica mentén, a múzeum felé. — Az ellenreformáció idején hiába járt itt a ljubljana püspök. A kovácsokat nem tudta megtéríteni.

Nem tudta őket Hitler sem megtéríteni. A háború alatt partizán volt minden fegyverfogható férfi a faluból. Hét-száz lakosuk közül hetven halt hősi halált.

És amint egykor a püspök, Hitler is levette a kezét róluk. Ide nemigen járt fel náci patrul, de élelem se jutott. Az üzleteket becsukták. Mégis volt valahogy. Az itthonmaradt kropai kovácsok fegyvert javítottak és kézigránátot gyártottak a partizánoknak.

— Reggel négytől este nyolcig, szinte megszakítás nélkül csengett itt az üllő évszázadok óta. Grófok, bárók és hivatalnokok éltek a bőrünkön...

A múzeumban van egy oklevél, amelyel Ortenburgi Frigyes gróf megalapította a bányászbiroságot, és közvele-

nül mellette egy nyomtatott árjegyzék, amelyben a tudós hivatalnok megállapítja többek között, hogy az „Ottanta pianetti” nevű szegfajtából ezer darab súlya nyolcvan font lehet, és ezért a mennyiségért pontosan egy forint munkabér fizetendő.

Még valamit láttam ebben a múzeumban. Egy kalapácsot. A tövénél és a végénél a nyele olyan vastag, mint a kisgyermek karja, de a közepén, ott ahol a kovács marokra fogta, alig vastagabb már egy ácsceruzánál. Ki a megmondhatója, hogy hányszor lendült a súlyos kalapács, mire a vastag gyertyánfanyél ilyen vékonyra kopott.

— Volt nekünk egy költő barátunk is, — mondja csendesen Lázár, — Oton Zsupáncsics. Ismertem személyesen. Rólunk, kropai kovácsokról írta azt a híres versét, amely úgy kezdődik, hogy „Od stiri do enega, od stiri do enega”... négytől egyig, négytől egyig...

Megyünk tovább. Zúg a Kroparica a hidak alatt és a régi műhelyek labátkerekei mentén. Egyre több ablakból szüremlik ki fény az őszi estébe, amint lefelé ballagunk a szűk utcán és hallgatjuk Lázár botjának kopogását.

A kapualjakból már eltűntek az alabárdosok és helyükbe, mintha Marx „Tökéjének” első kötetéből léptek volna ki, potrohos kovácsazdák, beesett mellű asszonyok, sápadt csenevész gyerekek és komor, sötéttekintetű férfiak árnyai keringtek körülöttünk.

Hainali négytől, este nyolcig...

Most pontosan nyolc óra az idő.

Lázár botja tempósan kopog a kövezeten.

— Hova megyünk?

— A mába és a holnapba, — mondja és fekete szemüvege mögött mosolyra húzódik az arca, — a kropai kovácsok unokáihoz.

Hát az unokákról mit mondjak? Látam őket is. A kézzel kovácsolt vas apró sziporkázása melől valóságos tűzesőbe érkezünk. Hatalmas szegecsek, csavarok pörögnek vörös izzón a gének formáló hengerei között, gépkalapácsok mázsás ütése alatt döng a föld, és a zaj és fény függőnye mögött, messze a csarnok bejáratánál Lázár szemüvege feketélik. Ide már nem jött velünk. Ne ki ez már ismeretlen világ.

— Maguk noviziádiak? — kérdezi a munkavezető — Van ott egy testvér vállalatunk. A Drapsin csavargyár. Gyakran ellátogatnak hozzánk...

Az egyik gépnél fiatal munkás áll, nézi hogyan dolgozik.

— Hány darabot vet ki óránként, — kérdezzük, a lábába hulló árura mutatva.

— Kétezernégyszázat.

— És mennyi érte a fizetés?

— Normára megy...

— De hiszen a gép teljesítménye pontosan meghatározott!?

— Az igaz, — mosolyodott el, — csak ha szakszerűen karbantartják és zavar-talanul dolgozik...

Künn a hűvös estében ismét Lázár fogad. Mutatni már nincs mit, hát inkább egy pohár pálinka mellett mesél tovább. A nyáron négyezer turista látogatta meg a falut. Többnyire idegenek. Eljönnek Blédbe és Bohinyba, onnan már csak egy ugrás ide.

Mostanában már ritkább a turista, jön a tél.

— Nemsokára kezdődik a munka a kultúrotthonban — mondja csendesen. — Én vagyok a népegyetem elnöke. Kidolgoztuk az előadások tervét. Egyiket-másikat magunk tartjuk, de jönnek hozzánk előadók Krányból, sőt Ljubljánából is. Az ember úgy hasznosítja magát, ahogy tudja.

Búcsúzáskor még egyszer megkérdezte:

— Magukat ugy-e Milenkó köldte, az újságíró?

Igenlő válaszukra elgondolkozott.

— Ha visszamennék Ljubliánába üdvözöljék. Szeretem őket. A háború alatt, amikor a partizánoknál megesebesült a fivére, tizenhárom hétig nálam rejtőzködött. Ismerik a fivérét, ugye? Azt, aki most Záregban a mintavásár titkára. Jó gyerek nagyon.

Botjának kopogása sokáig hallatszott a meredek utcán, amint lassan, magabiztosan ment a boltíves sötét kapualjak között a múltba, hogy alkalomadtán ismét előjőjön, népegyetemi előadást tartani, vagy megmutatni valakinek kedves faluját, ha ő maga nem is látja többé.

TÉR, IDŐ ÉS EMBER

◆ Golnik...

Az erdők sárguló lombjai fölél itt is kékekesszürke felhő komorult, és legszívesebben visszafordultunk volna e borongós, öngyilkosjelölteknek való délután, ha nem űz a gondolat, hogy az út végén találkozás öröme vár ránk, régen látott jóbarát.

Rohan az autó a parányi szlovén falucskák között, és ocsattassék meg romantikus lelkemnek, hogy Remarque „Három bajtars”-a jutott eszébe és a szinte hősi jellemvonásokkal felruházott, csúfkülsőjű erőszívű versenyautó, amint kanyargós hegyi ösvényeken barátságért, emberségért és életért fut versenyt a halállal.

Ha egészséges ember beteglátogatóba megy, rendszerint mindenféle könnyfakasztó giccs jut az eszébe. A betegség ugyanis a kívülállónak mindig szornyuonok tűnik, mint magának a betegnek és mint amilyen valójában.

Amikor megérkeztünk, a szanatóriumboan mélységes csend fogadott. Kötelő pihenési idő. De amikor megmondtuk, hogy kit keresünk, felderült a mogorva portás képe.

— A professzort keresik? Maguk bácskaiak ugye? Hozzá bemehetnek. Neki külön szobája van. A professzorunknak — tette hozzá elégedetten.

S ahogy közeledtünk a szobájához, egyre jobban eltűnt a komorság, mert a professzor nevének említésére mosolygós arcok vezettek bennünket végig a csendes fehér folyosókra...

Mire a kis szobában a villanymelegítőn forrni kezdett a feketekávévíz, már tréfálkoztunk a népszerűsége.

— Mindig van kávézó vendégem — mondta csendes elégedettséggel — két, három orvos is meglátogat naponta. Eljönnek egy kávéra és egy kis csendes időmilliomos, gondoltam, és irígyelbeszélgetésre.

tem mindaddig, amíg meg nem kérdezte — mi újság otthon.

Akkor láttam, a szemén láttam meg egy villanásnyira, hogy nagyon egyedül van. Nem hittem többé neki. Hiába mutogatta az élírerakott levelekkel teli cipősdobozt, eszembe jutott egy dunaparti hajnal, amely minket minden kávéházból kikopva, „életfontosságú” beszélgetés közepette az egyik padon talált és tudtam, hogy hiába minden levél. Legyek bár romantikus, de hiába kedves itt mindenki hozzá, hiába oly észbontóan szép az őszi erdő, nem lehet, hogy ne fájjanak a dunaparti hajnalok és alkonyok, a nehéz tavaszi szagok, amikor az ablaka alatt a Duna-parkban erjed a frissen ásott föld és a káposztaszagú ősök, amikor az előadóteremben új, lelkes arcok várják a professzort, már második esztendeje hiába.

Titokban kifordítottam mindkét tenyerem. Kétségbeesetten üresek voltak. Nem hoztam bennük az otthoni világ-

ból semmit. Nem vigasztalt a tudat, hogy nem lehet, mert ha a bajtársukról volt szó, azok ketten a regényben nem ismertek lehetetlent és olyan jó lett volna hozzájuk hasonló lenni.

Tisztesség adassék ennek a gyógyító levegőnek, a csendes fehér szobáknak és a fehérköpönyeges tudós doktoroknak, de botorul gyűlöltem mindent ebben a pillanatban.

Mire megfőtt a kávé elkezdődött a képbemutató. Grafikák sorakoztak az asztalon, a falak mentén, az ágyon és lassan betöltötték a szobát.

— Úgy, mint otthon — mondta ő mosolyogva és mi bólogattunk.

A rajzlapokról démonian és ingerkedőn, odvas fatöncök világa nézett vissza ránk, átlényegített, absztrahált vonalakkal, egészben és külön életet élő részletekben.

— Gyűjtöm a télirevalót, — mondta —, ebből az anyagból egész télen megélek.

Bólintottunk, bár nekünk idegennek tűnt az odvas erdei fatöncök papírra varázsolt fekete-fehér árnyas világa és a gondolat, hogy ezekkel barátkozva töltsünk el egy hosszú hegyvidéki telet.

Ezután egy befejezett mű került az asztalra. A fehér papírlapról valószínűtlen megvilágításban fantasztikus virágok tekintettek ránk.

— Tér és idő. Ez lesz a tanulmánykötetem címlapja — mondta és éreztem, hogyan nyílik szét a szanatóriumi szoba négy fehér fala, hogy utat nyisson valaminek, ami van és amit ő nem enged innen kizárni.

Később, kanyargós ösvényeken Trzszics felé zúgott velünk a kocsi. Blédben a kávéház ablakából néztük a kihalt tó ólomszürke vizét és a falakra felfutó, bíborvörösén haldokló repkényt. Krányban egy faburkolatú régi kocsmá szobában főttkolbászt ettünk savanyúkáposztával és nevtünk nevtünk, mintha csiklandoztak volna.

De este kilenckor ismét ott álltunk a golniki nagykapu előtt — tehetetlenül.

S mintha egyszeriben minden vidám beszédünk elfogyott volna.

Lassan elindult az udvar felé és a kapuból még egyszer visszaszólt:

— Ha valamikor újból erre vinne utatok, ne kerüljetekek el, gyerekek.

visszaverődő fényében gyöngyszemek.

Amikor elindultunk, szemerkélni kezdett az eső. Az apró csöppek a lámpák ként futottak le a szélvédő üvegen. A kanyarban még egyszer feltűnt a szanatórium fehérle épületcsoportja.

Hatszáz ember. Hatszáz egyéniség, hatszáz sors és hatszáz reményesség ál-

modik e falak mögött asszonyról, gyerekről, munkáról, honi tájról és gyógyulásról.

Én csak egyvel találkoztam ma, és az is súlyosan, keserűen fojtogat, mint az igazságtalanság.

Úgy látszik, gyenge legény vagyok.

Hízen minden gyerek tudja, hogy a tüdőbaj, ha idejében észreveszik, ma már gyógyítható. Van PAS tableta és van streptomycin.

De mivel gyógyíthatók a magányos, semmibe futó napok? Erre még senki sem válaszolt...

Pajtás, szólítottam a volán fölött az éjszakába meredő jóbarátot, mert látam, hogy egyet gondol velem: Kapcsolod be pajtás az ablaktörlő. A legörgő cseppektől homályos lett már az üveg.

Vagy, igazad van, inkább hagyd. Lehet, hogy megteszi egy zsebkendő is.

EGY FÉNYKÉPALBUM KÉPEI NYOMÁN

◆ *Pirán*...

Ezek az északisztiai tengerparti városkák ilyenkor ősszel szitáló esőben, zajos idegen forgalom nélkül, mintha minden bájukat elveszítették volna. De az is lehet, hogy a tengerparti táj gyógyító nyári napsütésben látott, beidegzett és várva várt képének elmaradása okozza az utasember kiábrándulását.

Esik az eső és a parányi kikötőben a »Szplosna plovan« veszteglő óceánjárója nagyobbak tűnik, mint az egész városka. A hotel éttermében pedig egyetlen autós sváb pöffeszkedik két tokás nővel és élvezi, hogy most csak ő az előkelő, vagy legalábbis a nagypénzű idegen vendég.

A hajózási vállalatban már vártak ránk. Remek feketekávé mellett elmesélték, hogy vállalatuk 1934-ben a akult egyetlen hajóval, az 550 tonnás „Martin Krpan”-nal. Mivel pedig mint jó kereskedő az azal is tisztában voltak, hogy az újságíró nem elégszik meg száraz statisztikai adatokkal, egy anekdotával is szolgáltak mellé: „A legenda-beli Martin Krpan söt csempészett, és a pihenteszű tengerészek megállapították, hogy róla elnevezett hajójuk is akkor érzi magát legjobban, ha söt fuvaroz.” Azután elmondták, hogy már 76 000 tonnányira nőtt a vállalat hajótere, és megalapították saját hajógyá-

rukat is, amely többek között Duna-tengerjáró hajókat és dunai vontatókat is épít.

— Különben — mondta az igazgató helyettese —, itt a hajógyárunk igazgatója, beszéljessenek egy kicsit vele is. Nekem sajnos utaznom kell. — Ezzel udvariasan elbúcsúzott.

És tulajdonképpen itt kezdődik a történet. Mert a hajógyár igazgatója mosolyogva magyarul szólalt meg: — Csepregi vagyok...

— A tenger gazdagabb minden szántóföldnél — kezdte mondókáját Csepregi, mintha önmagának válaszolt volna egy gyakran feltett kérdésre. — A tengerész sohasem vet, mégis arat. Csak ezt maguk, szárazföldiek, nehezen értik meg. Mert ha megértenék, nekünk már kétszer ennyi hajónk volna, mint amennyi van — mondta nevetve.

— Maga ezért lett tengerész?

— Nem ezért. Én murántuli vagyok. A mi falunkban még patak sincsen. 1927-ben besoroztak tengerésznek és benn maradtam... De, jöjjenek át velem a klubba. Megiszunk valamit és ott is beszélgethetünk.

Valójában csak be akarta mutatni a tengerész klubot, az újonnan és rendkívül izlésesen berendezett karzatos termet, amelyet az ötletes iparművész tervező régi tengerészképek óriásira nagyított másaival díszített.

Csend, izlés és szépség mindefelé.

— Érezze jól magát a szegény tengerész, aki hónapszámra nem lát szárazföldet, érezze otthon magát — villantott felénk Csepregi és szemmeláthatóan élvezte meglepetésünket.

Ő maga gyakran jár Beogradba és tudja milyen barátságatlanok a klubok, kávéházak, erre mifelénk. Ő is tengerész volt pelyhesállú gyerekkorától, tudja hát mi kell a tengerjáró embernek.

— Megcsináltuk, ahogy tőlünk tellett, szerényen szegényesen... és szeméből most leplezetlenül árad a büszkeség.

Mi udvariatlanul nem is igyekeztünk megcsófolni — mert elállt a szavunk. Rájöttünk közben, hogy ide nemcsak a kajutlámpát utazó csillárt, de még a hamutartót is külön tervezte az iparművész.

A pincérnő kávét hozott és konyakot.

— Nem így volt ez eleinte — folytatta meséjét Csepregi. — Amikor megalakult a vállalat, három hónapig az íróasztalon aludtam. Aztán egy szomszédos faluban.

— Később kaptunk pénzt és megvettük a »Rog«-ot. Tízezer tonnás. Sze-

rencsénk volt. Akkoriban ütött ki a szuezi válság, a fuvardíjak felszöktek és mi egy év alatt kifizettük a hajót.

Mi tengerészek akkor prosperálunk, ha valahol háborús feszültség van, vagy ha Európában rossz a termés. Ilyenkor emelkednek a fuvardíjak...

Szólni akartam, de leintett.

— Hagyja. Nem is azt akartam ezzel mondani, hogy mi szeretjük a háborút, de bizony a tőkés vállalatok megsínylik országok elkezdene tartalékokat gyűjteni, emelkedik a fuvardíj. Ha megszűnik a feszültség és kezdik fogyasztani a felhalmozott tartalékokat, akkor a hajós és hajója az ördögnek sem kell. Bennünket ilyenkor kiségit a közösség, de bizony a tőkés vállalatok megsínylik a dolgot.

— Ami pedig a háborút illeti, ha valaki gyűlöli, az én vagyok. Okom van rá...

Az ajtón egy nyurga szőke fiú lépett be és egyenesen az asztalunkhoz tartott:

— Apa — mondta szlovénul — anya kérdezte, mikor jössz haza.

Az órára pillantottunk. Délután négyre járt az idő. Csepregi tehát miattunk nem ebédelt.

— A fiam — mutatta be a legénykét — Jöjjenek velem. Nézzék meg az otthonomat. Majd ott tovább beszélgetünk.

Künn esőre álló őszi délután volt és a reménytelen, eseménytelen szürke sívárságban csabítón csillant meg egy családi otthon melege, ha csak néhány órára is részünk lehet benne.

A fiú előreszaladt. Lassan kaptattunk felfelé Csepregi után a girbe-görbe meredek utcán, azután megnyílt előttünk egy rácsos kapu és a tipikus mediterrán domboldali villa lépcsőjén, mint valami romantikus filmben, várt ránk az egész család: anya, fia és leánva. A lépcső mellett, egy kis faházikó fölött a rúdon izgatottan ugrált és visítózott a megpihent világjáró messzi tájakról hozott emléke — egy szürke kis majom.

Benn a házban az üdvözlések és a szokásos kérdések után tömött régi fényképalbum került elő és a házigazda mesélni kezdett — végül önmagáról.

— Azt mondtam, ugye, hogy nem szeretem a háborút. Nos, nézzenek ide: Ez az »Aleksandar« nevű jugoszláv hajó. Ezen szolgáltam a háború előtt, mint főgépész...

1939-ben a háború kitörése Sanghájban találta. Az angolok hagyományaikhoz híven akkor sem voltak érzélgősek a kezük ügyébe kerülő »csavargó matróz-

népség« iránt és társaival együtt Csepregit is mozgósították.

— Hallottak az »Altmark« nevű német kalózhajóról? No mi ott mászkáltunk minden kíséret nélkül egy esztendeig az ő vadászterületén. A délafrikai Durban és Ausztrália között teljesítettünk szolgálatot.

— És nem találkoztak vele? — tesszük fel az elragadtatott meséhallgatókhoz méltó, vitathatatlanul bamba kérdést, mert nyilvánvaló, hogy ha találkoztak volna, Csepregi aligha mesélgetne itt nekünk. Elmosolyodott:

— Szerencsénk volt. A háborúban szerencsén fordul meg minden. Hónapokig ott mászkáltunk védtelenül az orra alatt. Mások egyszer mentek arra és ráfizettek. Ezerkilencszáznegyvenegyben megint szerencsém volt. Grönlandnál szétverték egész hajókaravánunkat. Harmincöt hajóból csak három maradt.

— Milyen érzés olyankor a hajó mélyében, a gépházban lenni?

— Körülbelül mindegy, hogy hol van olyankor az ember, — mondta csendesen —, a vízbefulókért senki meg nem áll, hogy kimentse őket. Aki megáll, könnyű prédája lehet a tengeralattjárónak. És mit számít olyankor az emberélet... De azért lenni a gépházban mégis nehezebb. Teljes sötétségben, zárt szellőztető nyílásokkal kell kiszolgálni a harmincezer lóerős motort. Három-négy emeletes a gépterem, és egy hajó átlag három perc alatt süllyed el...

Cape Horn, Chile, Uruguay, dobálódzik a nekünk egzotikus távoli neveikkel. Neki mást jelentenek mint nekünk: hajót, tengert, kemény munkát, halálveszélyt.

A La Plata torkolatából jöttek, amikor tűz világította meg az óceánt. Égett a »Graf Sney« a rettegett zsebcsirkáló. Az ágyúk dörgéséből, a vizek lángolásából Csepregi albumában egy parányi amatőrfénykép maradt.

És most a tengerparti kis villában, Csepregi, az igazgató, azon töri a fejét, hogyan vásárolhatna még egy mozgó darut a hajógyárba. Háromezer munkórát megtakaríthatna vele egy-egy hajón.

Nemrégiben Japánban járt, mert vállalata ott épít hajót — hitelbe.

— Ki kell használni minden lehetőséget — mondja mosolyogva, azután ránk néz, hirtelen elhallgat és előveszi a kis játékautóbust. A kislányának hozta Japánból. Ha felhúzzák, egy füttyülő hangja után igazodik.

— Van a gyárban három, fiatal mérnököm. Nagyon tehetségesek, csak még tapasztalatlanok. Éppen beérnek, mire én nyugdíjba megyek.

— Te nyugdíjba? Ugyan! — szól közbe a felesége — Ha nem kellesz a hajógyárban, majd találnak másik helyet, ahol kell a jó munkás.

Csepregi legyint.

— Gyerünk ki talán az udvarra. Nézzük meg a legkisebb családtagot.

Odakünn a fiú szedi a roskadozó fáról az isztriai specialitást, a barackbélű japáni almát. Szomorkás őszi csend honol a domboldalon, csak a majom fogadja hangos örömvisszhanggal szeretett gazdáját.

Lenn az öbölben a haditengerészeti motorosa sétál föl-alá.

— Nálunk volt javításon, — mondja csendesen Csepregi —, most veszi át a szakbizottság.

Ezüstös csikot hasít az öböl vizén a gyors motoros hajó. Mögötte a végtelen messzeségbe szürkélik a mozdulatlan tenger, szintje egybeolvad a felszálló párák ködökkel.

Elfogtam a tekintetét. Egy pillanatra elnézett valahová a víztükör felé. Azután visszafordult, a házra nézett és csendesen, megbékélten elmosolyodott.

AZ ÉLET ÉS A HALÁL JEGYESEI

◆ *Autóút, Otocsec, Pleterje...*

Úgy mentünk az új autóúton mint a tolvajok. Az útmenti jelzőtáblák léptenyomon erélyesen figyelmeztettek, hogy tessék letérni, de mi elhaladtunk mellettük és a letérni kénytelen teherautósofőrök rossz pillantásaitól kísérvé hajtottunk tovább. Abban reménykedtünk, hogy az útépitők parancsnokságára érkezve, — ha útközben bele nem botlunk a forgalmi milícia őrzésébe —, mi is kapunk olyan háromszögű jelzést a kocsira, amely felhatalmaz, hogy az útépitők módjára a befejezetlen úton járjunk.

Örömről és reménységünk azonban rövid éleű volt. Minden jelzőtáblánál erélyesebben lekényszerített bennünket az úrról egy kíméletlen kórákás. És talán épp ez volt a jó, mert így megálltunk az útépitő ifjak egy csoportja mellett, amikor rendszám táblánk láttára egyikük felkiáltott:

— Hej, odanézzetek "S" betű a rendszám táblán. Örül a lelkem, ha ilyet látszok.

Miután kisütöttük, hogy földiek vagyunk, — epp egy vajdasági brigádnhoz vetett a jószerecsme — percek alatt nagy lett a barátság. Amikor pedig rádióüzenetek közvevitését is vállaltuk, a kis bogárnátú kocsik egyszerűen elment a tömegben, mert a motorháztól a kocsik tetejéig mindenütt üzenetküldők könyökök és nyögtek az üzenet szövegét.

Már indulnunk kellett volna tovább, mert a hatunk mögött kibíratatlan tulokosok kezdtek a tenerautók, amelyeknek elálltuk az útját és a szakaszparancsnok addig mosolygós képe is elkomorodott, látva a szerenagyot szármakokat, amelyekről egy pillanatra mindenki megfeledkezett. Tovább is mentünk volna, ha nagy garral egy szalmaszöke hajó, kócos kislányt nem húznak oda az építők "Jelica, üzenj te is!" csatakiáltással. A kislány szégyenlősen vonogatta a vállát:

— Én nem vagyok vajdasági...

— Mindegy az, vajdasági vagy nem vajdasági, te csak üzenj. Elhallatszok a vajdasági rádió hozzátok Boszniába is.

— Nem is tudom, kinek üzenjek — szabadkozott tovább a lány.

— Üzenj édesapádnak és édesanyádnak.

— Azt lehet — bólintott.

— A legényednek is — kiáltotta közbe egy göndörhajú fekete fiú.

Jelica elvörösödött és indulatosan toppanzott. Válaszolni akart valamit a kötekedőnek, talán azt, hogy neki még nincs legénye, de a kitörő nevetés halatán meggondolta a dolgot. Végignézett a társaságon, azután maga is velük nevetett.

Ez a felszabadult, csupaöröm, gátlástalan nevetés kísért végig bennünket, ahol mentünk és megálltunk, az otocseci várkastélyig, az ifjúsági brigádok főparancsnokságáig.

Itt több a gond és kevesebbet nevetnek. Küldöttségek és látogatók változtatják egymást, külföldiek és belföldiek, mintha ebbe az ódon várkastélyba költözött volna az ifjak tízezreinek minden ereje, vállalkozásuknak minden nagysága és szépsége. A fiatal főparancsnokkal nem könnyű szót váltani, hiába vagyunk vajdaságiak és személyes ismerősök. Annnyit mégis segített végül a "földi" kapcsolat, hogy megkaptuk tőle a zágrebi rádióknak szánt nyilatkozatát a munka határidő előtti befejezéséről.

A főparancsnoktól egy fiatal író, az útépitők újságjának szerkesztője „vett át” bennünket. Mesélt a lapjáról és

arról a számára fölfedezés számba menő dologról, hogy immár hat hónapja van távol Beográdtól, a nagyvárosi élet forgatagától és egyáltalán nem hiányzik neki itt a csendben, a Krka szigetén szerénykedő parányi várkastélyban vagy az útépítők táborának valamelyikében, ahova épp a munkája veti.

Ő említette először a kolostort is.

Különösebb, határozott képzetünk nem is volt róla, amíg a kocsi be nem kanyarodott az árnyas gesztenyesorba, és fel nem tűnt előttünk a hatalmas tölvfakapu.

Valóban kolostor volt ez, nem amolyan kis alföldi rendház. Hegyek és erdők közé ékelt, két és félkilométeres falal körülvett igazi középkori kolostor, templommal, gótikus katedrális romjával és huszonzét kápolnával, egyszóval olyan, hogy Walter Scott sem tudott különbet elképzelni.

Lakóik pedig különösen érdekesek: Karthauzi szerzetesek, akiket a gvarló világiak főként a franciaországi anyakolostor híres líkőjéről, a Chartreuseről, az utóbbi időben pedig Gerard Philippe jóvoltából ismernek, és akikről a szótlanság fogadalmának és más önsanyargatásoknak rémhíre kering.

Nos, mit mondiak e találkozásról? A szerzetesek kedvesen fogadtak bennünket, annál is inkább, mert autóúti kísérőnk, az író, már régebbi ismerősük, végigvezettek a végtelennek tűnő fehér folyosókon, megmutatták a templomot, a kápolnákat és sokezerkötetes könyvtárukat. Bevezettek a szerzetesek fallal elkerített különálló kertes házacskáinak egyikébe, megmutatták a kolostori gyümölcsöst, a névtelen sírokkal telt szerzetesemetőt és a kolostori szőlőskertet, ahonnan szüretelőik dalát hozta a szél.

Udvariasak, előzékenvek voltak, és amikor a kalauzolásunkkal megbízott atya kijelentette, hogy a százhusz méteres gyönyörű folyosót megszakító izléstelen fekete papírmassé oltárt már rég ki kellett volna dobni, és az egykori gót katedrális csupasz falainál csöbösen megjegyezte, hogy a műemlékvédő intézet bizonyára akkor lát majd a restaurációhoz, amikor a falak is omladozni kezdenek — kezdtem szinte otthon érezni magam közöttük.

Nevettek az útépítő ifjak, amikor ezt elmondtam nekik:

— Láttad volna a három főatyát, amikor vendégségben jártak a főparancsnokságon.

— Mi volt velük?

— Ők is egészen otthon érezték magukat — mondták.

Nem véletlen az útépítők és a fehér-csuhás, kevésbeszédű karthauziak barátságára. Amikor ebben az irányban érdeklődtünk, a lehető legegyszerűbb választ kaptuk:

— Mi karthauziak mindig a nép oldalán álltunk, mindig a nép javát néztük...

Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a népfelszabadító harc idején a kolostorban partizánoknak adtak födelet.

Ezért fogadtak bennünket jóbarátként, ezért éreztük magunkat a kolostorban jóbarátok között.

De mindettől eltekintve is, szép ez a hatalmas kolostor. A csend, a béke és nyugalom egyhangú üteme árad minden kövéből.

És senki, ha belép a kapun, nem mekkülhet e földöntúli béke örökkévalóságízű, csalóka és csalogató varázsától. Olyan ez, mint a lázban égő homlokra rakott hideg borogatás. Egy pillanatra engem is megfogott.

Azután hallani véltem, hogyan dübörögnek nem messze innen az autóúton a „finiserek”, fülemben csendült a vajdasági ifjak kacagása, szemem előtt meglebbent Jelica kocós szalmaszöke haja és rájöttem, hogy a láz tulajdonképpen maga az élet.

És ki csendesítené még az életet a kolostori csend hűsítő borogatásával, ha csak az nem, aki fél lüktetésétől?

De ezt már nem kérdeztem a sajtóval, borral és kenyérral kínáló, mosolygó karthauzaitól.

A választ magam is tudom.

SZÍNHÁZI BESZÁMOLÓ HELYETT

◆ *Ljubljana...*

Amikor a minden idegenek központja, a »Szlon« kávéház tükörablakánál ülve ezeket a feljegyzéseket írtam, hideg őszi eső áztatta a ljubljanaui utcákat, ugyanazokat, amelyek előző este olyan tündöklően jelentek meg a színpadon a szelíd, szépséget kereső költészet fényében.

Jus Kozák »Ballada az utcáról« című művének színpadi változatát láttam a városi színházban, Mirko Mahnicz átdolgozásában és rendezésében, egy tartalmában és formájában lírai balladát ezekről a költőnek oly kedves ljubljanaui utcákról.

Mahnicstól, a rendezőt aligha kell bemutatnom. Az idei Sterija-fesztivál látogatói — azokra gondolok, akik nem

ijedtek meg a szlovén előadás nyelvi nehézségeitől — nem felejtik el egyhámar Mahnics díjnyertes »Olvasóköri est« című Vilhár-átdolgozását.

Most, hasonló jelenséggel találkoztam. A különbség csak annyi, hogy tartalmilag itt az »Olvasóköri est« sziporkázó gunyoros ötletességét csupaszív lírai szöveg helyettesíti: csendes, meditáló, áhitatos, néha mosolyos, néha könnyes, vagy éppen kesernyés vallomás az emberekről s a világról, amelyben élünk.

Van azonban ennek az új Mahnics adaptációnak még egy közös vonása a fesztiválon látott »Olvasóköri esttel«. Az találó megjegyzésekkel emlékeztette a közönséget a múltjára, ez pedig jelenének kisebb-nagyobb emberi problémáiról beszél neki. De mind a kettő szervesen a nézőtérben ülők életébe kapcsolódik, onnan ered és hatása által minden bizonytalansággal vissza is tér oda. Mind a kettő ahhoz a színdarab fajtához tartozik, amelyet a közönség nem csupán magasan szárnyaló művészetnek, hanem saját bensőséges, lelkiismeretbeli ügyének is tekint, azokhoz a darabokhoz, amelyek a színház környezetük szöszölőjévé és haladásának bajnokává, tehát igazi színházzá teszik.

Maga a mű, Mohor, a beteg, nyugdíjas újságíró utolsó, meditáló napjainak története. Mohor a múltba néz és látja a körötte pezsgő életet. Emlékeket és jelen képeket idéz fel karosszékében ülve, hogy a halál, az elmúlás árnyékában még teljesebben lássa az élet szépségét, örökkévalóságát, a maga és mások tévedéseit, a fonakságokat és az egyszerű természetes jószág csendes elégedettségét.

Az ő életéből szerelmese távozásával egyszermindenkorra elment a tavasz, azután bátor kiállása miatt elveszítette állását, a háború alatt családja elpusztult és most egyedül, öregén és betegen él egy kis ljubljanoi utcában. Körülötte pereg a mellékutca látszólag csendes, de valójában eseményekkel, összeütközésekkel és tragédiákkal teli élete. Mindenekelőtt ott él vele egy lakásban mérnök unokáé, lelkes országépítő és annak felesége, aki befejezetlen egyetemi tanulmányait a háziasszonykodással váltotta fel és most örökké elégedetlen. Mohor befogadta őket a lakásba, saját magának csak egy szobát tartott meg. Azután, itt vannak a szomszédok. Öregek és fia-

talok, induló reményes vagy derékba tört egzisztenciák, jó és rossz emberek, ügyetlen becsületesek és ügyes törtetőök.

És Mohor, az újságíró, szeretné megírni mindazt, amit ebből a kavargásból leszűrt. Sohasem jutott odáig, hogy a lapba vezércikket írjon, de most szeretné megírni azt a nagy írást, amelyben kifejezné mindazt, amit ő az élet fogalmán ért.

Nyugvószékében mondani is kezdi a nagy írás első mondatát — az emberről és az életről, amilyenek lennie kellene:

... Az ember... hogy nagy tettekre törekedjen, hogy meg tudja hallgatni a madarak dalát, hogy örülni tudjon az erdőnek és a napsütésnek, hogy felröppenjen a fellegek fölé és leszakítsa magának a csillagokat, hogy megbecsülje a baráti kezet és bort igyon, aranyló nemeset, mint az őszinte szó, hogy megfényesedjen a szürke magány és soha ne aludjon ki a vulkán az emberi szívekben...

Igy diktálja lassan Mohor, az újságíró valakinek, talán a fáknak vagy a szellőnek, soha meg nem írt vezércikket, egy derékbatört, elhibázott élet nagy tanulságát és ugyanakkor annak az életnek tanulságait is, amely itt hőmpölyög a mi utcáinkon és amelyről ez a ballada szól.

Azután lassan félrebillen a feje és torkán akad a szó...

De nem lenne teljes a mese, ha ezzel végződne. Mohor halálát a lakótárs-unokaöccs kislánya veszi először észre, és a berohanó család első gondolatát a pillanatnyi megrendülés után a filozofter-háziasszony fejezi ki: „Remélem, hogy be tudunk majd költözni az ő szobájába is.

A halott Mohornak még egyszer fűgét mutatott az élet.

Ljubljanoi színházi körök úgy vélték akkor, hogy megszületett a városi színház fesztiváli darabja. Lehet, hogy igazuk volt. Én csak azt éreztem, hogy új színben, új fényben ismertem meg ezeket az embereket itt, akiket gyakran talán igazságtalanul hidegnek, érzéketleneknek tartottam.

Ha ez számít, ha számít egy barát, akkor ez a költő érdeme. A költőé. aki nagyon szereti ezeket az embereket és ezeket a szép ljubljanoi utcákat, amelyről akkor, amikor jevezeteimet írtam, az őszi esők lemosták a napsugarat.

Slavko Skunić és Ljiljana Krstić Ionescő Székek című darabjában

Foto: S. Kraguj

FIGYELŐ

Színházi bújócska

Komáromi József Sándor

Ha azt mondom, hogy a színház büszke vitorlásáról egyre több utas pártol át a film ormótlan óceánjárójára — aligha mondtam valami újat.

A színház tetemes ráfizetés, a film roppant üzlet: maga ez a prózai körülmény sem vet rózsaszínű fénysugarakat a színpad jövőjére. Ámde bármennyire higgyünk az emberi áldozatkészségben, bármennyire bizzunk abban, hogy pusztá anyagiakon nem bukhat el a

szellem ügye, mégsem hunyhatunk szemet a kérélnthetetlen valóság félreérthetetlen tünei fölött.

Be kell látnunk: a mindinkább gépi, vegyi és közösségi élet hullámverésében hajzó ember hajlamainak jobban megfelel a film tömegszórakozása, mint a színház bensőséges élménye. Mozi- ba ötletszerűen, csak úgy az utcáról, borotvátlanul és nyakkendő nélkül s úgyszólván a nap bármely szakaszán

beugorhatunk — a színházba menés kisebb szertartás, nemcsak testileg, de lelkileg is ünnepebb öltözéket kell húznunk. Kinek van mindig elegendő lelkiereje ehhez, az atombombák robbanásának szüntelen visszahangja közben?!

Igen, a film könnyebb szórakozás a színháznál, ám korántsem az előadott darabok tartalma folytán. Sajnos, színházakban is játszanak szellemtelen, bádár és otromba dolgokat, s a filmek sem jelentenek okvetlenül üres mulatságot. A dolog nyitja a kétféle előadás eszközeiben rejlik.

A színház egyetlen igazi eszköze a párbeszéd, a puszta szó; mondanivalói befelé világítanak, az emberi lélek rejtekeibe: megértéséhez szellemi erőfeszítés szükséges. Ezzel szemben a film legfőbb eszköze a kép: a hangsúly a játszói könnyűséggel követhető külső történésekre esik. A film úgy aránylik a színházhoz, mint a sztríp az elbeszélő irodalomhoz: a kezdetben csupán díszül szolgáló illusztráció ragadta magához a főszerepet, s a szó vált a kép szolgájává.

Azt is be kell látnunk, milyen szárnyaló szellemi lehetőségeket biztosít a prózai pénz. Annyi esze a legostobább filmvállalkozónak is akad, hogy ki tudja számítani: minél jobb színeseket, rendezőket, muzsikuskokat és írókat szerződtet, annál busásabb kezesre számíthat. Vegyük hozzá a film adottságait: azt a lehetőséget, hogy minden drámai pillanatot addig próbáltathat a rendező, amíg a színészből ki nem csiholta a teljes átélés élményét, s azt is, hogy ezeket a pillanatok erősen felnagyított képekben vetítheti elénk. Így azután az a fonák helyzet állhat elő, hogy egy talmi bűnügyi történetet is összehasonlíthatatlanul jobb előadásban kapunk a moziban, mint Shakespeare remekeit a színházban.

*

Ha mindezek után valaki kissé megütődve megkérdezi, hogy talán csak nem a film mellett török lándzsát — sietek kétségeit eloszlatni. Nem, korántsem a film mellett török lándzsát, inkább a színház felett akarok pálcát törni. A színház válságának legfőbb okát ugyanis mégsem az elmondott külső körülményekben, — az anyagiakban, a film adottságaiban, és a szóra-kozásra vágyó ember idegfeszültségében —, hanem a színház belső bűnében látom. Ez a bűn: a színházi emberek árulása.

A színházak, ahelyett hogy a jellegzetesen színpadi élmény elmélyítésére törekednének, okta'an és reménytelen kísérleteket tesznek a film utánzására. Kitalálták a forgószínpadot, bevezették a bonyolult fényhatások káprázatait, a pompás díszletek és csillogó jelmezek kiagyalására tékozzolják az időt, és megvalósítására fecserlik a pénzt. Egyre fontosabbnak vélik a látványosságot, s nem akarják megérteni, hogy olyasvalamit erőltetnek, mintha egy vitorlásra olyan motort szerelnénk, amely ugyan dohog és zörög, de csöppet sem lendít a hajó sebességén. A motor rángása az óceánjárón sem előny, ám az aki vitorlásra szállt, a hajózás élményére vágyik, s nem gyorsan akar utazni. Minden valamire való színdarabot egészen jól el lehet játszani mindennemű díszlet, fényezés nélkül, nyilván még jelmez nélkül is, a felületen járó szerzők tákolmányai viszont a legkőrmönfontabb külső hatások segítségével sem válhatnak színházi élménnyé.

Igen, a színház válságának legfőbb okát abban látom, hogy a szertartásra felkészült nézőt elkerülhetetlen csalódás éri: mindazt, amit a színpadon feltaláltak egyszerűbben, olcsóbban és jobban megkaphatta volna a moziban. Ha az ember összekaparja maradék lelkierejét, hát akkor igazi színházban akar gyönyörködni.

Mindezek után talán nem kell külön hangsúlyoznom, hogy főképp az írók, a színpadi szerzők ellen vádaskodom.

Az elmúlt idényben, fáradságot és költséget nem sajnálva, Szabadka és Belgrád között megnéztem majd minden előadást, amelyben némi reménység rejlett. Sorra jártam a színházakat, s arra a kinos megállapításra jutottam, hogy az élő drámaírók között egyetlen kisebb Shakespeare, Ibsen, Molière sem akad. A mai szerzők mintha csak egyetlen hangot fújó kar tagjai lennének: »Ne szánjátok a színházat, mi is a film felé kacsingatunk!«

*

Korántsem venném rossz néven, ha valaki történetesen rámpirítana: mindazt, amit a színházról eddig elmondtam, elhallgatni bölcsebb lett volna! Hiszen az élő szerzők mellett — mekkora szerencse! — a halott remekírók is másorra kerülnek: hebehurgyaság tehát a színház sírjának megásását sürgetni.

De hiszen nem is azt teszem, hanem éppen az ellenkezőjén fáradozok. Azt

akarom elújságotni, hogy mégis akad néhány olyan színvonalú író, aki maga is látja a színház válságát, s aki az igazi drámára esküszik. Kicsit bajos ugyan rájuk ismerni, mert valamilyen világűrbeli jelmezben jelentkeznek, és valami különös atom-nyelven beszélnek.

A lekülönösebb valamennyi között egy Párizsba szakadt, franciául író román: Eugen Ionesco.

Közel hat hónapja bírkózok a feladattal, hogy másfélórás egyfelvonásosa, a két szereplős »Székek« nyomán kelt élményeimet jól-rosszul elrendezzem, s azokról beszámoljak.

*

A »Székek« tartalma annyira különös, hogy teljesen reménytelen lenne dióhéjban elmondani. Több helyütt szinte elkerülhetetlennek látszott magát az író idézni.

Két vénséget – a kilencvenöt éves nyugalmazott altisztet és kilencvennégy éves feleségét – különös börtönben zárt össze a szeszélyes sors: egy tengerszirti házba, amelynek minden ablakából csak vizet láthat a szem. Estéli hatra jár, már teljesen besötétedett. A szoba csaknem teljesen üres: mindössze két szék a bútorzata. Lakóinak lelke még üresebb: mööttük még egy sivár nap csömöre, előttük még egy reménytelen est rettenete.

A lélekölő rabságot, amelyből a szabadulás egyetlen útja a halál felé vezet, a kissé hibbant vénasszony viseli el nehezebben. Maga mellé húzza és körülrajongja a morcos vénembert: „Te olyan okos vagy drágám! Lehetett volna belőled fő-elnök, fő- király, fő-tudós, fő-doktor, fő-újságíró, fő-színész, fő-tengerész, fő-karnagy, fő-szónok, csak ha akartad volna, csak ha egy kicsit nekifeszültél volna!”

A vénember dörmög és dohog, de végül is kötélnek áll: nekikezd mesélni, játszani. Szavai ködéből valami dermesztő gomolyog elő, s mindinkább kiviláglik, őt is kikezdte a tespedés tébolya. A vénasszony vihogva hallgatja zagvaságait, a vénemberben teljesen elhatalmasodik a kínzó kétségbeesés. Végül felzokog, elhibázott élete miatt jajgat, s anyját követeli. A vénasszony gyermeke módjára csitítgatja, ölébe ültesíti, s amikor végre lecsillapszik, már csak rögeszméjének mentőövében tud megkapaszkodni. Igen, élete mégsem volt hiábavaló, mert fontos üzenete van az emberiség számára. Ezt az üzenetet azonban nem tudja szavakba foglalni, hanem egy hivatásos szónokot bí-

zott meg, s ez fogja, még ezen az estén, tolmácsolni üzenetét. Ecélből a vénember meghívta az összes tulajdonosokat és tudósokat, öröket, püspököket, vegyé szeket, hegedűsöket, képviselőket, elnököket, kereskedőket, postásokat, vendéglősöket, művészeket, proletárokat, tisztviselőket, katonai személyeket, forradalmárokat, maradiákat, ideggyógyászokat, idegbetegeket, a pápát, a lepkeket, papirosokat, épületeket és a töltőtollakat. Mindezek rövidesen megérkeznek.

Valóban, berreg a csengő, a vénember és a vénasszony boldog izgalommal siet az első érkező fogadására. Lelkendezve üdvözlönek és vezetnek be egy hölgyet: azaz, valójában nem vezetnek be senkit, minthogy nem is érkezett senki –, csak megjártsszák, mintha az első vendég, egy hölgy, megérkezett volna. A va lóságban csak egy harmadik szék kerül a szobába. A vénember és a vénasszony helyet foglalt a középső üres szék mellett, és folyékony csevegésbe kezd az elképzelt vendéggel. Am, ismét megszólalt a csengő, megérkezik a második vendég, az ezredes. Persze most sem lép be senki, – a vénember az elképzelt ezredest ülteti az elképzelt hölgy mellé – csak a vénasszony hoz egy negyedik székét az első három mellé. Az ezredes nyomban hevesen ostromolni kezdi a hölgyet, s a két vénség megütközve szemléli, milyen faragatlanul viselkedik, még a cigaretta-véget is elhajítja a szoba közepén...

Újabb érkezőket jelez a csengő, egy házaspár lép be, a vénember kíséretében. A vénasszony újabb két széket helyez az első négy mögé, a vénember viszont, mindinkább felszabadulva, udvarolni kezd az újonnan érkezett, láthatatlan szépasszonynak. Am, a vénasszony sem marad tétlen, ő meg a szépasszony férjével, a láthatatlan rézmet-szóval, kezd kacérkodni. A vénember udvarlása pusztán érzelmi jellegű, a vénasszony kacérkodása azonban mindinkább érzékivé fajul, hogy hirtelen lecsillapodjon. Ekkor vallomások kezdenek igen mélyről felbuzogni.

V é n a s s z o n y : (a rézmet-szóhoz) Volt egy fiunk... Hogyne, él, de elhagyott bennünket... Mindennapi történet, vagyis hogy inkább nagyon különös... Elhagyta a szüleit, pedig arany szíve volt. Régesrég történt... Jaj, hogy szerettük! Becsapta az ajtót. Férjem meg én megpróbáltuk erővel visszatartani... Hétéves volt... „Ne!” – kiáltottuk utána. „Kisfiam, kisgyerekem, kisfiam, kisgyerekem!” Még csak a fejét se fordította vissza.

Vénember: (a szépasszonyhoz) Nem, sajnós, nem volt gyermekünk... Vagyakoztam, „ha fiam lenne!” s a feleségem is... Mindent megkíséreltünk... Szegény feleségem maga a megtestesült anyai érzés. Talán jobb mégis így... Én, például, hálátlan fiú voltam... Ó, csak a fájdalom, sajnálkozás, lelkiismeretfurdalás marad meg, más semmi.

Vénasszony: Szemünkre hánytá: „Megöliték a madarakat! Miért öliték meg a madarakat?” „Már hogy ölnék meg a madarakat! Soha, még egy legyet sem öltünk meg!” A szemében hatalmas könnyecseppek ragyogtak. Nem engedte, hogy letörüljem a könnyeit. Nem engedett a közelébe bennünket. „De, ti megöliték a madarakat, minden madarat megöltök!” – hajtogatta. Fejenk rázta kis öklét: „Hazudtatok, becsaptatok! Teli az utca megölt madarakkal, haldokló gyerekekkel”. „Ej, hát nem hallod a madarak csicsérgését, kisfiam?” „Nem, ez nem csicsérgés, hanem nyögdecselés! Az ég is vértől vörös!” „Dehogy, gyermekem, kék az ég!” Akkor elkezdett kiáltozni: „Becsaptatok! Imádtalak benneteket, azt hittem, jók vagytok... Teli az utca megölt madarakkal. Kivájtátok a szemüket... Apa, anya, ti rosszak vagytok! Nem maradok többé nálatok...” Térdre vetettem előtte magamat. Az apja sírt. Hiába, nem bírtuk visszatartani. Hallottuk, amint távozóban kiáltozta: „Ti vagytok felelősek!”... Mit jelent, felelősnek lenni?

Vénember: Hagytam, hogy anyám teljesen egyedül haljon meg a sírjában. Hívott, halkán zokogott: „Kis gyerekem, szeretett fiacskám, ne hagyj itt, hogy egyedül kelljen meghalnom... Maradj velem, már nem sokáig húzom”. „Sose búsulj, anyukám – mondtam neki – mindjárt visszajövök”. Mehetnékem volt, a táncba, táncolni akartam. „Mindjárt jövök vissza!” Mire visszaértem halott volt, mélyen elhantolták. Ásni kezdtem, kerestem, kerestem, sehol se találtam... Persze, persze, a fiúk mindig elhagyják anyjukat, így vagy úgy, megölik apjukat... Ilyen az élet... De, én szenvedek miatta, mások meg nem szenvednek...

Vénasszony: „Apa, anya, többet sose látlak benneteket!” – kiáltotta. Ne szóljon erről a férjemnek. Ó, szegénykém, rajongott a szüleiért. Nem hagyta el őket egy percre se. Ápolta, becézte őket... A karjában haltak

meg, felsóhajtva: „Példás fiunk voltál, az isten majd megfizet!”

Vénember: Még ma is látom anyámat a sírban. Gyöngyvirágot szorongatott a kezében, és ezt kiáltotta: „Ne felejtssd el édesanyádat! Ne felejtssd el édesanyádat!” Szemében nagy könnyecseppek ragyogtak és kölyök-kori becenevemet szólított megint: „Kiscsibém, – így mondta –, kiscsibém, ne hagyj itt, ne hagyj egészen egyedül!”

Vénasszony: Nem írt soha, egyetlen sort se írt. Időnkint hallottuk valamelyik ismeróstől, hogy látták itt, meg amott. Hogy jó sora van, meg jó férj vált belőle...

Vénember: Mire visszaértem, anyámat már régen eltemették... (más hangon) Ó, hogyne asszonyom! A házukban van étterem, mozi, fürdőszoba...

Újabb vendégek érkeznek, s mint-hogy most már a szónoknak is rövidesen be kell toppannia, a székeket megfordítják, szembe a színpad fenekén lévő emelvénnel, ahonnan a szónok belenek: újságírók, filmriporterok, egy szélrózsa fog. S a vendégek csak úgy özön-anya még karonülő gyermekét is magával hozta. A vénember nem győzi fogadni az érkezőket, a vénasszony becipelni a székeket. A szoba annyira megtelt már a láthatatlan vendégekkel, hogy a vénember meg a vénasszony alig tud mozogni közöttük. Sürgés-forgásuk, a szakadatlan csengetés és az egyre újabb színpadra kerülő székek végül valóban azt a benyomást keltik a nézőben, hogy a színpad teli van emberekkel. A vénasszony most műsort, cukorkát kezd árusítani közöttük. Természetesen, a műsor és a cukorka épp-úgy nem létezik, mint a vendégek. Most már annyira megtelt a szoba, hogy a vénembert is, a vénasszonyt is szüntelenül lökdösi; a rendet szinte már lehetetlen fenntartani.

Ekkor kúrtszó harsan, a fény vakítóvá válik, önmagától feltáru az ajtó, s belép rajta a császár. A vénember és a vénasszony kis híján eszméletét veszti örömeiben, nagynehezen helyet préselnek a láthatatlan tömegben a láthatatlan császárnak, s a vénember elsírja keserveit:

Vénember: Sokat szenvedtem életemben, Felső... Lehetett volna belőlem valaki, ha tudom, hogy Felsőged támogat... Senki sem támogott... Ha most sem jött volna el Felsőged, túl késő lett volna minden... Felsőged az én utolsó mentstvárom...

Vénasszony: *(mintegy visszhangként)* Mentstvára... Felséged az utolsó mentstvára...

Vénember: Szerencsétlenséget hoztam barátaimra, mindenkire, aki csak támogatott... Villám sújtott a felém nyújtott kézre...

Vénasszony: A feléje nyújtott kézre... kézre... kézre.

Vénember: Mindenkinek, aki gyűlölt igaza volt, mindenki, aki szeretett, tévedett...

Vénasszony: *(felsikolt)* Ez nem igaz, szívcském! En szeretlek, én vagyok a te anyukád...

Vénember: Minden ellenségemet megjutalmazták, minden barátom elárult...

Vénasszony: A barátai elárulták... elárulták... elárulták...

Vénember: Kínóztak... üldöztek... Ha panaszt tettem, mindig ellenségeimnek adtak igazat... Néhányszor megkíséréltem bosszút állni... Mindig megesett rajtuk a szívem... Nem bírtam eltiporni a tehetetlen ellenséget... Mindig túlságosan jó voltam.

Vénasszony: Ő túlságosan jó, jó, jó, jó, jó, jó.

Vénember: Könyörületességem mindig erősebb volt a gyűlöletnél...

Vénasszony: Az ő könyörülete, könyörülete.

Vénember: Ők azonban nem ismertek könyörületet. Ha tüvel szúrtam, késsel, bunkóval, ágvúval ütöttek vissza... a csontjaimat tördösték...

Vénasszony: A csontjait, csontjait, csontjait...

Vénember: Elfoglalták a helvem, elrejtették a siker elől, öldököltek... A szerencsétlenség kazalrakója voltam... a katasztrófa villámvezetéke...

Vénasszony: A katasztrófa villámvezetéke, villámvezetéke, villámvezetéke.

Vénember: Elhatároztam, hogy sportolni fogok, Felség. Hegymászó szerettem volna lenni... Megrántották a lábamat, hogy elcsúszzak... Fel akartam menni a lépcsőn, rothadt deszkákat loptak a lábam alá... Lezuhantam... Utazni akartam, nem adtak útlevelet... Át akartam kelni a folyón, kettévágták a hidakat...

Vénasszony: Kettévágták a hidakat... kettévágták... kettévágták...

Vénember: Át akartam kelni a Pireneusokon, ellopták a hegyeket...

Vénasszony: Ellopták a hegyeket... Ő, Felség, mint annyan mások, lehetett volna fő-írásgíró, fő-színész, fő-doktor, fő-király...

Vénember: Úgy bántak velem, mintha rühes volnék. A házigazda kidobott, mert nem hajoltam meg elég mélyen a fia előtt, a lova előtt. Fenekeken rugdostak, de mindez, Felség, többé már csöppet sem fontos... tekintve hogy... tekintve hogy... Felség, itt vagyok, itt vagyok...

Vénasszony: Itt, itt, itt, itt, itt...

Vénember: Soha sehol nem vettek számításba. Soha nem küldtek számomra meghívót... Pedig én, jegyezze meg Felség, csak én tudtam volna megmenteni az emberi fajt, amely súlyos beteg. Felséged előtt ez éppoly világos, mint én előttem... Vagy legalább megkímélhettem volna őket azoktól a csapásoktól, amelyekről annyit szenvedtek az utóbbi negyedszázadban... ha alkalmam nyílt volna nyilvánosságra hozni üzenetemet. Még mindig remélem, hogy megmenthetem őket, még nem túlkéső, a tervem kész... csak, sajnos, nehezen tudom kifejezni a gondolataimat...

Vénasszony: A szónok jönni fog, ő majd beszél helyetted... Őfelsége itt van... így, nyugodt lehetsz, mindenki figyelni fog, nem kell többet félned, minden adu a kezében van, a helyzet megváltozott...

S valóban, feszült várakozás után felbukkan a szónok. Ő, kivételképpen, nem csupán elképzelt személy, hanem valóság, ám, mégis úgy hat, mint valami kísértet: széleskarimájú, fekete kappal a fején, bő fekete felöltőben, sápadt arccal, nesztelen, szótlanul, lassan suhan a színpadon.

A vénember most, mintegy megdicsőülve, köszönetet mond mindenkinek, aki eljött meghallgatni üzenetét, azután felkéri a szónokot, hogy ruhazza át az emberiségre életbölességét, lelkének fényét, de ne feledkezzen meg jellemének kicsinyességeiről sem: emlékezzen meg mulatságos falánkságáról, említse meg, hűséges felesége kicsoda remek makarónit tudott főzni és felaprózott fiatal nyulat sütni, tatár mártással körítve. Végül bejelenti, hogy miután az emberiség haladásaért és az igazságaért folytatott sokévi munka után, im, elérkezett a végső célig, már csak egyetlen teendője maradt: hűséges élete párjával együtt meghozni a legnagyobb áldozatot. A vénasszony lelkesedéssel fogadja indítványát: igen, így haljanak meg, dicsőségük csúcspontján. S valóban: a kitárt ablakon mindketten a tengerbe vetik magukat.

A szónok most az emelvényre lép, s kézmozdulatokkal, arcjátékkal közli,

hogy süketnéma. Artikulátlan hango-
kat hallat, krétát húz elő s a táblára
merőben értelmetlen betűcsoportokat ír
fel, vigyorog, majd sértődötten távozik.
Az üres színpadon összezúfolt székek
értelmetlen rendjében gubbasztó süket
csönddel fejeződik be Ionesco drá-
mája.

*

Ha azt mondom, hogy az előadás be-
fejeztével zavartan álltam fel helyem-
ről, alig mondtam valamit.

Hiszen egészen az utolsó jelenetig
úgy véltem, világosan értem az író-
t, élveztem alkotását. Két, magányában és
elhagyatottságában meghibbant vénség
lángészhez álló tehetséggel kárpótolja
önmagát mindazért, amit az élet meg-
tagadott tőlük. Játékuk ugyan felette
gyanús, szüntelen az örület határán
imbolyog, de mélyen emberi, magával
ragadó, megrázó. Igen, de mire való,
mit példáz öngyilkosságuk?

*

A színházból kifelé menet felismer-
tem a közönség soraiban egy ifjú szí-
nésznököt.

— Hogy tetszett a darab? — kérdez-
tem kíváncsian.

— Gyönyörű szerep! — sóhajtott mé-
labúsan a színész. Szegényke, ugyanis
nem annyira korát, mint inkább s.kere-
it tekintve tarthat számot az ifjú jelzőre.

— De maga a darab?

— Az se rossz.

— S mit akar mondani?

— Roppant érdekességek vannak.

— Azam, de az egészen mi az értel-
me? — faggattam makacsul.

— Mit tudom én — vont a vállát a
színész. — Azt hiszem, kissé zavaros.
De azt se bánom, ha maga azt gondolja,
hogy én vagyok kicsit buta — mosoly-
gott kedvesen.

— Szó sincs róla! — tiltakoztam. — Hi-
szen én vagyok az első, aki nem érti az
író szándékát.

— Ki tudja, talán nincs is értelme? S
ha mégis van: olyan fontos megérteni
az egészet? Az életnek is csak a rész-
leteit értjük meg, többé-kevésbé, még-
is egészen jól elvisseljük. Nem igaz?

*

Persze, hogy nem igaz! Ám, ha ezt a
felfogásomat el is hallgattam a színész-
nő előtt, annál inkább elhatároztam,
mindenképpen megkísérlem megoldani
a »Székek« talányát.

Másnap délután bekopogtam a da-
rab rendezőjéhez. Minthogy a rendező
förténetesen hölgy, másrészt hogy ta-
nújelét adjam: jószándékkal jövök, egy
kis csokoládét is vittem, ajándékol.
Sainos, sem a jószándék, sem a csoko-
ládé nem segített, Eszmecezerék meg-
lehetősen hűvös hangnemben csordo-
gált, s vajmi keveset segített kétségeim
tisztázásában.

— Be kell vallanom, nem értem a da-
rab mondanivalóját — közöltem teljes
őszinteséggel.

— Az író azt példázza, hogy minden
embernek van valami hivatása az élet-
ben — kezdte a rendező némi gyanak-
vással.

— Ó, hogyne! Például az, hogy ked-
venc labdarúgó csapatáért lelkesedjen
— szakítottam meg enyhe gúnnyal.

Csőnd lámadt.

— Megbocsásson — mentegetőztem. —
Voltaképpen azt nem értem: miért kel-
lett a két szereplőt halálba küldeni? A
nagyobb drámai hatás kedvéért?

— Azért, mert eleget tettek küldeté-
süknek — válaszolta a rendező nyu-
godtan.

Ismét hallgattunk egy sort.

— Ha megengedi, elmondanám, mi-
lyen befejezést vártam én — néztem a
rendezőre bocsánatkérően.

Szótlatlanul bólintott.

— Szóval, azt vártam, hogy a vén-
ember egyszer csak kimerülten lerogy
az egyik székre, végigsimítja izzadt
homlokát, és így szól, egészen termé-
szetes hangon: »Na, ma aztán alapo-
san kijátszottuk magunkat! Gyerünk
aludni, angyalom.«

— Az ön benyomása az, hogy azok
ketten játszanak csupán, sőt, tudatában
is vannak játékuknak? — hajolt köze-
lebb a rendező.

— Úgy játszanak, mint nem egészen
épelmejú és roppant képzelőerejú em-
berek, nyilván van már némi gyakor-
latuk is hasonló játékokban — de min-
den biztonnal tudják, hogy az egész
csak játék...

— S ez a két örült, játéka befejez-
tével, épelméjéhez illő józansággal,
szóljon így: »Gyerünk aludni, angya-
lom!« — mosolygott rám a rendező.

*

Utóbb arról értesültem hogy egy
svájci műbíró többek között ezeket
írta a »Székek« bemutatója után: »Az
estémet örültek között töltöttem el.«

Egy párizsi színi kritikus viszont ezt
jegyezte fel: »Ionesco összeír hetet-ha-

vat, s ezt szurkolói utóbb remekműnek kiáltják ki.»

*

Képzeltetik, mekkora izgalommal vettem kezembe ezeketán magának Ionesconak a nyilatkozatát. Ime:

»A »Székekben.« megkíséreltem közvetlen módon érinteni azokat a kérdéseket, amelyek lenyűgöznek: az élet ürességének kérdését, az élet anyag-talanításának kérdését (amely egyidejűleg nyilvánul meg a múlandóságban is, a bomlásban is), a kétségbeesés és a halál kérdését. A »Székek.« alakjai nincsenek teljességgel tudatában szellemi gyökértelenségüknek, noha ezt ösztönösen és tudatuk mélyén érzik. Elvesztettnek érzik magukat a világban, és szemmeláthatólag hiányzik számukra valami.« — írja Ionesco.

Meghatározva, mit ért a „közvetlen mód” alatt, Ionesco kifejti, hogy a „tisztá színházra” gondol. Ez a színház — hangsúlyozza — az érzelmi állapotok sorozatának fokozásával és feltárásával hat.

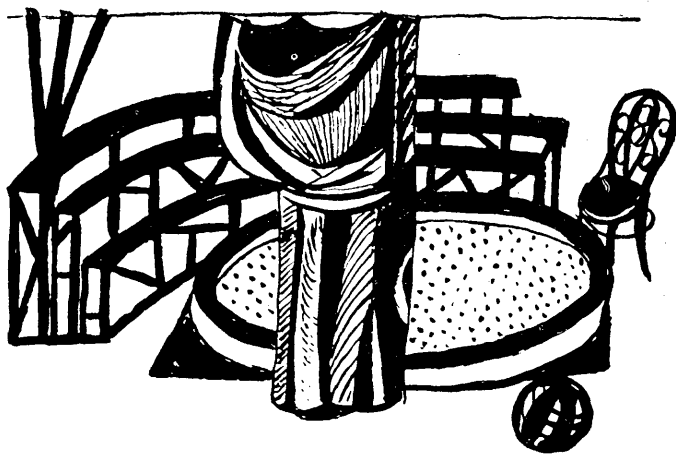
„Hiszem, hogy az élenjárók célja nem a kitalálás, hanem a színház örök formáinak és elfelejtett eszményeinek feltárása, legtisztább lényegükben. Le kell mondanunk a hagyományokra emlékeztető kaptafákról, és újból fel kell fedeznünk az igazi és a tiszta hagyományokat. Nem állítom, hogy ezt sikerült elérnem, de másoknak majd sikerül, és így beigazolódik, hogy minden igazság klasszikus és örök” — fejezi be Ionesco.

*

Eszemágában sincs azt állítani, hogy Ionesco nyilatkozata után tisztultabb fogalmaim vannak a „Székek” mélyebb értelméről. Attól tartok, Ionesco egész világképének legfőbb jellegzetessége a kód.

És mégis, minden nagyrabecsülésem Ionescoé.

Bármilyen körülményesen fogalmazza is meg, az igazi színház mellett tört lándzsát és bármennyire kerülő utakon halad, az igazi dráma felé tör műveiben.

Érzések színei

Bori Imre

I.

Micsoda ötven év volt ez az elmúlt, Európa történetében! Hosszantartó haladoklás és hosszantartó vajúdás, a régi és az új harca, régeinek rombolása és újnak építése; ennek jegyében született a század, amelyben élünk és ennek égíse alatt készül a holnap is. Nemcsak a társadalmi változásoknak, hanem az emberi változatoknak is olyan sokszínű skáláját teremtette, amelyhez foghatót aligha találunk még egyet a világtörténelemben. A múlt, bármilyen gazdag volt is, a renaissance-t kivéve nem ismer még ilyen érzésben és gondolatban sokszínű és pazar kort. Nagy változások kora ez a miénk: az ember megelégette a földi életet és a világűr rejtelsei izgatják: a Holdba készül, a világmindenség méreteivel méri magát és abban gondolkodik. Még távlatnak is micsoda nagyszerűség! A földi arányok is változnak: tudományban, gondolkodásban, érzésekben és társadalmi életben egyaránt. Minden, ami volt, új távlatot kap, új értékrendszer van kialakulóban, amelynek egyetlen tétje: a jövő.

Gondoljunk csak a társadalmi alakulatok hatalmas változatosságára, arra a hatalmas ívre, amely a Szovjetuniót a Dél-Afriakai Unióval összeköti, és megvilágosodik előttünk az emberi

élet legkülönbözőbb formáinak gazdagsága, az érzések és lelki állapotok, társadalmi helyzet és világlátás olyan orgiája, amely nem tűr meg semmiféle rendszerezést. Ébredő világok és hűnyő birodalmak kora ez, az emberségé és az embertelenségé, érzéseké, amelyek a maguk módján eluralkodnak az ember életének egy-egy szakaszán, akár népekben, akár egyéneken gondolkodunk. És az irodalom, különösen pedig a költészet, a maga eszközeivel és a maga módján kíséri és tükrözi az emberi állapotoknak ezt a sokrétűségét és sokszínűségét. Az életérzés sokféle változata csap ki ebből az irodalomból, ahány költő, annyi életérzés, annyi külön világ, az emberi élet, az emberi érzelmek annyi lehetősége. Mert a modern költészet távolról sem egyhangú és egyhúrú. A szellemi áramlatok, amelyek a maguk idejében uralkodóvá váltak Európában és a világon, egy szempontból különbözőnek a múlt hasonló áramlataitól. A romantika és a realizmus például, bármelyik irodalom szellemi életét nézzük is, az azonosnak a változatait tükrözte. Inkább megkötött, mint felszabadított. A XX. század a szabadság jegyében született. Ahány nagy költője volt, — hogy a költészet területén maradjunk —, annyi életérzés, kifejezési lehetőség is. Egy-egy új irodalmi irány elsősorban felszabadulás volt. Mindegyik költő

a maga birodalmában utánozhatatlan, minden költő az érzések kristályosodásának olyan lehetősége, amely eleve kizár minden más képzetet. Minden költő a megismételhetetlen kísérlet énekes. Lehet utánozni stílusát, kifejezési formáját, verseseli módját, de érzéseit, világlátását nem. A XX. század minden jelentős költője éppen ezért egyúttal egy-egy kristályosodási pont is, az emberi érzések érvényesülésének lehetősége. Az emberiség ma érzelmekben és lehetőségekben gazdagabb, mint valaha, nincs gátja az érzelmeknek és az érzelem kifejezési lehetőségeinek. Minden költő egy lehetséges világot hordoz magában a sok lehetséges világ közül. Minden költő terem, de úgy, hogy nem szünteti meg az előtte vagy a mellette járó költő alkotását. És amikor együtt hallgatjuk ezt a sokhangú, sokérezű költészetet, bár a maga módján mindegyik a megtalált harmónia és a fölfedezett diszharmónia énekes, mégis kihallani belőlük az emberiség énekét, polifóniájának gazdagságát. Mindegyik költő zárt világ és az egésznek egy része, végső fokon pedig életünk gazdagságának, érzelmeink sokszínűségének megszólaltatója.

A sok szín, a sok módon kifejezett érzelem korszakában élünk. Az alább következő fejtegetések a kristályosodás egy-egy pontján kísérlék megfigyelni az érzelmek állapotát, ellesni a mai emberiség sokhangú zenéjének egy-egy önállóan játszott, a maga eredeti módján megszólaltatott hangját. Néhány változatról van csupán szó, mert az emberiség gazdagabb érzelmekben, mintsem gondolni merjük.

II.

KEZDETEN VOLT A LÁZADÁS

Eleget láttam. A látomás mindenütt előbukkant.

Eleget szereztem. Városok zsongása este és nappal és örökké.

Eleget tapasztaltam. Az élet tételei. Zsongások és Látomások!

Indulás az új érzés és az új zaj felé.

(Rimbaud: Színváltozatok, VIII.)

A mai költészet története kétségtelenül vele kezdődik, azzal a fiatal emberrel, aki régi póéták módján gyalog járta a francia világot, akinek az élete szókési kísérletek sorozata, aki még halálos ágyán is, amikor már fél-lábbát amputálták, a kaland lehetőségeit latolgatta, és aki olyan korában

fölhagyott a költészettel, amikor a legtöbb költő még csak első tétova lépéseit teszi ebben a birodalomban. A »költők Shakespeare-ről van szó, gyorsan kihűnyő meteorjáról az európai lírának, akinek hullása után termékenyítő záporok árasztották el a Földet és a költők ajkai új dallamokra nyíltak.

Csodálatos, hogy mi minden megfért ebben a kamasz agyban és szívben, mi mindent meg tudott látni ez a fürge és vizsla szem a világban, és mi mindent ki tudott fejezni, látnokként, a mi világunkból is. Elsősorban a polgárság életeszmenyeit rombolta a lázadás hevében; amire ránézett, mindennek titkai nyíltak. Arthur Rimbaud, habár költői pályafutása rövid és életműve terjedeleme kicsiny, addig el nem képzelt lehetőségeit nyitotta meg a költészetnek. Ezért is két arcú a költészete: a polgári életérzések kritikájával, romboló kedvvel szétzúzta azokat az előítéleteket, amelyek a polgárként élő embert immár ötven éve béklővőzták, ugyanakkor pedig a költői kifejezésnek olyan új lehetőségeit nyitotta meg, főleg prózaverseiben, hogy az egész modern költészet rajtuk épült.

Szimbolistaként kezdte költői pályafutását, tehát tipikusan polgárként, aki az ujjgyakorlatokkal együtt magába szívja a polgár világlátását is. A fiatal, alig tizenöt éves költő első verseiben még a polgár család szentimentalizmusa könnyezik. De ő nem a polgári idill énekesének született. Az irónia, a gúny, a szatíra erős hajlamával csakhamar a költői szokások gunyolójává, a polgári életérzések bírálójává válik. Mintegy belülről rombolja szét a polgár szépség-eszményét, előbb a költészet, azután az élet kritikájával. Baudelaire költészete meggyökeresedett polgári költészetnek tűnik e lázadó versek mellett. Az ő gúnyja metszőbb és maróbb, mint az, ami a Dög című vers hullabűzéből árad. Ideírjuk az egész verset, hogy jelezzük a távolságot, amit a költészet megtett a Romlás virágaitól a romlott világ ábrázolásáig és átéréséig. Már maga a cím is gúnyos nevetés: Venus Anadyomène.

Mint bádögrovatal zöldjéből, úgy bukik föl barna szagosra kent hajjal egy női fej lassan és ostobán a rossz kádban a vízből, gyarlón tatarozott, nyújt kellemeivel;

majd jön a szürke nyak és szétesen kiállva a lapicka meg a hullámos kurta hát.

A dör alatt lapos lombokban lóg a haja és mintha szaliani noogatnak nagy farát.

Gerince vöröses; riasztóan sivár és furcsa az egész. Föltűnik rajta pár furcsaság is, amit nagytón kéne látni...

CLARA VENUS: ez a két szó áll csipején;
Es az egész test mozog, úgy tartja a farát ki,
iszonyú-szépen, es' fekéltuel végbelén.
(Rónay György fordítása)

A polgári szépségeszmény és a polgári költészet kritikája Rimbaud művében nem áll meg a polgári élet feletti gúnyos nevetésnél. A fiatal Rimbaud egyszerre társadalmi harcos és erkölcs-vizsgáló is. Az életteremtette elidegenedés, elembertelenedés nála nemcsak gúny tárgya, hanem a szembeállítás lehetősége is. Az *Első áldozások* gúnyos szatírájával szemben áll a *Jeanne-Marie keze* című versének munkás ünneplése, egy új társadalmi osztály fölfedezése. Az első áldozások-ban a polgári nő életsorsa jelenik meg. Saját múltja, neveltetése dobog fel ebben a versben:

*Milyen ostoba is e sok falusi templom,
hol tiz rüt kis majom hallgat az oszlopok
közén — dhitatos igét raccsolva buzgón —
egy rossz szagú, groteszk, fekete alakot:
de lassacskán a nap átszűrémlik a lombon
s az üvegablakok ó színe fölragyog.*

e bevezetés után jön a polgári nő álszemérmének, hazugságokra épített életének a bemutatása:

*A lányok boldogan mennek templomba este,
mert őket a fiúk, nagyozva egy kicsit,
már tyűknek nevezik, ha múltán a vecsernye.
Ok, akiknek sorsa már a laktanyut síkké,
há' fittyet hánnya a családi ülemekre,
ordítva éneklük förtelmes dalaikat.*

a következő erőteljes vonás már lényegbe ható:

*— hogy szűz maradna a jelenben és jövőben,
csak úgy habzsolja hús bünöcsánatodat,
de könyörületed, ó Sion Királynője,
vízi lilómmal s befőttnél fagyosabb!*

*— Aztán immár a Szűz csak a könyvbéli szűz lesz
Olykor megtörik a misztikus lendület...
s jönnek a förtelmes színű fametszetek.*

*Enyhén parázna vágy nő a kíváncsiságból,
hogy elborzassa a szűzen kéklő lepel
ártatlan álmait az égi tunikákról,
mikor szemérmeit Krisztus takarja el.*

Az álszemérem erkölcstelenséget takar, s mire a fiatal lányból mennyasszony lesz, már az erkölcstelenség, a hazugság üli nászát:

*... Ó tudom ez kell, ti férfiak,
tektek: nem sejtve, hogy a legszemérmesebb
[nő]
ha lelkiismerete iszonyatába néz,
a legrimább rima s a legkeserveesebb ő,
s ami felétek sodor, minden tévedés!
(Somlyó György fordítása)*

A fiatal Rimbaud szimbólumokká merevíti a valóságot. Így vált szimbólummá a polgári erkölcs, a polgári szépségeszmény is. Más jellegű szim-

bólum a Jeanne-Marie keze című verse:

*Jeanne-Marie keze barna, vaskos,
napcserezette, sötét-eres,
s mint a holtaké, sápadt-magasztos.*

*— Mint kőhók zúgva s lesodorva
a félelmet, mely rajt zsbong,
bőre a Marseillaise-t daloja
és soha az Eleisont!*

*Hogy nyakatokra tudna forni,
ti rossz nőki s aljas kezetek
hogy megroppantáná, gazdagok ti,
a kárminokkal ékeset!*

Igen, más életérzés lüktet ki ezekből a versekből, a szimbólumokkal megragadott, de el is veszített valóságból. A lázadó feszeng, az újnak az apostola tombol a látszólag merev formákban. Baudelairetől messze jár már ez a költészet, más tájak vonzzák, egy lélek hánytöröz zabláiban. Világmámor ez, egy katoros csorduló szíve telíti a verseket. Nem halálvágy, nem gyönyörködés a márványmintás szépben, hanem a való világ habzsolása. A fiatal lázadó, forradalmi Rimbaud már a polgári szépségeszmény ellen indul és a polgári költészet témáinak subvertívásával valami romantikamentes újat vezet fel: a szegények világát, a meghökkent és kenyérre leső gyerekeket, a forradalmi Párizsét, Jeanne-Marie kezét. Csak a felszabadult, a társadalmi konvencióktól mentes ember élvezhette a természetet, az akinek van szeme a világ valóságához is. Egy régen elveszett életérzés kap hangot ebben a mámorban és képzeletburjánzásban. Rimbaud hatalmas képzelete a világot új mondanivalóval, új látásmóddal telítette meg. Így burjánzik ez a képzelet:

*— Miért a néma ég s az űr ezer csodája?
S az arany csillagok nyüzsgő csillámpálája?
S ha folyton fölfelé szállunk, mit látni fenn?
Egy pástor tereli a szörnyű tereken
mozaó világokat egy óriási nyájban?
S remegnek egy örök hang dallamvihardában
az éter karja közt e bolygórendszerék...
(Napfény és hús)*

»Kéjszomias a viláé« éneklí egyik versében, szomjas, a világ csodáira szomjas ez a lélek. Az élet igénye ez:

*Szabadság, vágy, egek: szegény űrűlt, mily
[álom!]
Megolvadtát hevén, mint hó a láng felett.
Eljulladt a szavad a roppant látomásom.
— S a szörnyű Végtelen megölte két szemed.
(Ofélia, Rónay György fordítása)*

A költő egész programja itt van ebben a három szóban: szabadság, vágy, egek. Ezt fejezi ki A részeg hajó vagy a Magánhangzók szonettje is. A képzelet féktelensége feszíti ezeket

a verseket. És már feltűnik az asszociációk kötetlensége, rejtett törvényszerűségek szelöltetik titkaikat. Rimbaud nem áll meg a múlt és a jelen kritikájánál. Benne nagyobb az igény és határtalanabb a vágy a világ megismerésére:

*Im bátran, párat fűjva, mely rajtam köd-
[ként kékül,
utam kaput az ég izzó falába fűrt,
s szákmányul téptem onnan, finom poéta-
[lékül
izes nap-cafatot s nyálas, nyúlós azúrt!*

vagy:

*Azóta egyre fürdök a roppant tengerek
költészetében, melyben csillag csorog és béke
s nyelem e zöld azúrt, hol fulladt emberek
lebegnek olykor melán s mintegy gyönyör-
[ben égve.
(Részeg hajó. Tóth Árpád fordítása)*

Olyan időben hirdeti meg ezt a költői hitvallást Rimbaud, amikor az egész francia költészet hátat fordított a valóság közvetlenségének. Szimbólumok ezek is, de már nem a régi, szimbolista értelemben. Több benne az élet és kevesebb a művészi fikció. Rimbaud csodálkozó szemében a valóság addig nem látott összefüggései bontakoztak ki. Kezdkora kegyetlen valóságglátásának továbbfejlődését figyelhetjük meg a nagy versek kifelé mutatásában. Mert Rimbaud már első verseiben is valahogy háttal állt korának. Nem betetőzni akart, hanem rombolni és elindulni valahová. A költői gvarmatok mind a szákmányolás prédái voltak már, a francia társadalom pedig sivár volt e fiatal kalandvágnak. Színek, szagok, csorduló rímek zuhatagában gyönyörködött, aztán vallomásait szimbólumok színpompájába öltöztette, de az örök elégedetlenség tovább űzte újabb látások felé. Tünetmentesnek tartják költői pályáját, és nem jogtalanul. De nem tünetmentesebb-e, ahogy ez a fiatal költő egymás után veti le ruháit szinte a szemünk előtt, mind mélyebben vág saját húsába és mind merészebben halad a JÖVŐ-be. Nem csodálatos-e az a következetesség, amely tovább űzi? Villámhadjárra szánta el magát, és a külső valóság. ha csak két-három nagy versben is, lábai előtt hevert. A költészet akkor létező eszközeivel nem lehetett tovább menni. Ezért hagyja abba a versírást, és mint nagy elődje, Baudelaire, ő is a prózaversek kohóiban kalapálja ki a jövőt, a jövő költészetét.

Már ars poeticájában (Amit a virágok mondanak a költőnek) megtaláljuk ezt a szimbólumokkal terhes sort:

Im, a Pokol Százada ez!

most, költői pályafutása végén végigjárja ezt a poklot, amely már nem szimbólum, hanem valóság. „Bűnös a világ, vallotta már verseiben is, s most vad orgiákban tombolja ki magát ez a valóságglátó képzelet. Nem ellentmondás ez. Rimbaud, a szimbolista és Rimbaud a valóságglátó a költészet síkján egymáshoz kapcsolódik, a szimbolizmus feltétele volt a valóságglátásnak. Csak míg a szimbólum titokkal vonta be a meglatott társadalmi és emberi valóságot, addig a valóságglátó költő szemei előtt új viszonyokban, új összefüggésekben, új kapcsolatokban jelent meg a valóság: rejtett vonalait éles fényben tündökölnek. Csak nem mindenkinek nyílt meg ez a titok. A fiatal Rimbaud már első verseiben is más volt, mint a többi költő. Az ember naiv hite aranyozta be verseit, tette egyszerre fonségessé és gyermekessé szimbólumait is. Most szappanbuborékként szétpattantak a szimbólumok. Naiv hite az Észben és a társadalmi haladásban, a valóság tisztellete mindenkifelett biztos alvonalai prózaversei vízióinak. Mondanunk sem kell: éppen ez Evv évad a Pokolban, valamint a Színváltozatok prózaversei lesznek majd az új költészet alapjává. Rimbaud, a szimbolista korához van kötve, Rimbaud, a „látnok“ a XX. század minden költőjét keresztfogja és az ismeretlen valóság kapujában bátorságot ad neki a belépéshez. A Rimbaud meglátta Pokolban ucvan's a valóság démonai trónójának. »Váratlan logikájú« életet lát meg és a »ritmusok szeánszát« figyeli. Az Egy évad a Pokolban éppen ezért lázas vallomás, hittétel a jövő embere és valósága mellett. En nem hiszek a Rimbaudnak tulajdonított miszticizmusban. Nem volt ő misztikus és »látnok«, aminek a polgári szemlélet keresztelté. Az Ész és a valóság gyermeke volt ő, a század emberi poklában is a valóság talaján állt. Nem szabad ugyanis elfelednünk, hogy Rimbaud kommunista programot is szerkesztett és a párizsi Kommün harcait nagy szeretettel kíséerte. A Kommün bukásával együtt bukott a szimbolizmus is, és éppen akkor tárultak ki szemel előtt a Pokol kapui. Utolsó írása nagy leszámolás és felfedezés egyszerre. Leszámolt a múlttal és meglátta a jövendő költészetének útját. A jövendő költészetének magjai ezek a prózai vallomások, amelyekben több a költészet, szebben dalol a valóság, mint versnek szánt verseiben.

Egész addigi költészete például így jelenik meg a meglátások újrafogalmazásában:

»Az erdőszélen — álomvirágok esőngettyűznek, pattannak szét és vakítanak — a narancsajkú lány, a rétekről ömlő fehér özönben keresztbe fonva térdét: meztelenség, melyet árnvba borít, áthat s beburkol a szivárvány, a növényvilág és a tenger.«

(Színváltozatok, Gyermekek)

Ugyanott például ilyen sorokat találunk:

»Lennék a gyermek, kit elhagytak a gáton, mely a nyílt tengerre vonul, a kisinas, aki baktat a fason, amelynek a homloka az eget éri.« És nem feleli a kommunárok temetőjét és csalódását. A gúny, a szatíra hangja ostromoz bennük, a polgári demokrácia hazugságai zörögnek, mint a szél. Nem érdekli már a jelen, csak a JÖVŐ, amely hite szerint más lesz, mint a múlt és a jelen volt. Itt a magyarázata annak is, hogy Rimbaud elhagyta a társadalmi élet nyílt bírálását. Hogy a költészet formai elemeit nélkülöző költészetbe menekült, ezt a döntő tényt is figyelembe kell vennünk. Rimbaud, a költő az Egy évad a Pokolban vallomásaiban végérvényesen a jövőbe költözött, az egyetlen birodalomba. Így vall erről:

»Egykor, ha jól emlékszem, az életem ünnepe volt, amelyen kitarult minden szív, és kiömlött minden bor.

Egy este térdemre ültettem a Szépséget. — És keserűnek találtam. — És szidalmaztam.

Főfegyverkeztem az igazság ellen.

Menekültem. Ó, boszorkányok, ó, nyomor, ó, gyűlölet, rátok volt bízva az én kincsem!

Eliutottam addig, hogy szellemben szétfújtam minden emberi reményiséget. Minden örömrre a vadállat nesztelen ugrásával vettem rá magam, hogy megfojtsam...

Kérlek kedves Sátán, ne nézz rám olyan bosszúsan... hisz te szereted, ha az íróban nincs meg a leíró és oktató tehetség — kitépem neked ezt a néhány ocsmány lapot a noteszemből, egy elkarhozottnak a noteszéből.

Aztán még néhány izgatott sor e nagy vallomásból:

»Ezt a népet a láz és a rák lelkesíti... A legokosabb: elhagyni ezt a kontinenst, ahol az örület kószál, hogy tűszokkal lássa el ezeket a szerencsétleneket. Én belépek Cham gyermekeinek igaz birodalmába.«

A jelen ellen való lázadása, — ez a jelen pedig a civilizáció volt, a legtokeletesebb Európa — és benne Párizs a világ fővárosa — túlmegy a jelen társadalmi és emberi tagadásán. Eljut a költészet tagadásáig is. Megvetéssel néz mindenre, amire a francia polgár büszke. Egy tisztább, sőt naivabb jövődő hívője ő. Visszafelé nincs út ebben az érdelemrendszerben. Csak előre lehet menni, az ismeretlen jövő felé. És sorra nyílnak a költészet új kapui. Mintha szürrealista költő vallaná:

»Szeretem az együgyű festményeket, szemöldökfa-díszeket, díszleteket, bohóc vásznakat, cégéereket, népies metszetekeket; a divatjamúlt irodalmat, egyházi latint, fogyatékos helyesírású erotikus könyveket, őseink regényeit, tündérmeséket, gyerekkönyveket, ódon operákat, bárgyú refréneket, naiv ritmusokat.«

»Iszonyú szellemidézés... Irtózom a nyomortól. És félek a téltől, mert az a kényelem évada!...

Határtalan patakokat látok olykor az égen... Új virágokat, új csillagokat, új húsokat, új nyelveket akartam felfedezni!... Nos hát! el kell temetnem képzeletemet és emlékeimet! Szép kis dicsőség a művésznek és mesemondónak.«

»Én! én, aki varázslónak vagy angyalnak véltem magam, minden erkölcs alól felszabadultnak, visszaadtam a földnek, hogy kötelességet válasszak magamnak és két kézzel markoljam a durva valót!«

Aztán pedig leírja a legelhatárolóbb, legelhatóságosabb szót, amit költő valaha is leírhatott és amely vérként ivódott minden utánajövő költőbe:

»Modernnek kell lenni mindenestül.«

Ő maga miután kírta magát, kiöntötte lelke legmélyét, felhagyott minden költészettel és elment fegyverkereskedőnek Afrikába. Kegyetlen, sőt lelkiismeretlen gyarmati kereskedő lett, de költészetének üzenete nem veszt el úgy, ahogy ő maga, miután sírba tették féllába nélkül. Látszólag költői játék volt mindaz, amit prózájában költészetéből még megmenthetett, de valójában az asszociációk, a mérész képzetársítások a valóságot belülről látó ember megnyilvánulásai. Először nézett bele a világba belülről és fedezte fel törvényszerűtlenségeit.

A XX. századra jól megmunkált, felszántott föld várt. Képzlet, asszociációk, lobogó költői képek, merészség, álmok, hangulatok, gondolatok. Ezek töltik el a költői pályája végén álló fiatal költőt.

Éppen ezek a vonások azok, amelyek maradéktalanul átszállnak majd a késői nemzedékekre is. Rimbaud, a költő, elhallgatott, de tovább él az üzenete: modernnek kell lenni mindenestül!

A költészet kalandját az élet kalandja váltotta fel. Rimbaud egyszerre volt a költészet nagy tagadója akkor, amikor abbahagyta a versírást, és a legnagyobb költő is. Amit elhallgatott, amit nem mondott ki, azt kimondta a jövődő. Rimbaud korában talán ki sem lehetett mondani, meg sem lehetett fogalmazni mindazt, amit századunk nyújt majd költőinek. De mindenestre Rimbaud volt az, aki a modern költészet vásznára fölfestette az alapszíneket. Modern érzés-komplexuma, látásmódjának eredeti és merész volta minden mai poéta ősvé avatta.

Sötétséggel, ördögökkel, lázas látomásokkal van tele ez az életérzés, de hittel is, az Esz tiszteletével, a jövőbe vetett hittel is. A maga kora a »gyilkosok ideje« volt, de hitte, hogy a jövődő az emberiségé lesz. Új csapást vágott emberi érzéseknek, anélkül, hogy végigjárta volna a régít, és ez az út végérvényesen a modern európai költészetbe tört. Így kapta korunk örökségül a legszebb és legnagyobb feladatot jelentő örökséget tőle: mindenestől modernnek lenni.

Leveleiben megkísérli megfogalmazni a modern költészetnek ezt az új módszerét. Ilyen gondolatokat találhatunk ezekben a levelekben:

»Arról van szó, hogy az összes érzékek összezavarásával eljussunk az ismeretlenhez. Irdatlan szenvedés, de erősnek kell lenni, született költőnek...

ÉN — az mindig valaki más. Itt tehet róla a fa, hogy hegedű lett belőle, és fene essék az öntudatlanokba, akik olyasmin rágódnak, amiről sejtelmük sincs...

A Költő azzal válik látnokká, hogy hosszú, roppant meggondolt munkával összezavarja összes érzékeit...

A költő tehát valóban túzrabló. Tele van emberrel, sőt állattal is; meg kell éreztetnie másokkal, hallhatóvá kell tennie felfedezéseit, ha annak, amit onnan felhoz formája van, akkor formát kell adnia, ha formátlan, akkor azt kell adnia, a formátlanságot. Nyelvet kell találnia...

Addig is kérjük számon a költőn az újat — eszmékben és formában egyaránt. Az összes ügyeskedők hamar azt hiszik, hogy eleget tettek ennek a követelménynek: — csak hogy ez másvalami...*

III.

ZENGŐ SZAVAK ÁRJÁN

*Vallok az élet lényegéről
Csupán én dolgozhatok így
Mert magvak hullnak dalaim
Enekesek hallgassatok
Ne szórjatok búzába konkolyt*

(A dombok)

Guillaume Apollinaire már a szerencsésebb nemzedék szülötte volt, mint Rimbaud, aki még magán hordozta az újteremtés átkozottságát. Mikor Apollinaire a színre lép, már megmunkált lelkük várják az új igéket, új ritmusokat, új képeket, az új életérzést. Szinte a szeme előtt válik a világ a festők vásznán geometriai formákká, formák halmazává, torzul el és más értelmet kap. Ezt a folyamatot figyelhetjük meg költészetében is, és ha nevet kell adnunk neki, akkor talán legtalálóbban a világ újraértelmezésének kellene hívunk. De ugyanakkor újraélesnek is nevezhetjük, mert ennek a költőnek igen szoros kapcsolatát fedezhetjük fel nemcsak Apollinaire-nál, hanem az egész modern költészetben. Rimbaud egész költői pályáját egy üzenettel végezte: modernnek lenni mindenestül! Apollinaire költői korszakának mottója pedig egy megállapítás:

»Az élet változik akár Euriposz«
— maid ennek a gondolatnak folytatásképp ilven, a költőre fölöttébb jellemző sorok következnek:

*Egy vastag fellegrajt figyeltél épp alászállt
Jövendő lázalmok felé egy elhagyott*

*És mind e sok panaszra e bánbánatra
[mind]*

Emlékszel-e

(Az utas)

Burok ez a pár sor, amelyben benne van egész költészet, egyéniségének rajza is. Alig lehetne jellemzőbben meghatározni Apollinaire alapmagatartását ennél:

Egy vastag fellegrajt figyeltél épp alászállt

Játékosság, a formák, a színek játéka, a felhők örökké változása és végül a figyelés intellektuális magatartása, amely Apollinaire egyéniségének alap tulajdonsága is.

A következő sor már főleg költészetének irányára utal:

*„Jövendő lázalmok felé egy elhagyott
[hajóval]*

Minden szó jellemző benne: a jövődő éppen úgy, mint a lázalmok merész, sokszor összefüggéstelen képkapcsolásai,

és az elhagyott hajó, Rimbaud részeg hajójának ez a fiatalabb testvére, amely a jövőbe száll. Magatartását idézi a befejező idézetsor is:

Emlékszel-é

Ellentmondónak és csodálatosnak lát-szik ez Apollinaire magatartásában és érzésvilágában. Aki egész költészetével, a költészetről való felfogásával arccal a jövő felé néz, ugyanazt a költészetet emlékekkel telíti meg. Legtöbb versét ez az emlékezés érleli meg, táplálja. A tünődés, a figyelés nyomán a múlt ezer színe idéződik fel könnyű felhőként lebegőn. Egyik versében ezt írja: »Látom hogy az egész múlt bennem élve megnő.« Kedves alakok, régi utcákon bolyongások, ízek, illatok felidézése, egyszóval az eltűnt idő nyomában lépkedés tölti meg ennek a költészetnek legtöbb versét.

De ennek az emlékezésnek a szövete egészen más, mint ahogy az emlékezésnél lenni szokás, bár még egy naiv szentimentális húr is sir a költő sóhajában. És éppen ez a más volta teszi modernné és aktuálissá szinte még ma is. A versnek melódiai adják meg különös ízet a verseknek. És színét a múlt rőt fényében merengő jövő. Vagy ahogy ő mondta:

*Habozik hang és gondolatok közt
Jövendő és emlék között
(Ő én elhagyott ifjúságom)*

De idézzük fel az emlékek vonulását:

*Látom megkínzott arcotok
Csodás virágzó szátok
Mareye Marie
Anette Lorie
Mia s te szőke Yette
ó jaj
ifjú lányok
de
itt e
jajgató
szőkőkút mellett
ez a galamb is riva repked
(A megsebzett galamb és a szőkőkút)*

És mindenhol a felkiáltás:

Ó emlékszem én emlékszem arra még

A valóság felidézésének ez a módja azonban nem véletlenül lesz Apollinaire természetévé. Nem a közvetlen benyomások, nem a »nyers«, a megmunkálatlan valóság jelenik meg a versekben, hanem a rendezett, az értelemmel és az érzéssel megsűrűt, kikristályosodott valóság, a költő személyes emléken túl s mi több: olyan összhangban, olyan emlékek társaságában, amelyeket a közvetlen valóság aligha hitelesíthetett volna. Az emlékezés-sorok, amelyek a verseket alkotják, egy festői eszközökkel megkomponált valóság képét idézik fel,

elemeiben szeszélyesen megszerkesztve, de életérzésükben friss ragyogással és aktuális mondanivalóval. Az előbb a festő-szerkesztésről beszéltünk és nem véletlenül. Apollinaire a modern kor nagy festőivel, Picasso-val, Derain-nel, Eraque-kal nézte a világot. Az ő módszerük nyoma kétségtelenül ott van a versek alapananyagában is. Ime egy képe:

*Egy gyümölcsökkel megrakott
Asztalon cilindert hever
Halott kesztyűk egy alma mellett
Egy hölgy nyakát tekerti épp
És tefelé lóg a tovaajja
Az idő mélyén dül a dől*

(Dombok)

És modern életérzéseként feltalálja a szimultanizmust, az egyidejűségek nagy versvarázslatait. Az emlékekkel a fenntebb módon bánó költő könnyen megtehetette ezt. A modern technika csodáit, a technika nyújtotta lehetőség érzésekre áthangoltságát olvashatjuk ki belőlük: a világ száz csodájára egyszerre néző szemét. Egyetlen versében például így következnek a képek, látszólag rend nélkül, de belső összefüggéseikben és főképp hatásaiban harmóniákat csálnak az olvasó fülébe és szemébe. A kelteztést már a vers testéből olvashatjuk ki: 1913 május 21. Előbb ismeretlen emberek jövését-menését látjuk, majd egy csonka muzsikusz tűnik fel, megszólal egy templom harangja, a legyek járják unalmas utait, valahol valaki Párizsba akar utazni, a vonat indulása iránt érdeklődik. Molukkán lepottyan egy szerecsendió a galamb csőréből, a bombai misszió képe is felmerül, aztán egy lány megy át a hidon, egy másik lány szerelmes, végül pedig

*S egy másik negyedben
Versenyezz hát költő az állatszerárusok
[címkéivel
(Saint-Merry muzsikusa.)*

Vagy gondoljunk az Égőv hatalmas akusztikájára, melyet a költő éppen az események egyidejűségének alkalmazásával ért el.

Apollinaire azonban modern életérzésével és költői magatartásával vált valóban századunk költőinek nagy tanítómesterévé és fedezte föl a szürrealizmust. Még nem jutott el ugyan annak teljes feltárásáig. Ő még csak deformálta az emlékeit és a valóságot, ahogy festő barátainak képein is látta. A szürrealisták már magát a deformált valóságot közlik. Ő még a harmónia szerelmese, és az újklasszicizmus megteremtésén fáradozik. De már

játékos is, „nagy sárkánykergető”, ahogy barátja Cocteau jellemezte. Szerette az Észet, „édes értelemről”, az „izzó Értelem évadjáról” beszél. Tudatosan látta olyannak a valóságot, amilyenek verseiben megjelenik. Korán elragadta a halál, és termésén már a háború kegyetlensége és a halál árnyéka ül. Kezdeményei azonban tovább élnek a költőkben.

Költői magatartásáról, költői hitvallásáról nem egy helyen beszél. Sokszor megkísérli megfogni saját költői alkátát munka közben, megfogalmazni a költészet új kérdéseit. Nevet adni annak az életérzésnek, amely urrá lett rajta, amelyet kortársai annyira frissenek, újnak, érdekesnek és hatásosnak éreztek. Megbámulták hatalmas tudását, inyenc természetét, sikereit a nők körében, a szellem termékeinek alázatos csodálatát, találmányait, köztük a képversek új lehetőségeit, de rejtélyesen álltak meg előtte, a költő előtt. Egyesek komolytalan játéknak tartották művét, mások halálosan komolyan vették. Ma már csak a versek élnek, a mellézköngéket elkoptatta, eltüntette az idő. Apollinaire új arca, amely ebből a távolságból néz felénk, a modern ember nyugtalanságát, kalandvágyát, kíváncsiságát, játékos kedvét tükrözi, azt a sokrétűséget, amely a mi korunkat jellemzi a társadalmi életben és a szellemi jelenségek területén egyaránt.

Egyik versében így vall magáról:

„Éneklek ezt a világot éneklek én s a többi csillagot sem
Éneklek mindazt, ami még történhetik velem túl e világon és a csillagokon túl
A bolyongás örömét éneklek s hogy belehalok, annak gyönyörét...”

A költészet új jegyei és tulajdonságai máris felbukkannak e képből: a bolyongás gyönyöre éppen úgy annak sajátossága, mint az „ami még velem történhetik” vallomása. Vagy:

Szokjatok hozzá, ahogy én a csodákhoz miket hirdetek

egy másik helyen:

S megmértem néha a le sem mérhető életet magát is

azután:

Század ó fethők százada

és

Mi a kalandot kergetjük mindenfelé

Költészetének azonban van egy formai oldala is, amellyel hozzájárult e kor költészetének megalapozásához. Nagyon jól látta, hogy ezek is hozzásegítik a lényeg, az érzések kifejezéséhez. Azzal, hogy írásjelek nélkül írta verseit, felrobbantotta a múlt század költészetének még létező korlátait, azt, amit Rimbaud nem mert megtenni, hanem a prózavers kötetlenségébe menekült. Összefolynak a gondolatok, új és érdekes gondolatkapcsolásokat lehet így versbe rejteni, azon túl pedig a vers tovább hullámozhat, a gondolat csak nem kapott nyelvi formát a vers végén, de azért tovább ringatózhat szárnyán az olvasó. Apollinaire egy velejéig új költészetről álmodott, amely új nyelven, új képek felhasználásával, új verszenével szól az emberekhez.

„Új hangok, kellenek új hangok kellenek új hangok kellenek” hirdeti, majd pedig így ítélkezik:

S e régi nyelvek úgy megérték már a
(pusztulásra)
Hogy igazán csak a szokás s a bátorság
[hiánya]
ha még költészetre használjuk őket
Olyanok mint akár a tehetetlen beteg
Szavamra oly hamar hozzászoknak a
[némasághoz]
A mozihoz elég a mimika

(A diadal)

Egy kérdése van:

Ismered-e a szép új dolgok örömét

és egy vízió:

Az lesz a legfőbb diadal
Ha majd előre látunk
Mindent
Egész közelebről
És mindennek új neve lesz

Kétségtelenül van paradoxon ebben a költészetben. Az emlékekből indulunk ki és eljutottunk az újnevű világ felfedezéséhez anélkül, hogy kiléptünk volna ebből a költészetből, amely a maga módján, az időtől függetlenül, az első verstől az utolsóig egy és ugyanazon életérzésnek a tükre. Százarcú ez

a költészet és százértelmű. Mint az élet is, amely annyi hangulatát leheli, ahányszor és ahány hangulatban kísérjük meg a költészet nyelvén fölfedezni igazságait.

Példamutató magatartás az övé. Egy új-költői természetet kellett példáznia, amely a maga hajlékonyságával, ki-

váncsiságával hajol a világ dolgai fölé, és nem idegen tőle semmi, amit ez a világ körülötte magában őriz. És ma már klasszikus. Azok is elismerik ezt, micsoda költői diadal negyven évvel a halál után, akik különben idegenkednek a szellem és a kíváncsiság, a kaland szabadsága és a kísérletezés gondolatától.

Részlet a szerző hosszabb tanulmányából.

Kritika és költészet

Tomán László

JOVAN HRISTIĆ: POEZIJA I KRITIKA POEZIJE, MATICA SRPSKA KIADÁSA, 1958.

Amikor 1954-ben megjelent Jovan Hristić első versfüzete, Borislav Mihajlović, a legszellemesebb jugoszláv kritikus azt írta, hogy úgy érzi, Hristić-ből kitűnő esszé író lesz. Nem tudjuk, vajon Mihajlović Hristić verseiből olvasta-e ki a kritikusi tehetséget, vagy már ismerte valamelyik korai esszejét; ez a könyv, előrebocsáthatjuk, azt bizonyítja, hogy Mihiz nem járt messze az igazságtól.

Három forrásból merít Hristić, kritikus működésének három alapja van: a régi görög filozófia és irodalom, a modern angol irodalom és Dušan Matić művei. A görögök nélkül európai kultúra sem volna, kultúrájuk a legteljesebb, s Hristić lelkesedéssel emlegeti őket, s levekszik világukkal és alkotásaikkal mind bensőségebb kapcsolatokat teremteni. Nemcsak az eredet problémája hozta őt közel a görög irodalomhoz s főleg filozófiájukhoz, — amlynek egy érdekes jelenségéről épp most tett közze egy tanulmányt, miközben ez a könyvismertetés készült —, hanem az a megállapítása, hogy a modernség a hagyományok érzése: mindent megmond-

tak, leírtak már egyszer, s mi, akik úgy látszik későn születtünk, csak ezt alakíthatjuk, változtathatjuk. Valószínűleg emiatt vonzódik Hristić a modern angol irodalomhoz is, habár az angolokban épp az tetszik neki, hogy időszerűségük sajátos, egyéni állásfoglalásban nyilatkozik meg. Matić a hazai talajt, a mi modernségünket jelenti számára: igen, modernségünket, mert Hristić világosan és okosan megkülönbözteti ezt a két fogalmat; időszerűségeen csak időbeli hovatartozást, modernségen pedig „mélyebb és gyökeresebb” kapcsolatokat ért a mával.

A költészet kritikájáról szólva, Hristić kétféle kritikust különböztet meg: az első maga is költő, aki szerint a költészet a megismerés csúcsa, a világ és az ember lényege, s aki megteremtette a költészet transzcendentális ideálját; a másik a tudós kritikus, aki tagadja az előző típus eszményeit, és tudományos eszközökkel közelíti meg a költészetet, hogy ugyanezekkel az eszközökkel bírálhassa. Hristić szerint a költő nem közli velünk, hanem átadja tapasztalatait — költővé teszi az embereket, mint Coleridge mondja —, s a költészetben épp a tapasztalatok gazdagítása a fontos. A kritika feladata annak a kimutatása, mennyire gyarapította korának tapasztalatait, és mit adott korának a költő.

Már említettem Hristić nézeteit a modernségről; most csak azt emelném ki, hogy meghatározása meglehetősen merész, támátható, s csak egy oldalról lehet védeni. Szerinte „... a modernség a múlt sajátságos érzése, lencse, melyen keresztül a múltat szemléljük...” Valóban, nem lehet senki új a maga idejében, ha nem mérte fel a múltat, ha nem érzi az elvihartzott idöket is a jelenben; mit ér azonban a tradíció megbecsülése, vethetjük ellene, ha nem találjuk meg azt, ami a mi idönkben sajátságos, jellemző és megismételhetetlen, ami magában foglalja a múlt elemeit, s ugyanakkor a jövő lehetőségeit is sejteti.

Hristić egy egész esszét szentel a modern angol költészetnek. Itt találjuk meg, többek között, néhány alapvető tételét a költészetről. A modern angol költészet idöszerúségét első sorban abban látja, hogy a tudománnyal, filozófiával és politikával egyenlő rangú szerepet igényel a világ magyarázatában. Elméletét T. S. Eliot, Edith Sitwell, Owen, Cecil Day Lewis, Macneice, Auden és mások verseire építi.

A modern költészet olvasása általában megdöbbenéssel kezdődik. Egész szellemi világunkat megrázkódtatás éri, amikor elénk kerül egy igazán modern költő. Hristić azt mondja, hogy tapasztalati berendezkedésünket meg kell változtatnunk, mert egy új világ, „új szervezet” lép belé — egy vers vagy más művészi alkotás. S ha beleegyeztünk, hogy verseket olvassunk, akkor el kell fogadnunk a költészet néhány alaptételét, mint a játékokban való részvétel d'ját. Ebből következnek, hogy aki egyszer a modern költészet — nem, nem akarom azt mondani: hífvé — olvasójává szegödött, annak el kell túrnie, annak élveznie kell a költők szeszélyeit, mert talán épp ezek azok a „sajátságos hagyományérzések”, amelyek az igazi modern költészetet jellemzik. Tekintet nélkül Hristić megállapításaira, igaz az, hogy aki egyszer kiáll a modern művészet mellett, annak, ha következetes akar lenni, ha meggyödésből teszi, mindig meg kell találnia az alkotásokban, az úgynevezett érthetetlen művekben is saját helyzetét, érzéseit, fájdalmait, mosolyát, gúnyát, vízióit.

Nagyon érdekes Hristić „Forma, költészet és érzés” című esszéje s különösen az, amit a ritmusról ír. A versmérték feladata, mondja, olyan érzéseket ébreszteni bennünk, amelyek

segítségével képesek vagyunk bizonyos átélésekre. Minden mérték valamilyen érzésnek felel meg. A szavak költői hatása abban van, hogy prózai jelentésük helyett azt a jelentést sugározzák, amelyet a mérték kölcsönöz nekik. Ez azonban csak a klasszikus versmértékben van meg. Az ún. „szabad vers”-ben, amely helyett Hristić, helyesen, megokoltan G. M. Hopkins „spontán ritmus” kifejezését ajánlja, nincs meg az az érzés, amelyet a versmérték idéz elő, nekünk magunknak kell alkotókká válnunk, — ez a modern költészet és művészet megértésének és átélésének egyik alapfeltétele —, nekünk kell mindig újra meg újratertennünk a mű elfogadásához szükséges érzéseket. A spontán ritmus, írja Hristić, lehetővé teszi a szavak kéértelműségének továbbfejlesztését. „A spontán ritmus objektívabb kapcsolatokat követel nemcsak a verssel, hanem a világgal is — azt követeli, hogy a költő ne csak olyannak mutassa a világot, amilyennek átéli, hanem olyannak is, amilyennek érti.” A spontán ritmus, Hopkins szerint, a beszélt nyelv ritmusa, s ebben látja Hristić a jugoszláv költészet elmaradottságát: még nem gyözte le a nyelv szerkezetének akadályait. Matic egészen új nyelven ír, amikor a spontán ritmust alkalmazza, olyan nyelven, amely lényegesen különbözik az eddigi költői és a beszélt nyelvtől is, és a szillogizmus alapjára építi a spontán ritmushoz szükséges erős nyelvi szerkezetet. A magyar költészetben József Attilánál, Babitsnál, Szabó Lőrincnél, Kassáknál találunk nyomokat, amelyek arra mutatnak, hogy ők is kísérleteztek valamivel, ami közel áll a spontán ritmushoz. A jugoszláviai magyar költészetben is utána kellene nézni, az a benyomásom, hogy Ácsnál és néhány fiatalabbnál ráakadhatunk a spontán ritmus talán önkéntelen alkalmazására.

Hristić tanítványa, követője a Bagdala költőjének. Mindennél jobban bizonyítja ezt „Az esszé anatómiája”, amelyet Matic „Anna bái ruhája” c. könyvének megjelenése alkalmával írt. Vannak ebben az írásban túlzások (Matic könyvének összehasonlítása Camus Nyarával), nekünk azonban meg kell bocsátanunk a tanítvány ragaszkodását, szeretetét, hódolatát, — az ideálok mindig gyöngö oldalai az embernek. Hristić a görögökhöz látogat el, azokkal kezdi magyarázatát, náluk leli meg Camus Nyarának értelmét, s akkor már csak egy ugrás Matic, a „régivágású

igazi moralista”, aki „lelkiismeretvizsgálatot tart”, amikor esszét ír, akár Descartes. És ime, mi az esszé, mi lehet ezek után: — „az esztétikai stádium elhagyása, a legmagasabb irodalmi stádium elérése: belépni az életbe, megvalósítani a lelkiismeret igazságát...” Ezért „az esszé a legneme- sebb műfaj, amelyet az irodalom ismer — maga az irodalom kvintesszenciája.” Nem Hristić elméletét akarjuk igazolni, csak még egyszer elmondani egy érzésünket: a mai költészet és széppró- za bizonyos útjai kétségtelenül az esszé felé közelednek, az esszéekben pedig mind gyakrabban ismerhetünk fel bizonyos költői elemeket, illetve a történehez közel álló szerkezeteket. Ennyit az esszé formai problémáiról. Ami tartalmát illeti, természetesen erkölcsileg tisztának, szókimondónak, egyenesnek kell lennie; nemcsak a

görögök tanítanak erre bennünket: a XX. század anyagi és eszmei káosza is.

Sok problémát vet fel, tárgyal és old meg könyvében Hristić. Szereti azt, amiről ír, lelkiismeretesen, elmélyvedve taglalja, boncolja anyagát, ismeretei alaposak, tájékozottsága nagy és friss, logikája hibátlan, tételei nem erőszakol- tak, de végső megállapításai nem min- dig újak. Néha veszélyesen közel kerül a filozófiai értekezések modorához, helyenként kiábrándítóan száraz. Türel- metlen, lenéző vagy ellenséges hurokat sohasem penget: belőle nem lesz vitába bocsátkozó, szívesen vitázó kritikus. Talán túlságosan komoly, ezért nem szeret semmit kockáztatni; mindamel- lett vannak kérdéses tételei, amelyek- nek helyességében talán csak ő nem kételkedik. Emiatt fenyegeti egy ve- szély: a megcsontosodás. Fiatalságának lendületével, erudiciójának gazdagodásá- val azonban ezt bizonyára elkerüli.

A békesség és szelídség költészete

Dér Zoltán

STEVAN RAIČKOVIĆ: KASNA JESEN, LYKOS KÖNYVKIADÓ, ZÁGRÁB, 1958.

Csak olyan szerényen jelent meg nemrég a könyvkereskedések kirakataiban Stevan Raičković negyedik kötete – tízévi költői termésének gyűjteménye – mint nyolc évvel ezelőtt az első. De már pusztán megjelenésével is nagy érdeklődést keltett a versolvasók aránylag kisszámú táborában és az irodalmi körökben, aminek legfényesebb bizonyítéka, hogy az idei októberi díjak egyikét neki ítélte a bírálóbizottság. Hiszen első három könyve nemcsak hogy nem maradt visszhangtalan, hanem tehetsége és elhivatottsága egyenesen a délszláv költészet élgárdájába emelte ezt a sajátos hangú fiatal költőt. Érthető hát, ha a líra terén egy-két gyöngébb termésű esztendő után a „Késő nyár” irodalmi életünk igazi eseménye, ha nem is olyan nagy, mint annak idején Davičo »Dal«-a, Čopić »Áttörés«-e, Konstantinović »Add meg nekünk ma” és Čopić »Gyökerek” című regénye volt. Már csak azért is, mert mindannyiun-

kat érdekelt, tovább tudta-e Raičković fejleszteni másoktól annyira elütő, sajátos finom költészetét. Fokozott kíváncsisággal nyúl hát az ember legújabb kötete után, nem azért, hogy megállapítsa jelentőségét és helyét a jugoszláv irodalomban, — hiszen azt már az arra hivatottak elvégezték —, hanem hogy még teljesebben, még plasztikusabban kirajzolódjék előtte költői arculata.

Nem véletlen, hogy a gyermekkori, háborús emlékeket idézgető „Gyermekkor” utolsó előtti két versében a füvek, a kövek, a madarak, a csend távoli, jól ismert világának üzenetét hozza.

*Magammal viszem a menetelésekkor
berekedt elvtársak sóhaját,
az ökölboszorult, kemény kezeket, a
sárgaságtól összezsuklókat...*

énekelte akkor még szinte programszerűen, de alig néhány oldallal arrább már lehiggadnak a túlfűtött sorok, nyugtalan, szaggatott lihegése, zihálása csillapul, hangja elhalkul, elfinomul, mintha a füvek, levelek szívverése egy új világ sajátos szépségeit, különös ízeit tudatosította volna benne. Második kötete a legbeszédesebben bizonyítja, hogy a füvek, kövek tanították meg beszélni, de hallgatni is. Ezért vártak sokan hanyatlást harmadik versgyűjteményétől,

mert úgy gondolták, hogy nem tud majd kilépni a magányból, göröngyökkel, csillagokkal körülhatárolt világából. Félték, hogy a modoros kamaszságtól, kérkedő formacsillogtatástól megszabadult, frissen zengő líra elsekélyesedik és a csöndes lemondás, akarat nélküli bele-törődömség olykor színes, de valójában mégiscsak vértelen költészetté válik.

Milyen kellemes érzés volt három évvel ezelőtt meggyőződni ennek az ellenkezőjéről! S milyen jól esik most ismételtlen megbizonyosodni e talán nem is egészen indokolatlan félelem alap-talanságáról!

Igaz, egész költői oeuvre-jének föl-mérésekor még szembeötlőbb, mint ed-dig, hogy nem mond semmi rendkívülit. De annyi finomsággal vetíti ki magából, olyan közvetlenül fejezi ki bogarakra, fákra leegyszerűsített világát, hogy az már igazi költészet, méghozzá a javából! Érző szívvel hallgatja a fűszálak szívve-rését, a szél suttogását, a föld vajúdó fájdalmát, s mély élményei meggyőző erőt kölcsönöznek szavainak. Raičković szenvedélyesen szereti a csendet, mond-hatnók a csend szerelmese, a csendben tisztul meg, de nem azért, mintha meghasonlott volna önmagával és a világgal, mintha kibékíthetetlenül bír-kózna a sorssal, mintha azt várná, hogy a szomorúság, a csalódás költővé érlel-je, hanem egyszerűen azért, mert el sem tudná nélküle képzelni az életet. Számára az egyedüllét, a magány életszükséglet, az egyetlen elfogadható életforma, mert csak olyankor éli igá-zán önmagát, ha megtisztulhat a világ zajától, és nyugtalan sejtelmeivel egye-dül maradhat a tűző nap alatt, hogy a maga egészében érezze és élje az életet. Nem akar ő földrengető, tombo-ló vihart előidézni, csupán mélyen, emberien magába nézni. A békeség, szelidség és jószág lírája ez, strófáit mindúntalan friss szépségek hatják át, az alapélmény lenyűgöző heve teszi lüktetővé, hitelessé, akár hosszú lélek-zetű szabadverset, akár pedánsan, for-mahűen kidolgozott szonettet ír:

Megállok és keresek moqamban egy szót, egészen egyszerűt,

Mely kibuggyan, majdnem mint a léleg-zeted, ha alszol,

És van benne valami földöntúli, gyön-géd és észrevétlen,

És benne van a levelek hajlékony tör-zse, a kövek nyugalma.

Megállok... és keresem a szót. És amikor megtalálom,

Hallgatom hosszan sötét hangom a levelek alatt,

És látom:

Csak a fényugár és az én hangom remeg a levegőben.

És újból elmerül a szavam, valahová. Nem tudom, hová merül el. Eltűnik.

Ha a szél elvinné valamelyik szívbe, hogy susogjon, mint a szerelem levele.

(Hallgatom a hangom a levelek alatt)

Ez pedig nem kevés. Hiszen kiegyen-súlyozott verset írni mindig is a forma és a tartalom olyan egységét, a mon-danivaló olyan finomságát, élményszerü-ségét jelentette, amit más irodalmi műfaj nem tudott, nem tud adni. Még inkább ezt jelenti manapság, a regény-kultusz korában, amikor a mesterség-beli avatottságon fölül föltétlen alkotó készséget és öntudatos költői kiállást követel. Mert a vers mind gyéreb-b közönséghez szól, a hamis hangok csak még inkább rontják a költészet amúgy is alaposan megrongált hitelét.

Raičković kötetének megjelenésekor nem kell ettől félnünk. Mert nem pa-piros költészet ez, nincsenek benne közhelyek, még kevésbé erőltetett szó-játékok. Ellenkezőleg, éppen az önmeg-tagadás és a fegyelmezett szóhasználat a költő legnagyobb erénye. Ez minden egyes versének sava-borsa, s ha néha-néha gazdag hangszerelésű strófaiban magával is ragadja valamilyen panthe-isztikus földiség, lényegében sűrített, modorosság nélküli, tömör, összevont líra ez. Raičković — amennyire csak lehet — elmerül a csend, a nyugalom titokzatos világában, hogy megismerje a rejtelmes emberi mélységeket. Érzé-keny lelke mindenre megremeget, mint a levél a fán, mélyen elgondolkozik a világ apró dolgain, olyannyira, hogy ez már szinte sajátos, mindenkitől meg-különböztető vonásává vált. Sokakat ta-lán zavar tartózkodó hangja, valahány-szor az életöröm magától értetődő átlé-nyegítését vetíti ki játszi könnyedséggel érzékeny lelkéből, s az is, hogy gondo-latársításai első olvasásra kissé elvon-tak. De ha megfejtjük a költői tömörség és sűrítettség nyitját, érthetővé, szem-léletesé válik a legérthetlenebbnek tűnő vers is. Nem lehet az ilyen lírát közönnyel olvasni, megigéz és arra készlet, hogy felejthetetlen élményként dűnnyögjünk magunkban. A szavak muzsikája érdeklődést kelt még abban is, aki egyébként nemigen szokott ver-seket olvasni, de szereti a gondolati szépet.

...A napraforgók elkorhadtak a hótól
És a széltől,
És kevésnyit a madaraktól is. Az agya-
gos vízű, zavaros pocsolva
Kótyagos pilléként fölszállt a Napba.

A mulatságos béka
Elrepült a kéményen
Kelepelő
Gólya tolla alá. A palánkot ellopta
Alkonyaikor
Sok meggörnyedt vállú...

(Altató egy elfelejtett tájképert)

Idillnek tűnhet ez, de sokkal több ennél, mert az impresszionista líra fordulatai, békítő idillizmus jellegzetes tulajdonságai mellett nem a hagyományos lírai akvarellal festi a növények, állatok lírai félálomban megalkodott tarka világát. Mert nem áll már félúton a város és a falu között. Amilyen élményt jelentett gyermekkorában az előbbi, annyira egyévi olvadt később az utóbbival. Nem tekint bizalmatlanul, gyanakodva maga köré, otthon érzi magát a városi aszfalton, mintha nem is a poros, sáros bácskai utcákon, a végtelen vajdasági rónákon nevelkedett volna föl. De azért érintetlenül megmaradtak benne az előző kötetekből jól ismert falusi élmények, ha át is gyúrta magában őket és higgadtan, érzélgősség nélkül, ám azért még mindig líraian, melegen idézgeti gyermekkori emlékeit. Ilyenkor a lehető legegyszerűbb, de művészi az. Jóleső érzés olvasni az ilyen kiegyensúlyozott, mélységesen emberi, kristálytisza költészetet, mégha egy kicsit naiv és egocentrikus is, mert őszinte, mert gyökerei a mi világunkból sarjadnak, mert a szó legnemesebb értelmében mai, mert költő nyelvezete bő hangszerelésű, formaérzéke hibátlan, mert kerüli a könnyű megoldásokat. Az ilyen költészetet nagyon lehet szeretni, idézgetni, mert bár a költő önmaga nevében szól, a saját élményét vetette papírra, s alig százötvenoldalas könyve 83 versében ott pihog előttünk a maga pőreségében, úgy

érezzük: mindent amit mond, mi magunk is átéreztek már, csak nem tudtuk ilyen sokat sejtető sorokba sűríteni, a művészi teljesség meggyőző hitelességével átütő erejű vallomássá finomítani.

De Raičković nemcsak a szép szavak finom, meghitt hangulatok, apró témá-
ő lettek, gondolatvallomások mesteri rögzítője, s a pillanatfölvételek, amelyek annyira finomak, akár a virágkelyhek: kilépett első kötete világából, hogy alaposabban föltárja előttünk fölsimert igazságát, az élet örök értékeinek megfejtett titkait, szépségeit, és mesterkélt-ségtől mentes, keresetlen hangon kivetítse a modern ember lelki világát. Az érett férfikor, a valóság megragadó élménye megérlelte amúgyis hajlékony hangját, még inkább fölborította költészete korlátait. Biztosabbá tette másoktól nagyon is elütő lelki alkatát, amelytől annyira távol áll a szinpla szemáizmus és az olcsó költői pátoz. Raičković az eredeti tehetségekre annyira jellemző könnyörtelen önkereséssel, szívós makacssággal kialakította saját esztétikáját, amelyre mindennek előtt az élmény igényessége, kemény önfegyelem, formai műgond, a mennyiségi minimum és a minőségi maximum jellemző. Még inkább magába és a világ felé fordult. S mivel e vonása igazi költői gondolkodásmóddal párosul és erőteljes, művészi hangon szólal meg, versei olvasáskor ledőlnek az emberek érzelemvilága közé épült válaszfalak.

Éppen ez a kérdésektől mentes, tömör, meglepő fordulatokkal, eredeti ötletekkel teli, bensőséges, olykor bölcseledő hang, ez az érett szemléletmód Raičković legnagyobb értéke. Négy kötetében lehetfinom lírájával ismeretlen szépségeket tárt föl előttünk, joggal várjuk hát tőle, a háború utáni fiatal költőnemzedék kétségtelenül egyik, ha nem a leizmosabbik képviselőjétől, hogy következő versgyűjteménye költői útja további kiteljesedésének, változó és változatlan alapvonásainak igazolása lesz.

Találkozás a múlttal

Bori Imre

ÉROSZ ÉS ÁMOR, MAGYAR HELIKON KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1957.

„Művészetük varázsa a mi szemünkben nem mond ellent annak a fejletlen társadalmi foknak, amelyből sarjadt.” Marxnak ez a görög művészet ma is élő és ható varázsával kapcsolatos megjegyzése és a még hozzáfűzött gondolat, hogy a görögök művészetében éppen az a probléma, hogy miért élnek és hatnak még ma is, önkéntelenül felvetődik a szerelmi költészet e gyűjteményével kapcsolatban is. Nem feladatunk most ennek az esztétikusok számára még ma is fogas kérdésnek akárcsak érintése is, de az alább következő megjegyzések, ha rendszertelenül és csak egy tárgykörrel kapcsolatban is, felvillanthatják a görög, azután pedig a római irodalom egyes részletjelenségeit.

Annáj szükségesebbnek érzem ezt, mert ma már az olvasók nagy átlaga nem azzal a szemmel olvassa ezeket a több mint kétezer éves szövegeket, mint akárcsak az ötven év előtti ifjúság is olvasta. Az antik irodalom remekei immár egy más gondolatrendszer világába csúsztak át és ezzel együtt idegenekké váltak. Isko-

lánkban nem tanulnak részletesebben az irodalomnak erről a koráról, a mai olvasó érthetetlenül áll a mitológiai nevek és utalások zűrzavarában, a görög istenek és a görög élet szövevényében. Sőt idegenkedés is tapasztalható minden régivel szemben. A mai olvasó mintha igyekezne elfelejteni az emberiség gyönyörű gyermekkorát.

Talán a görög irodalom egyetlen műfajában sem nyilatkozik meg annyi nyíltsággal, annyi kendőzetlenséggel az élet, mint ezekben a szerelmes versekben. Talán itt kellene megtalálnia a mai olvasónak is az érintkezési pontot múltunkkal, itt találkozhat a szerelem örök témájának első, még ma is felülmúlhatatlan megfogalmazásával. Egyszóval az Érosz és Ámor című gyűjtemény lehet az a pont, éppen jellegénél fogva, ahol a jelen embere a múlt nagy értékeivel találkozhat. Mondanunk sem kell: fölöttébb szükségesnek és hasznosnak tartjuk ezt a találkozást.

A könyv bevezető helyett, Plátonnak egyik írásából közöl részleteket. Íme egy gondolata: „Mert a szerelem valamennyi isten között a legigazibb barátja az embernek, segítőtársa és orvosa olyan bajban, amelyből kigyógyulni a legnagyobb boldogság lenne az emberi nemnek. Megpróbálok hát,

hogy beavassalak benneteket hatalmának misztériumába; ti aztán tanítómesterei lesztek a többieknek.” Vagy; „a szerelem a teljesség vágya és keresése.” Pláton nagyszerűen meglátta a görög szerelmi költészet alapjellegzetességét. Ha valami jellemző erre, akkor éppen ez a keresés és a teljesség utáni vágy. Nem ez csendül ki már Homérosz eposzainak szerelmi részleteiből, a tilosban játszó Zeusz és patvarkodó felesége, a szerelmes istenek egymással és földiekkel való viszonyainak leírásából? De mégis a líra hallatja leginkább a szerelemnek ezt az alaphangját.

*Elni mit ér arany Aphrodite
[nélkül s mi lehet szép?
Haljak meg, ha nekem gondot
[okozni se tud
Már édes szerelem nyoszolyá-
[ján titkos ajándék.
(Mimnermos)*

Sappho dalaiból pedig perzselően árad:

*Édesanyám! nem perdül a
[rokka, olyan
Szakadós ma a szál, —
Vágy nehezül rám;
Mert a sudár, szép Aphrodite
[letepert!*

*Szerető, szerető
Kell ma nekem már!*

A költők „Érosz sötét pillája” tekintetében élnek. És milyen szépen zeng a panaszuk. Anakreon, Ibykos, a tragédiaíró Euripides, Kallimakhosz, stb. a legszebb szavakat találták meg a vágyhoz beszélve. És végül Muszaiosz Héro és Leander tragikus

szerelmének elmesélésével, zárul ez a költészet.

A római költészet még talán fokozza a váagnak beteljesülésére való sóvárgását.

— *Elpanaszolnám szívem kín-
[ját? Pmaphilla, gyakran,
Kérni szeretnélek, s nem jön
[a számra szó.*

énekli egy római költő már i. e. a II. században. És ezt variálják tovább a többiek, mind a maguk egyéni módján esdekelve Lesbiához, Cynthiához, Lydiához. A kedvesen udvarló és trubadúrosan kecses Catullus a nagyon fájó Propertius és a fölényes és oktató Ovidius költeményei gyöngyszemek ebben a könyvben. Azután sok, ismeretlen és névtelen költő kap hangot és talán első fordítót is ebben a kötetben. Egy nagy irodalom heves szerelmi kitörései és hétköznapi szerelmi élete villan fel hol epekedőn, hol csípős gúnyba mártva, szerelmesek arcképét ecsetelve.

Teljes élvezésükhöz természetesen szükséges figyelembe venni, hogy ezek más, teljesen elütő szellemi, erkölcsi és társadalmi ég alatt keletkeztek. A szerelemről ezekben egy más felfogás beszél. Az álszemérmes olvasó talán megbotránkozik az érzések és vágyak kendőzetlenségén, de aki átadja magát a verseknek, azt sodorják az ember megnyilatkozó örök vágyai és a művészi szó hatalma.

Teljesebbé teszi a kötetet, hogy a magyar műfordító irodalom képviselőinek színe-java a tolmácsa e szép kötetbe gyűjtött szövegeknek.

KRÓNIKA

A JUGOSZLÁV ÍRÓK ÖTÖDIK KONGRESSZUSA

A Jugoszláv Írószövetség V. kongresszusát november 25. és 28. között tartják meg Beogradban. Alekszandar Vucsolól az írószövetség főtitkárától nyert értesüléseink szerint, a kongresszus a Jugoszláv Kommunista Szövetség programjának az írókra és az irodalomra vonatkozó szakaszainak szenteli a legnagyobb figyelmet, s erről tart beszámolót Joszip Vidmár, az írószövetség elnöke is.

A referátum elemezni fogja a Jugoszláv Kommunista Szövetség programjának jelentőségét a művészet, elsősorban pedig az irodalom szempontjából. A beszámolót még aznap meg is vitatják az írók, a következő napon pedig Alekszandar Vucso tart előadást az írók tevékenységéről.

MEGJELENT A KONJOVIĆ-MONOGRÁFIA

A noviszádi Fórum könyvkiadóvállalat kiadásában megjelent Konyovics Milán művészi munkájának monografiája, abból az alkalomból, hogy a nemzetközi viszonylatban is jelentős és jólismert zombori festő munkásságának negyvenedik évfordulóját ünnepelte Vajdaság és az egész ország. A nagyformátumú, negyven reprodukciót tartalmazó könyv előszavaként közölt tanulmányban Milorád Protics műkritikus, Konyovics életművének alapos ismerője ad áttekintést a nagy alkotóművész munkájáról. Különös jelentőséget kölcsönöz a könyvnek az a tény, hogy a szövegrészt francia és orosz nyelven is kinyomtatták.

Talán még sohasem volt annyi író Nápolyban, mint október utolsó napjaiban. Európa minden országából odasereglettek az írók, és négy napon át tanácskoztak: elsősorban arról, hogy megalakítsák az európai írók közösségét. Az elgondolás nem új. Évek óta foglalkoznak vele nemcsak Európa, hanem az egész világ írói. Az ötlet a jugoszláv és skandináv írók találkozásából született, és most — megvalósul. Száznegyven olasz és hatvanöt külföldi író gyülekezett Nápolyba ezeken az októbertvégi napokon az olasz írók szakszervezetének meghívására, s habár sok, nemzetközileg elismert író kimentette magát, a tanácskozás rendkívül termékeny volt és meghozta a várt eredményt.

A kongresszuson Ausztria, Belgium, Bulgária, Dánia, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Anglia, Jugoszlávia, Hollandia, Lengyelország, Portugália Svédország, Spanyolország, Svájc, Magyarország és a Szovjetszövetség küldött-ségei vettek részt. Hazánkat Eli Finci, Tanasije Mladenović és Ranko Marinković képviselték.

Az olasz írók szakszervezetének hivatalos referátumait ki-zárólag az európai írók együttműködésének szentelték. Giovanni Angioletti és Golfredo Bellonci beszámolóikban azokra az utakra mutattak rá, amelyek az európai írókat a szellemi egyesüléshez vezethetik. Angioletti hangsúlyozta, hogy a mai helyzetben, ha egy-egy író föl is emeli hangját valamilyen igazságtalanság vagy embertelenség ellen, szava csaknem kivétel nélkül pusztába ki-áltó szó marad.

Ha azonban valamennyi európai író egyszerre hallatná kö-zös hangját, — mondotta az olasz író, — valószínűleg elérnénk valamit.

Bellonci fölszóltotta az írókat, gondolkozzanak el afölött, hogy valamennyien európaiak, ugyanazt a gazdasági és politikai életet élik, s egyazon kultúra részesei és részei.

— Amikor Európáról beszélek, — mondta, — földrészünk nemcsak az ideológiai határokon innen fekvő országaira gondo-lok, hanem azokra az írókra is, akik e földrajzi és eszmei hatá-rokon túl élnek. Az Európát két részre osztó eszmék lényegük-ben ugyanannak az életnek más és más hangú kifejezői — fejezte be érvelését az olasz író.

A kongresszus végül egyhangú határozatot fogadott el, amely-ben kimondták, hogy megalakítják az európai írók közösségét azzal a feladattal, hogy megszervezze az írók együttműködését. Az értekezlet részvevői fölhatalmazták az olasz írók szakszerve-zetét, hogy dolgozza ki az íróközösség alapszabályait.

Nyilvánvaló, hogy a nápolyi értekezlet csak az első lépést tette meg, és az sem kétséges, hogy igen sok bonyolult és ké-nyes kérdés megoldatlan és továbbra is nyitva marad, mégis örömmel kell üdvözölni ennek az új szervezetnek a létrejöttét, amely a nemzeti kultúrák közelebbrehozásával, a nemzeti ellen-tétek enyhítésével vagy éppen megszüntetésével közelíti egy-máshoz a különböző politikai rendszerű országok népeit.

a flamand származású nagy francia festőművész 82 éves korában meghalt. Már a második öreg „fauvista” húnyt el vele ebben az évben, Rouault után.

Eletére visszatekintve, első úttörői között találjuk annak az expresszionista irányzatnak, amely egykor a párizsi Szalon 1905-ös őszi tárlatán olyan feltűnést keltett (Cézanne, Matisse, Dérain, Rouault csoportja). Sokoldalú művészi tehetség és igazi életművész volt. Mint jó hegedűs, sokáig hivatásos zenészként kereste kenyerét, mint egy kaszinói zenekar tagja. Szenvedélyes kerékpáros is volt, egyike az első profi versenyzőknek. Tehetsége és hajlamai azonban mindinkább a festőművészet felé terelték útját, habár hegedűjét sem hagyta el soha. Képein is meglátszik, hogy az utak és a tájak szerelmese. Az egykori kerékpárútjain látott tájak, települések jelennek meg az ő különleges kifejezési módján, amely távol áll a valóságbrázolástól épp úgy, mint a költészettől. Okkersárga búzatáblái a kobalt kék ég alatt, ciklámenlila és cinóbervörös „görög tüzes” megvilágítású országútjai, szajnai látképei, lenyűgöző arcképei, — melyeket egyenesen a tubusból kinyomott „tisztá” színekkel, kesháttal, spahulával, vastag vonalakkal vetett a vászonra, s amelyekhez nem egyszer gipsz, enyv és pipahamu is keveredett — mind a benne működő feszítőerők kitörései, melyeket az élet és a természet szenvedélyes szeretete parancsolt. Még csendéletei sem hideg, holt tárgyak, hanem az asztal örömei, sonka, bor kenyér — és könyv, a szellem öröme. De nemcsak színekben tudta kifejezni önmagát, hanem grafikában, a fekete-fehér művészetben is különlegesen alkotott. Jegyzeteiben így vall művészi énjéről:

»Én sohasem dolgoztam. Festettem. Számot próbáltam adni egy természetadta tehetségről, amennyire képes voltam. Azt akartam, hogy teljességemben ismerjenek meg, képességeimmel és hiányosságaimmal együtt. Semmit sem rejtettem formulák mögé, semmit sem vettem át múzeumokból és nem kölcsönöztem a halottaktól. Ezt nevezzük »nemdolgozásnak?«

Mint ember jó vidéki gazdálkodó és családfő módjára élt. Különösségei közé tartozott a pipagyűjtés és a nyershúsevés, amelyvel sokszor kétségbeejtette vendégeit. Szenvedélyes és rettenhetetlen vitaköző volt.

A FIATAL SZOVJET ÍRÓK HELYZETE

A szovjet írószövetség hivatalos lapja, a Literaturnaja Gazeta nagy cikkben foglalkozik a fiatal szovjet írók helyzetével. Különösen VI. Bjugiljev „Tisztázzuk a helyzetet” című cikke érdemel figyelmet. Bjugiljev ugyanis a fiatal szovjet írók helyzetével és érvényesülési lehetőségével foglalkozva, fölveti a kérdést: Miért van olyan kevés fiatal író a Szovjetúnióban? A cikk írója megállapítja, hogy Solohov egészen fiatalon lett íróvá, s Tihonov már húszéves korában izgalomba hozta olvasóit elbeszéléseivel. Fadejev is fiatalon vált elismerté és a szovjet írószövetség tagjává, viszont manapság csak azok élvezik az elismerést és az írószövetség tagságával járó előnyöket, akik jóval idősebbek 30 évesnél.

— Vajon mi történt? Lehetséges volna, hogy a szovjet íróknak nincs hol kinyomtatniuk műveiket? Vagy pedig tehetségekben szűkölködne a szovjet állam? — kérdezi Bjugiljev, majd meg is magyarázza a jelenség okait. Elmondja, hogy egy-egy fiatal szovjet író évekig kénytelen várni, míg írása könyvalakban megjelenik, s ezután újabb éveknek kell elmúlniuk, hogy a lassanként már nem is fiatal szerzőt fölvegyék az írók szövetségébe. Egyik-másik könyvkiadóállalatnál évekig fekszenek a fiatal írók művei, s ha csökkenteni kell a kiadási terveket, elsősorban is a fiatal írók nevét húzzák ki a listából.

— Az ifjú írók erejüknek legalább felét arra kénytelenek fordítani, hogy gazdát találjanak könyvük számára — állapítja meg keserűen a Literaturnaja Gazeta cikkírója. — Nem hiába születtek meg a fiatal írók körében ezek a kifejezések: „áttörni”, „betörni”, „visszautasíthatatlan”.

A Szovjetszövetség íróinak lapja példákat is felsorol, több fiatal író nevét említi meg, akiket egyhangúlag fölvétele javasoltak az írószövetségbe, műveiket pedig kiadásra ajánlották. A művek nem jelentek meg és a fiatal írók nem lettek írószövetségi tagok.

Megoldásként azt javasolta a cikkíró, hogy minden író igyekezzen fölfedezni tehetséges fiatal írókat, támogassák őket az indulás nehézségei között, és javasolják őket fölvétele az írószövetségbe.

A MANHATTANI JÓISTEN

Ingeborg Bachmann fiatal osztrák költőnő, aki már öt év óta úgyszólván szakadatlanul bűvöli és kápráztatja a német kritikát gondolatoktól terhes, de szinte kezdetlegesen egyszerű és éppen ezért világosan érthető verseivel, új sikereket arat »A manhattani jóisten« (Der gute Gott von Manhattan) című rádióhangjátékával. A darabot egy időben adta elő a müncheni, a hamburgi és a baden-badeni rádióállomás, és most könyvalakban is megjelenteti egy tekintélyes német kiadóállalat.

A hangjáték cselekménye a valóság és a képzelet világának határvidékén mozog, — állapítja meg a Die Zeit kritikusa. — Tulaj-

donképpen nem is eseményt ír le, hanem egy kérdést vet föl: kívánatos valami-e a korlátokat nem ismerő nagy, szertelen szerelem. Ingeborg Bachmann egy tragikus esemény-sorozat leírása után teszi föl ezt a kérdést. New Yorkban pokolgépes merénylő garázdálkodik, és kizárólag a szerelmespárok közül szedi áldozatait. Az utolsó merénylet, amely után a gonosztevő (vagy jótévő — éppen ez a kérdés) a bíróság elé kerül, csak félig sikerült: a fiatal leányt ízekre tépte a bomba, a fiatalember azonban megmenekült, mert a robbanás pillanatában nem a szállodai szobában, hanem egy közeli bárban tartózkodott, ahova — mint vallja — azért vonult vissza, hogy egyedül lehessen, és nyugodtan üldögéljen egy félórásckát, s gondolkozzék mindarról, amiről azelőtt gondolkozhatott és beszélhessen arról, amiről korábban beszélgethetett.« Már ez a kis részlet is sejteti, hová céloz a szerző: A józan gondolkodás megmenti és továbbélteti a fiatalembert, a szerelmespár másik tagja viszont, akit annyira elkábított a szerelem, hogy szinte ájult kábulatban, semmivel sem törődve veszi át a gyilkos csomagot szobája ajtajában, megérdemli, hogy eltűnjön a föld színéről.

Nagyjából ez a pokolgépes merénylő álláspontja, s ezt mondja el a bíróság előtt is: »A szerelem csak akkor kívánatos és megengedhető, ha az értelem határai között marad, s orvosságként szolgál a magány ellen.« Az úgynevezett nagy szerelem káros zűrzavar, el kell pusztítani.

»A szerelem és az értelem szembeállításának szédületesen gazdag és változatos hangszerelésével, — mondja a Die Zeit, — Ingeborg Bachmann rendkívüli hatásokat ér el, egy eddig föl-táratlan és sohasem sejtett új műfajt — a rádiópoézist alapítja meg.«

HASONMÁS

A hamburgi »Merkur« című folyóirat, amelyet a legelőkelőbb német irodalmi lapoknak tekintenek, szeptemberi számában regény-töredéket közöl Erich Kästner tollából. A regénynek „Hasonmás” lett volna a címe, ha — elkészül, Kästner azonban sohasem fejezte be, mert 1933 után »megbízhatatlannak és politikailag nemkívánatosnak« tartották, s mint ilyent agyonhallgatták, egyetlen írását sem jelentették meg, viszont egy ilyen írásmű külföldi kiadása — maga az író állapítja meg ezt — »szerfölött kellemetlen« következményekkel járt volna. Ahhoz viszont, hogy íróasztala számára írjon, se kedve, se ideje, se pénze nem volt.

A »Merkur«-ban közölt töredék végtelenül bájos, elragadó írás. Kästner utánozhatatlan könnyedséggel irányítja az olvasót egy Karl nevű író lakására, Karl éppen öngyilkosságra készül, méregpohár áll e'ötte az asztalon, és szerte a szobában bűcsülevelek hevernek. Ebben a pillanatban kopogtatnak a zárt ajtón, s egy borkereskedő nyomul a szobába, mit sem törődve Karl zord visszautasításával. A kövér, asztmás és jovialis borkereskedő a zárt ajtón át hatol be a szobába, mert tu'ajdonképpen ő a mentő-angyal, akit személyesen a jóisten küldött Karlhoz, hogy eltérítse szándékától. A borkereskedő-angyal a méregpohar tartalmát egy virágcserépbe locsantja, s a virág azon nyomban elhervad tőle. A mentő-angyal ezután — dolgát jól végezve — szivarra gyújt, megiszik egy pohár konyakot, és miután az öngyilkosjelöltet kel-

lőképpen elkápráztatta, rákényszeríti akaratát és megparancsolja neki, hogy keresse meg önmagát, helyesebben: a maga hasonmását. Karl szótfogad, útrakel és egy vasúti vendéglőben üldögélve önéletrajzi jegyzeteket készít, s ezekből azt a következtetést vonja le, hogy az irodalom és a saját kilátástalan helyzete egyképpen öncélú valami, és nyomban megállapítja, hogy tapasztalata és képzelete nem más, mint egy sziámi ikrek. Amikor idáig eljut, megpillantja a borkereskedő-angyalt, amint sietős léptekkel halad egy asztal fele. Az asztaltól egy sápadt fiatalember kel föl, és halántékon lövi magát. Az angyal elkésett, s ezt maga is beismeri Karlnak, mielőtt további teendőit intézni eltávozna. Karl meg vonatra ül és tovább keresi hasonmását.

Kästner az írás bevezetőjében elmondja, miért nem folytatta és fejezte be a »Hasonmás«-t a háború után, amikor már »kiadhatta volna a hazában és külföldön is, s ideje is meg pénze is volt hozzá.« Több mint egy évtized múlt el, időközben a szabad világ irodalma megszülte és el is temette az angyalok és hasonló mesebeli lények divatját, s mindaz, ami korábban eredeti volt, a háború után már csak utánzásnak hatott.

Kästner nem először késett el a német irodalomban uralkodó vidékies körülmények miatt.

MONTGOMERY TÁBORNOK ÚJ OFFENZÍVÁJA

A második világháború egyik legnagyobb hadvezére, Montgomery tábornagy kiadta emlékiratait »The Memoirs of Field-Marshal the Viscount Montgomery of Alamein« címen. A »New York Times Book Review« november 2-i számában Baldwin amerikai újságíró számol be a könyvről.

Baldwin még Tuniszban, egy útközet után ismerkedett meg az emlékiratok szerzőjével. Montgomery mindenkit mehökkentett hanyag nemtörődömségével: a hivatalos és magasrangú személyiségeket is khaki-nadrágban és egyszál tengerésztrikóban fogadta — Erwin Rommel német tábornagy képe alatt ülve. Montgomery emlékirataiban meglepően nyíltan beszél a maga különködéseiről, egy önmagában visszahúzódó, egocentrikus és erőszakos természet külső megnyilatkozási formáiról. A visszaemlékezések nagy része természetesen a második világháborúra, a nagy küzdelem sorsdöntő hadműveleteire vonatkozik. Az amerikai újságíró elsősorban az angol-amerikai kapcsolatról szóló fejezeteket elemzi, és megállapítja, hogy Montgomery emlékiratai etekintetben rengeteg újdonságot hoznak nyilvánosságra.

Montgomery hangsúlyozza, hogy Churchillal együtt mindig ellenezte a délfraanciaországi partraszállást, mert attól tartott, hogy ezzel gyengítik a Normandiában partraszálló egységek átütő erejét, s elvonják a csapatokat az olasz hadszíntérről éppen azokban a pillanatokban, amikor nagyszerű lehetőségek kínálkoztak, hogy a szövetséges csapatok Bécsig nyomulhassanak előre. A tábornagy meglehetősen keményen bírálja az amerikai álláspontokat, s egyáltalán nem kíméli a hajdani főparancsnokot, Eisenhower sem, Erősen hibáztatja stratégiáját, s a jelenlegi elnököt, akit egyébként »szerfölött illedelmes fiú«-nak és »szokatlanul kedves ember«-nek

mond, felelőssé teszi a nagy veszteségeket okozó német ellen-támadás lehetővé tételéért, és általában az előnyomulás lassú üteméért. Egy helyen olyan messzire megy, hogy Eisenhower-t egy labdarúgó trénerrel hasonlítja össze, aki lélekszakadva szalad a pályán és »buzdít mindenkit, hogy tartson ki a mérkőzés végéig«.

ÚJRA KIOSZTOTTÁK A VERNE-DÍJAT

A fantasztikus regénynek megvannak a maga klasszikusai. Edgar Allan Poe, Jules Verne, H.G. Wells, Conan Doyle írásai tekintélyes helyet biztosítottak ennek a műfajnak a világirodalomban. Verne és Wells hagyományainak évtizedeken keresztül nem voltak folytatói, azonban a legfrissebb, nagy tudományos felfedezések új ösztönzést adtak az íróknak. A „science fiction” — ahogyan Amerikában nevezik a fantasztikus regényeket — újabban a legnépszerűbb regényfajta lett.

Eppen ezért érthető, hogy Franciaországban — csaknem húszéves szünet után — fölújították a Verne-díjat, amelyet annak idején azért alapítottak, hogy megjutalmazzák a legjobb fantasztikus regény íróját. Serge Martelle harmincéves francia író kapta az idén ezt a kitüntetést „Isten veled planéták” című regényéért.

A párizsi lapok részletesen számolnak be az irodalmi eseményről és egyhangzóan megállapítják, hogy a zsüri döntése ellen senkinek sem lehet kifogása, Serge Martelle regénye kétségtelenül megérdemli a díjat. Az „Isten veled, planéták” erényei között nemcsak a képzeletdús és mégis a tudományon alapuló cselekményt emelik ki a francia lapok, egyenrangú értéként említik a regény emberszeretettől fűtött hangját és nevelő hatását.

EGY „LONDONI VÁSÁR”

Az Ember tragédiájának hasonló című jelenetével felért az a nagy »fe'hajtás«, amelynek Londonban egy nemrég megtartott képzőművészeti aukción lehetett tanúja az a szerencsés, aki pénzre vagy összeköttetései révén bejuthatott. Nemcsak a legnagyobb francia impresszionisták hét nagy vásznát láthatták gazdát cserélni — két Cézanne, három Manet, Van Gogh és egy Renoir kép, hanem kocképartin is részt vehettek az agg Sommerset Maugham, lady Churchill és a dahorai maharadzsa társaságában. Itt kelt el a világ legdrágább képe, — Cézanne: Pirosmellényes fiú — 220 ezer font sterlingért — a világpiac legdrágább almái egy Cézanne csendélet hét almája. Figyelemre méltó, hogy a képek kö-

zül hat az Egyesült Államokba került, és csak egy maradt Angliában. Az amerikai tőkésék »művészetrajongásának« titka abban rejlik, hogy jövedelmük 30 százaléka adómentes, ha műkincsek vásárlására fordítják és ha ezeket haláluk után nyilvános gyűjteményekben helyezik el.

TIZENHÁROM EZER DOLLÁR EGY HEMINGWAY-KÉZIRATÉRT

Irodalmi vonatkozású szenzációt kürtöltek világgá a nyugati nagylapok. Jelentették, hogy Hemingway egyik regényének eredeti kézírata New Yorkban árverésre került, és egy gyűjtő 13 000 dollárt fizetett érte.

A kéziratot Hemingway annakidején egy barátjának ajándékozta, s most, hogy a kézirat tulajdonosa elhunyt, örökösei jó üzletet csináltak az író baráti ajándékából. A lelkes és főleg bő erszényű Hemingway-rajongó több mint 400 dollárt fizetett a kézirat egy-egy lapjáért.

A dolog eddig csak érdekes, igen szomorúvá válik azonban, ha hozzátesszük a nagy író derűsnek esváltalán nem mondható kijelentését. Hemingway ugyanis elmondta az újságíróknak, hogy, amikor a szóbanforgó regényt megírta, tizedannyit sem kapott a kéziratért, mint amennyit a newyorki gyűjtő most fizetett érte.

TARTALOMMUTATÓ

Sinkó Ervin /Háború lesz... Nem lesz háború — — — —	855
Miško Kranjec /A szomorú postás története — — — —	858
Stevan Raičković versei — — — — — — — — — —	868
Zákányi Antal /Törvény — — — — — — — — — —	870
Tomán László /Megtört szívvel — — — — — — — — — —	875
Burány Nándor /Kikötőben — — — — — — — — — —	880
Bogdánfi Sándor /Vegyes felvágott — — — — — — — — — —	882
Vigh Rudolf /Júlia — — — — — — — — — — — — — —	890
Herceg János /Emlék, álom poros prózában és egy kis történelem — — — — — — — — — —	891
Saffer Pál /Őszi ködökből feltűnő emberarcok — — — — —	897
Komáromi József Sándor /Színházi bújocska — — — — —	907
Bori Imre / Találkozás a múlttal — — — — — — — — — —	929
Tomán László /Kritika és költészet — — — — — — — — — —	923
Dér Zoltán /A békesség és szelídség költészete — — — — —	926
Bori Imre / Találkozás a múlttal — — — — — — — — — —	929
KRÓNIKA —	931

Aleksandar Luković rajzait a 867, 869, 874, 879, 889,
890, 896, 913, 922, 925, 928, 933 és 938. oldalon
Sáfrány Imre illusztrációját a 861 és 866. oldalon
Acs József illusztrációját a 873. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT 1958. nov. KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VALLALAT. — SZERKESZTŐSEG ES KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADÓRAK: MINDEN NAP 10—12-IG. — KEZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ES NEM ADUNK VISSZA. — ELOFITETESI DIJ: EGY EVRE 500. FELEVRE 260, EGYES SZAMARA 50 DINAR. — KESZULT A FORUM NYOMDAJABAN NOVISZADON

riid

riidomány irodalom müvészet társadalomtudomány irodalom müvészet társadalomtudomány irodalom müvészet